

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MİLLİYETÇİLİK
DÜŞÜNCESİ İLE KAMU DİPLOMASİSİ İLİŞKİSİ**

Fatih GÜNGÖR
205014002

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Emre YILDIRIM

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MİLLİYETÇİLİK
DÜŞÜNCESİ İLE KAMU DİPLOMASİSİ İLİŞKİSİ**

Fatih GÜNGÖR
205014002

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Emre YILDIRIM

Bandırma 2023

ETİK BEYAN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (13/10/2023)

Fatih GÜNGÖR

ÖZET

Fransız İhtilali ile varlığını ve etkisini kabul ettiren, belli coğrafi sınırları, etnik anlayışı ve kültürel kodları ifade eden, politik alanda ise ulus-devletleşme olarak karşılık bulan milliyetçilik düşüncesinin günümüzde küreselleşmenin etkisiyle farklı milliyetçi söylemlere ve tiplerine dönüşerek yeniden canlandığı görülebilmektedir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin milliyetçilik düşüncesi ile ilişkisini incelemek son dönemde sosyo-politik alanı açıklamak isteyenlerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak yapılan araştırmalarda ise ulus-devletlerin iletişim yöntemlerinde sıklıkla tercih ettikleri kamu diplomasisi uygulamalarına odaklanıldığı görülmektedir. Zira, kamunun politik alanda önemi artmakta ve bu durum ulus-devletlerin giderek daha fazla ilgisini çekmektedir.

Bu tez çalışması da son yüzyıllardaki bilimsel-teknolojik ilerlemelerin ve küreselleşme süreci getirilerinin; milliyetçilik düşüncesi, ulus-devlet biçimlenmesi ve onun sıkça başvurduğu dış politika yöntemi olan kamu diplomasisi ile etkileşimini ortaya koyan bir incelemedir. Bu incelemede eleştirel söylem analizi yöntemi benimsenmekte, milliyetçi söylemlerin kamu diplomasisi araçları tarafından ideolojik dil bağlamında nasıl kullanıldığı Norman Fairclough'ın “diyalektik ilişki analizi” çerçevesinde ortaya konmaktadır. Türkiye'nin ilk kamu diplomasisi araçlarından Yunus Emre Enstitüsü'nün bültenlerindeki söylemler ele alınarak gerçekleştirilen bu analiz çalışması ile milliyetçi düşüncenin çeşitli söylemsel araçlar ve sosyal pratikler aracılığıyla kendisine sürekli alan açtığı ve mevcudiyetini giderek güçlendirdiği değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İdeoloji, Milliyetçilik, Küreselleşme, Kamu Diplomasisi, Söylem.

ABSTRACT

The idea of nationalism which has established its existence and influence with the French Revolution, expresses certain geographical borders, ethnic understanding and cultural codes, and corresponds to nation-state formation in political sphere, today it can be seen that it has revived by transforming into different nationalist discourses and types under the influence of globalisation. In this context, examining the relationship between the globalisation process and the idea of nationalism constitutes the starting point for those who want to explain the socio-political field in the recent period. Seen that researches based on here focus on the public diplomacy practices of nation-states, frequently prefer in their communication methods. Because the importance of the public in the political sphere is expanding and this is increasingly of interest to nation-states.

This thesis is an examination of the interaction linking the scientific-technological advances of the last centuries and the globalisation process with the idea of nationalism, the formation of the nation-state and its frequently used foreign policy method; public diplomacy. In this study, critical discourse analysis technique is adopted, and how nationalist discourses are used by public diplomacy tools in the context of ideological language is revealed within the framework of Norman Fairclough's "dialectical relationship analysis". With the analysis of discourses carried out by examining the discourses in the bulletins of Yunus Emre Enstitüsü, one of the first public diplomacy tools of Turkey, is evaluated that nationalist thought constantly opens fields for itself and strengthens its presence through various discursive tools and social practices.

Keywords: Ideology, Nationalism, Globalisation, Public Diplomacy, Discourse.

ÖNSÖZ

Meşakkatli ve uzun soluklu olduğu kadar verimli bir çalışma sürecinin ürünü olan bu tezin geliştirilmesinde ve nihayete erdirilmesinde büyük emek harcayan, süreci titizlikle takip ve kontrol eden, desteklerini esirgmeden özgüvenle çalışmamı sağlayan danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Emre YILDIRIM'a, tezin yöntemi ve kurgusu konusunda katkıları bulunan, ufkumu genişletmemi sağlayan Doç. Dr. Bekir GÜNDOĞMUŞ ve Dr. Öğretim Üyesi Cenk BEYAZ'a, tezi dil yönünden inceleyerek katkı sunan Türk dili ve edebiyatı öğretmeni arkadaşım Muhammet ERTÜRK'e, akademik bir gözle yaptığı kapsamlı değerlendirmelerle çalışmamı zenginleştiren kuzenim Dr. Öğretim Üyesi Emre ÇAKAR'a teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca beni bu günlere dürüst bir şahsiyete sahip ve topluma faydalı bir birey olmanın önemini bilecek şekilde yetiştirerek getiren annem Yıldız GÜNGÖR'e, çalışma süresince tüm zorlukları benimle birlikte göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan yol arkadaşım Emine GÜNGÖR'e, aldığım her kararda arkamda duran canım kardeşim Merve CEYLAN'a, çalışma sürecinin getirdiği yoğunluktan ötürü babalarıyla geçirmeleri gereken vakitlerini almak zorunda kaldığım sevgili çocuklarım Halil Çınar ve Hüma Begüm'e minnettar olduğumu ifade ederim.

Fatih GÜNGÖR

Bursa- 13.10.2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KAPAK	i
TEZ ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
YÖNTEM	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. KAVRAM OLARAK İDEOLOJİ VE İDEOLOJİNİN SÖYLEM İLİŞKİSİ ...	12
1.1. İdeolojinin Kavramsal Çerçevesi	13
1.1.1. Tarihi ve Felsefik Kökeni	18
1.1.2. Kavramın Ortaya Çıkışı	22
1.2. İdeolojiye Ait Teorik Tartışmalar	24
1.2.1. Marksist Bakış Açıları	27
1.2.2. Marksist Eleştiri	31
1.3. İdeolojinin Sonu Tezi	35
1.3.1. İdeoloji Açıklamasına Yeni Kavramlar	39
1.3.2. Söylem ve İdeoloji İlişkisi	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAMU DİPLOMASİSİNİN SÖYLEM METODU	47
2.1. Diplomasiye Ait Kavramalar ve Tarihi Gelişimi	48
2.1.1. Tarihsel Gelişimi ile Diplomasi Kavramı	48
2.1.2. Diplomasinin Türleri	53
2.1.3. Güç Kavramı ve Boyutları	56
2.2. Küreselleşme ve Diplomasi	62
2.2.1. Küreselleşme Kavramı	62
2.2.2. Küreselleşme Süreci ve Boyutları	64
2.2.3. Küreselleşmenin Politik Etkisi	68
2.3. Kamu Diplomasisi ve Kullandığı Söylem Metodu	72
2.3.1. Kamu Diplomasisi Nedir?	74
2.3.2. Kamu Diplomasisi Uygulama Alanları	79
2.3.2.1. Sosyal ve Kültürel Diplomasi	80
2.3.2.2. Eğitim Diplomasisi	82
2.3.2.3. İnsani Diplomasi	84
2.3.2.4. Medya ve Sosyal Ağlar Diplomasisi	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİ VE KAMU DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ...	88
3.1. Milliyetçilik Düşüncesi	89
3.1.1. Milliyetçilik Düşüncesi ile İlişkilendiren Kavramlar	89
3.1.2. Milliyetçiliğin Kuramsal Temelleri ve Tarihsel Gelişimi	97
3.1.3. Teorik Yaklaşımlar ve Sınıflandırma Girişimleri	102

3.2. Milliyetçiliğin Küreselleşme Sürecindeki Konumlanması	106
3.2.1. Milliyetçiliğin Yeniden Yükselişi	106
3.2.2. Küreselleşme ve Ulus Devlet	110
3.2.3. Devletlerin ve Toplumların Milliyetçiliğe Yaklaşımı	113
3.3. Kamu Diplomasisi Araçları ile Milliyetçilik Düşüncesinin Etkileşimi..	117
3.3.1. İdeoloji ve Dil	118
3.3.2. Milliyetçi Söylem	121
3.3.3. Ulus Markalama	124
3.3.4. Bir Kamu Diplomasisi Uygulaması Olarak Yunus Emre Enstitüsü ve Milliyetçi Söyleme Yönelimi.....	127
3.3.4.1. Türk Kamu Diplomasisi	127
3.3.4.2. Yunus Emre Enstitüsü	129
3.3.4.1. Söylemlerin Çözümlemesi	130
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	149
ÖZGEÇMİŞ	164

GİRİŞ

Son iki yüzyıllık zaman diliminde insanlığın elde ettiği bilimsel ilerlemeler evrensel siyasetin, toplumsal, iktisadi, kültürel, beşerî ve psikolojik ilişkilerin doğasında köklü değişikliklere yol açmaktadır. Genel bir ifade ile oluşumuna “küreselleşme” denilen bu ilerlemelerin en önemli sonuçlarından birisi toplumların örgütlenme şekillerindeki dönüşümlerdir. İnsanlık tarihi düşünüldüğünde bir arada olmanın birçok yöntemini deneyimlemiş olan toplulukların son tercihi millet, onun ideolojik öğretisi milliyetçilik, siyasi teşkilatlanma biçimi ise ulus-devlet olarak görülmektedir. Ancak günümüzde dünyadaki tüm sosyo-politik birimlerin birbirleriyle giderek yaklaşan ilişkide olmasından kaynaklanan küresel bir sistemin oluşması ile ulus-devletin bu sistemde daha öncesine göre sahip olduğu mukaddes özelliğinin yıprandığı da sorgulanmaktadır. Bu sorgulamanın temelinde ulus-devletin egemenliğini sınırlayan ulus ötesi kurumsallıkların oluşması, ulus-devlet oluşumunun ve hareket alanının bir takım bireysel, kolektif ve kurumsal hareketler tarafından daraltılması, onun bir şekilde denetimlere tabi konuma sürüklenmesi ve aşkın sorunların ortaya çıkması gibi küresel etkiler görülmektedir. Diğer taraftan örgütlenme şekillerinin geçirdiği dönüşüm, iletişimdeki gelişmelerle birlikte toplumların birbirleriyle olan münasebetlerindeki üslubun değişimine de sebep olmaktadır. Günümüzde büyük oranda ulus-devlet haline gelmiş sosyal gruplar ve onların temsilcileri bir önceki yüzyılda kullandıkları geleneksel diplomasi yöntemlerinin yerine kitle iletişim araçlarının cazibesini ve sunduğu üstünlükleri tercih etmektedirler. Zira yaşanan uluslararası süreçler devletlerin bu türden eğilimlere yönelmesini de gerekli kılmaktadır. Artık sert politik ve zor kullanma gibi geleneksel diplomasi yöntemleri yerini; ideoloji ve söylemleri temel alan, devletlerin ya da diğer aktörlerin kendisini uluslararası kamuoyuna en iyi şekilde anlatabileceği kamu diplomasisi ve onun araçlarına bırakmaktadır (İskit, 2022: 359). Bu yüzden ulus-devletler bu dönemde milli ideolojilerini, dil, kültür ve sanat gibi değerlerini kamu diplomasisi araçlarıyla ve onların giderek artan çeşitlikteki yöntemleriyle birbirlerine açıklama gayretindedir.

Bu tez çalışması, sosyal bilimler ve uluslararası ilişkiler alanındaki milliyetçilik ve kamu diplomasisi olgularının küreselleşmenin etkisiyle geçirdiği değişimlere odaklanarak birbiriyle temas ettiği noktaları büyüteç altına alma girişimidir. Zira, ortaya

ıkan yeni dünya düzeninde sosyal bilimlere ve uluslararası ilişkiler alanına ait olguların dönüşümlerinin de bu etkileşimin merkezinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu yüzden çalışmada, milliyetçilik dşncesi ve kamu diplomasisini beslediği düşünülen ideoloji ve söylem teorisi, diplomasi, küreselleşme, milliyetçilik ve onları çevreleyen olgular hakkında tartişmalar açmak, bu olgular özelinde kavramsal çerçeveler çizmek, tarihsel gelişim-dönüşüm süreçlerini izlemek, küreselleşmeden aldığı tesire dikkat çekmek ve küreselleşme sürecinin etkisiyle oluşan yeni ilişkiler hakkında tespitlerde bulunmak adına mevcut literatür üzerinden detaylı bir tarama yapılmaktadır. Literatür taramasına çalışmanın bütününde sıkla başvurulmasının nedeni sosyal bilimlerin karmaşık olguları anlamlandırmada kullandığı etkili bir araştırma yöntemi olması ve etkileşimleri sorgulamayı amaçlayan, yorumlamacı ve eleştirel çıkarımlar önermesidir.

Çalışmanın başlangıcında araştırmanın konusuna temel oluşturması düşünülen “ideoloji” kavramına ait tartişmalar yer almaktadır. İdeolojilerin temelde iki yönlü işlediği hem insan doğasına ve hem de toplumsal olana eğildiği konusu ele alınmaktadır. Aynı zamanda ideolojilerin hayatın nasıl yorumlanması gerektiğine dair açıklamalarda bulunması, bunu yaparken sistematik bilgi akışı sağlaması ve insan davranışlarına kaynak oluşturması tartişılmaktadır. Zira ideolojiler; toplumsal yapıları etkileyen, şekillendiren ve dönüştüren bir g olarak bilinmektedir ve bu gücün insanların yaşam şekillerinden toplumsal ilişkilerine kadar pek çok tartişmayı da ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Bu tartişmalar; yeni fikirlerin doğmasına ve yayılmasına, siyasi, kültürel, iktisadi ve sosyal yaşamın etkilenmesine sebep olmaktadır. Çünkü ideolojiler, “ideal” sosyo-politik modeller sunmaktadır (rs, 2018: 40). Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde; ideolojinin kavramsal açıklaması, temel aldığı felsefi kökenler, ideoloji teorisinin doğuşu ve geçirdiği tarihsel süreçler, ortaya çıkardığı fikir tartişmaları ve böylece bünyesinden türeyen yeni fikir akımları, bunlar içinde milliyetçilik dşncesinin ne çıkması, ideoloji teorisinin zamanla popülaritesini yitirmesi, onun yerine söylem kavramının bir teori olarak tartişılması ve bu bağlamda söylemin ideoloji ile ilişkisi incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise kamu diplomasisi uygulamalarının kullandığı söylem metodu ele alınmaktadır. Bu bağlamda ilkin diplomasi kavramı, bu kavramın tarihi kökleri, teorik tartişmaları ve gelişim süreci incelenmekte, günümüz koşullarının diplomasi üzerindeki etkisi, diplomasinin çeşitlenmesi ve yeni uygulama biçimlerine

dönüşmesi tartışılmaktadır. Zira, diplomasi dış politikanın tamamlayıcı araçlarından birisidir. Diplomasi çalışmaları ile devletlerarası ilişkilerde doğacak sorunları çözmek ve ilişkileri geliştirmek hedeflenir. Geleneksel diplomasi anlayışı, bu arayışta uluslararası sistemin ihtiyaçları doğrultusunda daha geniş bir boyuta evrilmektedir. Süreç içinde genel olarak diplomasi'nin dünyadaki gelişmelerden olumlu ya da olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Çünkü küreselleşme diplomasiye de yeni alanlar açar. Yeni dünya düzeninin şartları ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler, diplomasi uygulamalarının çeşitliliğini artırmakta ve görevlilerin bilgiye daha kolay ulaşmasını sağlamaktadır (Karadağ, 2022: 9). Dolayısıyla diplomatların kullandıkları yöntemlerde alternatif çalışma biçimleri geliştirilmektedir. Bu bakımdan, günümüzde diplomasi çok boyutlu ve çok katmanlı bir kavram olarak diplomatların icra ettikleri bir mesleğin ötesine geçmektedir. İşte bu gelişim, kamu diplomasisini ortaya çıkarmakta ve her geçen gün onu önemi artan bir dış politika yöntemi haline getirmektedir. Yeni uygulama biçimlerinden biri olarak yorumlanan kamu diplomasisi kavramı çalışmada; güç, sert güç ve yumuşak güç kavramlarıyla birlikte açıklanmaktadır. Kamu diplomasisine ait farklı uygulama örnekleri küreselleşmenin getirdiği yenilikler bağlamıyla incelenmektedir. Örneklerin alındığı “British Council”, “Al Jazeera Televizyonu”, “AFAD” ve “Institut Français” gibi dünyanın önde gelen kamu diplomasisi araçları tarafından başvuru alan söylemsel metotlar irdelenmektedir. Kamu diplomasisinin ideoloji üzerindeki ilgisi ve ilişkisi eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmeye çalışılmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde milliyetçilik düşüncesi ve kamu diplomasisinin ilişkisi ele alınmaktadır. Çünkü ideoloji tartışmalarından temellenen ve küreselleşme süreci ile yoğun etkileşim yaşadığı düşünülen ideal sosyo-politik en mühim önerilerinden biri milliyetçilik düşüncesidir. Milliyetçilik düşüncesi, günümüzde varlığını ve iddiasını hala sürdürebilen, ulus-devletlerin temel fikri olarak konumlandırılan; bir toplum üzerinde birlik, kimlik ve ayrıcalık arzulayan ideoloji olarak açıklanmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği siyasal tesir; ideolojik, toplumsal ve yönetsel ilişkileri yeniden ele alırken, mevcut roller ve konumları biçimlendiren bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapılardan en önemlisi ulus-devlet yapılanmasıdır. Toplumların ortak tarihi geçmişe dayanan toprak sahipliği, paylaşılan hafıza, kültür, iktisadi ve toplumsal roller, ortak yaşantılar; milliyetçilik ideolojisinin temellendirmesiyle meşrulaştırılmış milletlere, yani ulus-

devletlere bölünmüştür. Böyle bir bölünmüşlüğün ana etkeni olan milliyetçilik, gerçek ya da potansiyel bir millet olduğu varsayılan bir toplum üzerinde birlik, kimlik ve ayrıcalık elde etmeyi ve bunu devam ettirmeyi arzulayan ideolojik bir hareket olarak devletlerin imparatorluklardan ulus-devletlere dönüşümünde önemli bir rol üstlenmiştir. Küreselleşmecilerin yeni dünya düzeni ile yıkıma uğrayacağını düşündükleri milliyetçilik, kendini dönüştürebilen ve farklı fikirlere dahil olabilen yapısıyla varlığını güçlendirebilmiştir. Dünya gün geçtikçe küresel bir yerleşim yeri haline dönüşse de milliyetçilik toplumsal ve siyasal alanda kendine giderek daha fazla yer edinmektedir. Kamu diplomasisinin milliyetçilik ile ilişkisi, bu noktada onun ulus-devletlerin vazgeçilmez bir tanıtım yöntemi haline gelmesinde karşımıza çıkmaktadır. Burada küreselleşmenin getirdiği olanaklar kullanılarak bir millete ait sosyal, siyasal ve kültürel öğeler, diğer milletlere kamu diplomasisi ile sunulmaktadır.

Yine bu bölümde; millet, ulus-devlet ve milliyetçilik düşüncesine odaklanılmaktadır. Kavramsal ve teorik tartışmaların tarihsel süreçteki gelişimlerine ve günümüzdeki açıklamalarına başvurulmaktadır. “Milliyetçilik düşüncesinin küresel çağdaki konumlanması nedir? Geçirdiği değişimlerle birlikte yeniden mi ilerliyor ve gelişiyor? Yayılımını, tanınırlığını ve taraftarlarını artırıyor mu?” soruları, sebepleriyle birlikte tartışmaya açılmakta ve milliyetçilik düşüncesi ile ulus-devlet ilişkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Buna bağlı olarak ulus-devletin kamu diplomasisi araçları ile onun söylem metodunun milliyetçilik üzerindeki etkisi ideoloji ve dil tartışmaları merkezli olarak değerlendirilmektedir. Milliyetçilik ve kamu diplomasisi unsurlarının bazı noktalarda buluştukları, birbirlerinden etkilendikleri, araç-amaç ilişkisi içinde olup olmadıkları analiz edilmektedir. Bu bölümün son aşamasında ise tez çalışmasının kilit konumundaki inceleme yer almaktadır. Türkiye’nin en önemli kamu diplomasisi araçlarından biri olan Yunus Emre Enstitüsü ve kullandığı milliyetçi dil burada detaylı olarak incelenmektedir. Dil çalışmaları üzerine odaklanan ve Türkçe’nin yaygınlaşması, Türk kültürü ve sanatının tanıtılması için önemli faaliyetler geliştiren bu kurumun yayınladığı bültenler taranmakta ve bu bültenlerde kullandığı “güçlü milliyetçi dil” incelenerek ideolojik söylemler bağlamında değerlendirilmektedir.

Kamu diplomasisi uygulamaları merkeze alınarak milli kimlik ve milliyetçilik meselesinin incelendiği bu çalışma, son yıllarda sosyal bilimlerde nitel araştırmanın öne

ıkan yöntemlerinden biri olan söylem analizi çözümlemesine başvurularak oluşturulmaya çalışılmaktadır. Söylem analizinin alt başlıklarından biri olan eleştirel söylem analizi metodu ile dilin incelenmesine, anlam ve içeriğın irdelenmesine önem verilmektedir. Zira, bu yaklaşıma göre milliyetçilik sert güç gerektiren çatışmalarda kendini gösteren saldırgan bir ideoloji olmaktan çok; bireylerin ve toplumların anlayışlarını biçimlendiren sosyo-politiğın daha iyi kavranmasını sağlayan bir söylem ve böylece grupların kimliklerini tayin eden, günlük yaşantıları, davranışları ve konuşmaları yönlendiren bir algılama biçimi olarak karşılık bulmaktadır (Yıldırım, 2012: 12). Eleştirel söylem analizi; dilin kullanıcılarını, benzer şekilde kullanıcıların da dili nasıl yapılandırđını inceleyen, bunu temel alarak oluşturulan anlam inşasının nasıl gerçekleştiğine dair üst düzey bir yorumlama olanağı sunan ve sosyal bilimlere geniş çerçeveli bakış açıları sağlayan nitel bir araştırma yöntemi olarak değerlendirilir (elik ve Ekşi 2008: 113). Bu yöntemin bilhassa tercih edilmesinde ne çıkan sebep, “dil” merkezli bir okuma öneriyor olması ve “metin” üzerine yoğunlaşmasıdır. Çalışmadaki rneklendirmelerde metinlerin, haberlerin, yazılı materyallerin incelenmesi yorumlamacı yaklaşıma ait bu yöntem çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda sosyal alanda yaşanan eylemleri, konuşmaları, yazıları, görsel imgeleri ve sözlerin olmadığı pratikleri de içeren söylem olgusu, dilin oluşturucu ve şekillendirici işlevine atfen milliyetçilik düşüncesi çerçevesinde yöntemsel olarak eleştirel söylem analizi tekniğinin kıstaslarıyla incelenmeye alınmaktadır.

Eleştirel söylem analizi, sosyal ve kültürel yapılarla ya da siyasi düzene ait konuları araştırma alanı kabul eden ve inceleyen bir metottur. Temeli 1970’lerin sonuna doğru şekillenen eleştirel dilbilim çalışmalarına dayanan eleştirel söylem analizi, ideolojinin ve ideolojik yönelimlerin nasıl ve ne kadar dilsel süreçler içerisinde görünür hale geldiklerini sorgulamayı amaçlamaktadır. İçerisindeki temel yaklaşımları ele alan ve tartışmaya açan ancak teorik ve yöntemsel olarak birbirinden farklı yönleri vurgulayan yaklaşımlar benimseyen Teun A. Van Dijk, Ron Scollon, Norman Fairclough, Ruth Wodak ve Siegfried Jager gibi teorisyenler alan yazında eleştirel söylem analizi adına ne çıkan isimlerdendir. Eleştirel söylem analizi (ESA), Fairclough ve Wodak’a göre toplumun kültürel boyutlarına, ideolojik yönelime ve küreselleşme sürecindeki sosyal ilişkilere odaklanan bir inceleme yöntemidir (Fairclough ve Wodak, 1998: 260).

Çalışmamızda bu yöntemin sosyal yapıdaki ilişkilerin ve ideolojik olguların dilsel kurgulamalar yoluyla bireylere ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve nasıl işlendiği ile ilgilenmesinden yararlanılmaktadır. Politikaların incelenmesinde dilsel pratiklerin düzenliliğine, kurumsal yapıların, aktörlerin söylem ve düşüncelerine sorgulayıcı bakış ile odaklanılmaktadır. Söylemlerin üstlendiği rol ve fikirlerle olan etkileşimleri, birbirlerine bağımlılığı ve geçirdikleri değişimler göz önünde bulundurulmaktadır. Alternatif nitel bir yaklaşım olarak eleştirel söylem analizinin; güce, iktidara ya da baskın gruplara ait söylemlerin toplumdaki karşılığına odaklanan, farklı yaklaşım ve perspektifleri göz önünde bulunduran, dilsel pratiklerdeki ideolojik temeli açıklayan, politikaların belirlenmesini ve ideolojileri incelemeye çalışan yapısıyla çalışmamıza katkı sağlaması öngörülmektedir.

Bu tez çalışmasında; alan yazındaki ideoloji kavramı ve söylem ile olan ilişkisi, kamu diplomasisinin küresel çağdaki konumlanması, onun kullandığı söylem metodu, bir ideoloji olarak milliyetçilik düşüncesi, milliyetçiliğin kamu diplomasisindeki yerinin güncel örneklerle değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerle bina edilen tez araştırmasının ana temasını “Milliyetçi söylemin kamu diplomasisi uygulamalarında nasıl kullanıldığı” sorusuna aranan yanıtlar ve yine bu mecradaki tartışmalar oluşturmaktadır. Milliyetçi söylemin bir kamu diplomasisi aracı olan Yunus Emre Enstitüsü’ne ait bültenlerde sıkça başvurulmuş bir kaynak olduğu, burada yer alan metinlerde Türk diline, kültürüne ve sanatına sıklıkla atıf yapıldığı, dilin toplumsal pratiklerin bir yansıması olarak milliyetçi ideoloji ile birlikte şekillendiği ve milliyetçiliğe sürekli yeni alanlar açıldığı görülmektedir. Çalışmada bu doğrultudaki olgu ve konularda ilişkisellik anlamında tespitlerde bulunmak, etkileşim sürecine dikkat çekmek ve özellikle Yunus Emre Enstitüsü’nün faaliyetleri çerçevesinde, eleştirel söylem analizinin sunduğu veriler ışığında ilgili literatüre bir nebze katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler kavramlarını ilişkisellik ve etkileşimli bağımlılık çerçevesinde inceleyen bu çalışmada küreselleşmenin siyaset ve topluma dair etkilerinin bir dinamizm unsuru olarak milliyetçilik ve kamu diplomasisi olgularına katkısı özenle ve detaylı olarak değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Bu tez çalışmasında temel yöntem olarak nitel araştırma modellerinden biri olan “eleştirel söylem analizi” kabul edilmektedir. Sosyo-politik konularda çalışma yapan ve bu alanlara yoğunlaşan araştırmacıların yöneldiği yaklaşımlardan biri olan eleştirel söylem analizi modeli, özellikle söylemlerin ardında yatan ideolojiyi keşfetmeye yönelik çalışma önerisiyle ayrıcalıklı bir yöntem olarak görülmektedir. Bu yöntemin Foucault’nun iktidar ve söylem arasında kurduğu ilişkiden doğan bir teknik olduğu ve görünen ilişkilerin ardındaki hegemonyanın, ideolojilerin ya da düzenin ne olduğunu ortaya çıkarmayı amaçladığı bilinmektedir. Eleştirel söylem analizi, bir yandan dil aracılığı ile dolaşıma sokulan söylemlerin ardındaki hegemonya ve ideolojiyi ortaya çıkarmayı amaçlarken, diğer taraftan da dilin ürettiği anlamların söylemler aracılığı ile nasıl vuku bulduğu ve üreticisi olan sosyal ortam içerisinde nasıl devamlılık sağladığı ve o ortamı nasıl etkilediğini de merak eder (Güngör, 2020: 6). Bu yöneme göre hem yazmada hem konuşmada kullanılan dil, toplumsal pratiklerin bir yansımasıdır. Böylelikle, araştırmacının gerçeklerin izini görünenin ötesinde sürdüğü bir teknik olduğu söylenebilir. Bu tekniğin en eski teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen ve söyleme daha çok metin merkezli yaklaşan yazar Norman Fairclough’tur. Fowler, Kress, Hodge, ve Fairclough gibi araştırmacılar, İngiliz okulunun temsilcileridir ve Foucault’nun söylem yaklaşımından hareketle eleştirel söylem analizine ulaşmışlardır (Güngör, 2020: 8). Burada Fairclough’un geliştirdiği “diyalektik ilişki yaklaşımı” ve sunduğu “tarihsel devamlılık üzerine kurulu üçlü boyut” (Şah, 2020: 213) çalışmanın araştırma yönteminde birer anahtar olarak tercih edilmektedir.

Eleştirel söylem analizi tek bir metotla yetinmekten ziyade, çeşitli açılardan birbirinden farklılaşan birçok yaklaşımı kapsayan bir çalışma alanıdır. Bu anlamda, eleştirel söylem analizinin alt teorilerinden biri olan ve bu çalışmaya da yol çizen Norman Fairclough’un geliştirdiği diyalektik ilişki yaklaşımı kaynak alınmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde; ideoloji, güç, iktidar ve egemen yapıların ilişkilerinin incelenmesi, bu ilişkilerin söylem pratiği üzerinden nasıl okunacağına dair açıklamalar yapılmasının mümkün kılınması bulunmaktadır. Çünkü söylem çözümlemesinin merkezinde var olan eleştirel bakış, sosyal grupların ve bireylerin gücü elde etmek ve ideolojik fikri yaymak için dili kullanmalarına dayanmaktadır. Fairclough, bahsi geçen bu üç öge arasındaki

yapısal durumu eleştirel söylem analizi üzerinden incelemektedir. Fairclough'un bu eğilimi, Foucault'nun kelimelerin hangi bağlamlarda kullanıldıklarının analiz edilmesi gerektiğine işaret eden "söylem düzeni", Gramsci'deki "hegemonya" olgusu ve Habermas'ın "söylemlerin kolonizasyonu" gibi Marksist veya eleştirel teorisyenden temelini alan izler taşımaktadır (Şah, 2020: 212). Onun söylem analizinde üç boyutlu bir yapı mevcuttur. İlkinde söylem metin üzerinden değerlendirilir; dil özellikleri ve söylemin o anki şartlara uygun yapısı sorgulanır. İkinci boyutta söylemsel pratikler öne çıkar, yani söylem sosyal alanda üretilen, dolaşıma giren, dağılan ve tüketilen bir olgu olarak karşılık bulur. Son boyutta ise Fairclough, söylemin toplumsal uygulamalardaki karşılığına odaklanır, hegemonyanın ideolojik etkilerini araştırır (Fairclough, 1995: 4). Ona göre eleştirel söylem çözümlemesinde söylem toplumsal bir pratiktir, bir başka deyişle ona göre söylem sosyal olanın nasıl anlamlandırılacağına ilişkin çerçevede, egemen sosyal pratiğin hegemonyası ile bağlantı kurarak söylem düzenini oluşturmaktır. Zira Fairclough, bu yöntemi sosyal bilim ile dilbilimi tek bir teorik-analitik çerçeve içerisinde bir araya getiren özel bir yaklaşım olarak açıklamaktadır (Fairclough, 1995: 96). Bu doğrultuda dil toplumdan ayrı düşünülemez ve toplumun dilsel olmayan alanlarının koşullandığı toplumsal bir süreç olarak ön plana çıkar (Fairclough, 2001: 19). Üzerinde durmak istediğimiz diyalektik ilişki yaklaşımında Fairclough, sosyal pratik ve dil bağlantısını sistematik olarak ön plana çıkararak söylemi incelemeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda, bir söylemin çözümlenebilmesi için tarihsel süreç içinde üçlü bir aşama tercih edilmesini; öncelikle söylemi oluşturan koşulların, ardından söylemin kendisinin ve söylem sonrası yorumların ele alınması gerektiği yönünde ortaya koyduğu aşamalı yöntemi geliştirmektedir (Fairclough, 1995: 5). Tarihsel sürecin izlenmesini temel alan bu yöntem çalışmanın da uygulama metotlarından birisi olurken Yunus Emre Enstitüsü'nün kuruluş koşulları, düşünsel temelleri ve motivasyonu, yayınlarında yer alan söylemlerin taranması, metinlerde yer alan milliyetçi dilin tespit edilmesi, bu dilin pratiklere yansımaları ve sonuçların izlenmesi ile gerçekleştirilmektedir. Özellikle Yunus Emre Enstitüsü'nün tercih edilmesinde sebep olarak kuruluşun dil konusunu merkeze alan çalışmalar yapması yatmaktadır. Türk dilini tanıtmak, yaymak, öğretmek, sorunlarına odaklanmak gibi amaçları olan, bunun için birçok faaliyet, akademik çalışma ve öğretim programları gerçekleştiren enstitü, bu alanda hizmet veren Türkiye'ye ait tek

kuruluş olarak görülmektedir. Çalışmanın dahilinde Yunus Emre Enstitüsü'nün amaçları, faaliyetleri ve yayınları hakkında bilgilere de değinilmekte, bu bilgiler Fairclough yönteminin önerileriyle harmanlanarak sunulmaktadır.

Norman Fairclough, eleştirel söylem analizinin dilin ürettiklerinin söylemler vasıtasıyla nasıl ortaya çıktığı ve sosyal pratiklerle toplumsal hayatta nasıl yer edindiği noktasından hareket eder. O, bu yöntemi sosyal bilim ile dilbilimi tek bir teorik ve analitik çerçeve içerisinde bir araya getiren bir yaklaşım olarak tanımlar (Şah, 2020: 212). Zaten eleştirel söylem çözümlemesinde söylem, toplumsal bir uygulamadır. Bundan dolayı söylem, sosyal alandan ayrı düşünülemez ve toplumun dilin yer almadığı çerçevelerde başka bir süreç olarak ön plana çıkar. Bir başka deyişle ona göre söylem, olan bitenin nasıl anlam bulacağı sorgulamasında, egemen ideolojinin hegemonyası ile bağlantı kurarak bir söylem düzeni meydana getirmektedir (Müftiler, 2023: 80). Ayrıca Fairclough'a göre, dil sosyal alanla kurduğu ilişkide yalnız da değildir. Ona beden dili, imaj, görseller, ifade biçimleri gibi herhangi farklı bir anlamı ifade eden öğeler de eşlik etmektedir. Eleştirel söylem analizi "semyosis" denilen tüm bu maddi süreçleri ve öğeleri esas alarak bunların arasındaki diyalektik ilişkiye odaklanmaktadır. Aslında bunlar her ne kadar farklı öğeler olsa da birbirlerinden kopuk ve bağımsız değil, aksine etkin bir iletişim içindedir. Birinin diğerine indirgenemeyen ve birbirleriyle içselleştirilebilen manaları mevcuttur (Şah, 2020: 212). Böylece bu yöntem; söylemi temel alan, semyosis ile sosyal pratiklerin etkileşimine dikkat çeken ve diyalektik ilişkinin tarihsel süreç içindeki analizine odaklanan bir teknik olarak karşılık bulabilir. Fairclough toplumsal bir pratik olarak söylemi, kimliği, gücü, sosyal ilişkileri, süreç içinde ortaya çıkan değişimleri bir bütün olarak ele alabilmek için temelde; metnin yapısını, söylem çözümlemesini ve toplumsal analizi birleştirmektedir (Müftiler, 2023: 82). Onun bu yaklaşımı, sosyal alandaki ideolojik süreçlerin ve hegemonyaya ait değişimlere özgü söylemin durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Süreçten kastı söylemin net olarak kavranabilmesi ve doğru çözümlemenin yapılabilmesi için tarihsel devamlılığı çerçevesinde yani öncesi-kendisi-sonrası şeklinde üçlü bir dönem önerilmesi gerektiğidir. O söylemler, söyleme etki eden diğer öğeler ve sosyal pratikler arasında diyalektik ilişkinin de tespit edilmesi gerektiğini ve bunu yaparken yukarıda bahsedilen üç dönem uygulamasını da göz önünde bulundurmaya tavsiye edip araştırmacıları genel olarak

serbest bırakmaktadır. Ruth Wodak ile belirledikleri bazı temel ilkeler çerçevesinde araştırmacının söylem analizini yorumlamayla gerçekleştirebileceğini ifade etmektedir.

- “•Eleştirel söylem analizi, sosyal problemlere odaklanır.
- Söylem, toplumsal bir hareket şeklidir.
- Söylem toplum ve kültürü inşa eder.
- Güç ilişkileri karmaşıktır.
- Söylemin ideolojik bir işlevi vardır.
- Söylem analizi yorumlar ve açıklar.
- Metin ile toplum arasında bir ilişki kurar” (akt. Doyuran, 2018: 316).

Çalışmada yukarıda bahsedilen ilişki ve etkileşimlerde rol edinen olgularla ilgili olarak mevcut literatür üzerinden detaylı bir tarama da yapılmaktadır. Literatür taramasına başvurulmuş kısımlarda; dokümanların ve söylemlerin titizlikle araştırılıp incelendiği, yorumların irdelendiği, analiz edilip tartışmaya açıldığı bilimsel bir süreç izlenmekte, bu süreç içinde inanış, fikir ve söylemsel değişkenlerin olguları açıklamada önemli birer unsur olduğu kabul edilmektedir. Kavram, olgu ve teoriler tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimler ve karşılaştıkları tartışmalarla birlikte açıklanmaya çalışılmaktadır. Kavramların kendi çerçevesinde tanımlanması, karşılaştırmalı analiz uygulamasıyla yeniden yapılanma aşamaları, teorilerin tarihsel süreçleri, görüş ve karşı görüşler için analiz ve yorumlardan yararlanılmaktadır. Ayrıca entelektüel öncülere ait çok taraflı düşünme, derinden kavrayış ve mantıksal tartışmaların olguların genel çerçevesine yaptığı katkı da yorumlamacı yaklaşımlar kapsamında değerlendirilmektedir. Yorumlamacı yaklaşımların evrensel gerçekliğin sorgulanabilir olmasını kabul eden, göreceli düşünceleri yok saymayan, farklı deneyimleri önemseyen, yeniden yapılandırılabilir bilgi anlayışı temel alınmaktadır. Kompozisyonun çerçevesinden ve yazının kendine özgü kurgusundan ayrılmadan teorik ve kuramsal çalışmalara katkı sağlayacak yorumlayıcı, eleştirel ve fikirlerin etkileşim kurmasını sağlayan bir yol tercih edilmektedir. Çalışmada genel itibarıyla tümevarımsal bir yön izlense de bütünsel bakış açısı sunan tümdengelim akıl yürütme yönteminin de bir zenginleştirici olarak devrede olduğu kabul edilmektedir. Bu zenginleştirme anlamı keşfetmeye çalışırken, bütün ve parçaların açıklanmasından sonra parçaların bütünle olan bağlantısını kurma gayretidir. Bilgiye erişim; farklı bakış açılarını içeren, çeşitli detayları destekleyen araştırma

gözlemleri ile metin analizlerinin yanı sıra belge toplama ve alan yazın taramasına dayanmaktadır. Birincil kaynakların tercihinde temel alınan konunun ya da sorunun çerçevesine uygun olmasına dikkat edilmekte, ikincil kaynaklarda ise belli başlı tümevarım ve eleştirel görüşleri içeren, söylemlerin analizini yapan, yan tartışmalar açan, farklılıklarla ilişkilendiren, yeni bakış açıları sunan yazılı ya da görsel dokümanların taranmasına önem verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAM OLARAK İDEOLOJİ VE İDEOLOJİNİN SÖYLEM İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde kamu diplomasisi olgusuna ve milliyetçilik düşüncesine kaynak oluşturduğu düşünülen ideoloji kavramı ve ideolojinin teorik tartışmaları yer almaktadır. İdeolojilerin; insanın doğası ve toplumsala dair açıklamalar getirmesi, dünyanın yorumlanması anlamında değerlendirmelerde bulunması, sistematik bilgi sunan mekanizmalar olması ve davranışlara kaynak teşkil etmesi gibi tartışmaların çalışmanın konusuna stratejik bir temel oluşturması beklenmektedir.

İlk olarak ideolojinin kavramsal açıklamaları, teorik tartışmaları ve ona yüklenen anlamlar ele alınmaktadır. Temel aldığı ve beslendiği felsefi kökenler, fikir adamları ve akımlarının ideoloji hakkındaki değerlendirmeleri, bu kavramın geçirdiği tarihsel süreç içinde incelenmektedir. Bu noktada incelemenin bir parçası da ideolojinin insan ve toplum davranışlarına ilham sağlayan ve biçim veren yönü olacaktır.

İdeoloji kavramının net bir tanımının fikir birliği içinde yapılamaması, geniş tartışmalara sebep olmuş ve teorik boyutta değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu yüzden ortaya konan tanımlama gayretleri bizim çalışmamızda da teorik tartışmalara bağlı olarak incelenmektedir. Ortaya çıktığı süreçten itibaren birçok teorisyen tarafından ideoloji ile ilgili birbirinden farklı görüşler geliştirilmiştir. Bu çeşitliliğe rağmen ideolojiye dönük tartışmaların daha ziyade Marksizm etrafında toplanmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda da ideolojiyle ilgili eleştirel fikirlerin bu merkezden hareketle genişlemesine yer verilmektedir. Bu geniş kapsamlı tartışmalar; yeni fikirlerin doğmasına ve yayılmasına ortam hazırlarken, siyasi, kültürel, iktisadi ve sosyal yaşamın etkilenmesinde de öncü rol üstlenmektedirler. Çünkü ideolojiler, “ideal” sosyo-politik modeller önerir ve bu önerilerinden biri de milliyetçilik düşüncesidir.

Millet ve milliyetçilik Fransız ihtilali sürecinde ideoloji ile birlikte ortaya çıkan ve etkisini hala sürdüren kavramlardır. Bu kavramların ideoloji ile birlikte gelişmesi, çalışmamızda birbirini besleyen unsurlar olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde milliyetçiliğin ideoloji teorisyenlerince ideal niteliğinde önerilen fikir

akımlarından biri olarak öne çıkması, “ideolojinin sonu” görüşleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. İdeolojinin sonlandığı fikri, teorik tartışmaların ideoloji kavramını getirdiği noktalardan biridir. Burada ideoloji teorisinin zamanla popülerliğini yitirmesi görüşlerine katkı olarak “söylem” in söz konusu oluşu ve bir teori olarak ideolojinin yerine tartışılması da incelenmeye çalışılmaktadır. Bu inceleme çabasında dil ile ideoloji arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Dilin bir iletişim aracı olarak ideolojilerin açıklanmasında, anlamlandırılmasında, taşınmasında ve toplumların istenilene uygun yönlendirilmesinde hayati bir vazife üstlendiği, ayrıca ürettiği söylemler ile yaşantıları ve yaşanacakları çözümlediği tartışılmaktadır. Söylem teorisi; ideoloji kavramının yerine söylemi tercih eden Michael Foucault merkezli tartışmalar çerçevesinden değerlendirilmektedir. Foucault’un iktidar ve özne kavramlarıyla etkileşime soktuğu teori, derinlemesine incelemeye alınmaktadır. Bu çalışmada söylemin ideoloji kavramının yerine kullanılmasının sebepleri tartışılırken söylem kavramı da ayrıca teorik düzeyde incelenmektedir.

1.1. İDEOLOJİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Dünyada yaşanan önemli olaylar, gelişmeler ya da süreçler beraberinde yeni tartışmaları doğurur ve filizlendirir. Ortaya çıkan yeni gelişmeler sosyal bilimlere ait kavram ve olguları da bir şekilde etkisi altına alır. İdeolojinin de kavram olarak tartışılmasında Fransız İhtilali ve arkasından yaşanan gelişmeler etkileyici güç olarak görülür. İdeoloji kavramı bu süreçte fikirlerin temellerini keşfetmek, anlamak ve açıklama getirmek amacıyla Antonio Destutt De Tracy tarafından bir düşünme yöntemi ve yeni bir bilim olarak ilk kez kullanılmıştır (Mardin, 2018: 24). Tracy’nin “fikirlerin bilimi” olarak tanımladığı bu kavram birçok araştırmacının ya da teorisyenin çok önemli bir başka tartışma alanı haline gelmiştir. Heywood'a göre, çok az terim bu kadar derin, tutkulu ve uzlaşmaz tartışmalara neden olmuştur. Çünkü ideoloji birbiriyle çelişen düşünceleri eleştirmek için kullanılan bir silahtır (Heywood, 2020: 24). Bunun yanında ideoloji hakkında teori ile uygulama arasında bir bağ olduğu ön kabulü ve çeşitli siyasal ideolojilerin ideoloji hakkındaki tartışmalara katılmayı bırakmamaları da yine onun önemini muhafaza eden ana faktörlerdendir (Bulut, 2011: 184). Tanımlama gayretlerinde

yaşanan perspektif ayrımları Heywood’a destek veren yaklaşımla ideoloji kavramına ait ortak bir tanım üzerinde uzlaşmaya varılamadığını göstermiştir. Bu noktada kavramın etimolojisini incelemek tanımlama çabalarına katkı sunacaktır.

Terim, eski Yunancada *edios* ve *logos* sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Diğer bir deyişle ideoloji, iki Latince sözcük olan *idea* (düşünce) ve *logy* (bilim) sözcüklerinin birleşiminden ortaya çıkan yeni bir sözcüktür (*idea-logy*). Toprakkaya, günümüz terminolojisinde ideolojinin, “Genel olarak bir siyasi partinin inançlarını, değerlerini, temel ilkelerini ifade eden bir politik ideolojide olduğu gibi, şu ya da bu ölçüde tutarlı inançlar kümesi; siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; (...) bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü” olarak ifade edilebileceğini vurgular (Torakkaya, 2007: 164). Eski Yunancadaki ifadeleriyle *düşünce bilimi* olarak karşılık bulan ideolojinin şaşırtıcı bir şekilde Tracy’e ait tek ve özgün bir tanımına rastlanmamaktadır. O ideolojiye daha çok empirik fikirler bilimi olarak yaklaşmış ve onu bilimlerin üzerinde görmüştür (Bulut, 2011: 185). Condillac ve Helvetius’un dış dünyanın algılanmasında içsel ve ruhsal etkenler yerine dışsallığı öne çıkaran felsefelerinden etkilenen Tracy, bilgi ve düşüncelerin duyumlara bağlı oluştuğunu ileri sürmüştür. Duyumlarla bireye ulaşan düşünceler ayrıştırılarak anlamlandırılır ve bunun sonucunda mutlak fikre varılır. Bireyin evrensel ihtiyaçlarından ortaya çıkan mutlak fikir, doğa ve insan arasındaki ilişkilerin doğru incelenmesiyle anlam kazanabilir. Tracy, bu doğru ayrıştırma, inceleme ve anlamlandırmayı ideoloji olarak açıklamıştır (Caner, 2021: 6). *Fikirler bilimi* dışında özgün bir tanımlama yapmamış olsa da Tracy, ideoloji kavramını olumlu anlamıyla kullanmış ve tartışma alanına bu haliyle bırakmıştır.

Sosyal bilimlerdeki birçok kavramın karşılaştığı gibi ideolojinin tanımlanması konusunda da öznel bakış açılarının varlığı onu tartışmalı ve kendi içinde belirsizliğe sahip bir kavram yapmıştır. Birçok fikir insanının ideoloji hakkında yapmış olduğu tanımlamaları Eagleton’nın derlemesiyle aşağıdaki gibi yazmak mümkündür (Demir ve Sesli: 2020, 162):

- “Toplum yaşamındaki değerlerin üretim süreci, anlam ve göstergesi,
 - Belirli bir toplumsal sınıf ya da guruba ait düşünceler,
 - Egemen bir siyasi iktidarın meşrulaştırılmasını sağlayan fikirler ya da egemen bir siyasi iktidarın meşrulaştırılmasına yarayacak yanlış fikirler,
 - Toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortamdır”
- (Eagleton, 1996:18).

İdeoloji kullanımı fiilen genellikle tarafsız olsa da Marks ve Engels’de bu açıkça olumsuz karşılık bulmaktadır. Onların özellikle egemenlik anlayışına yönelik vurgusuyla ideoloji; belli bir dönemin egemen sınıfına ait düşüncelerin toplumsal bilinç ile birleştiği bir süreci ifade eden, toplumda egemen olan yönetici sınıfın gücünü ve ayrıcalığını haklı çıkarmak için kullanılan bir dizi fikir ve inancı tanımlayan bir kavramdır. Üretim araçlarının sahibi olan sınıf, egemen sınıf olarak toplumların aklını da kontrol edebilmektedir. Çünkü ideoloji egemen fikirlerin elindeki şekliyle; gerçeği karartmak, insanlara nasıl olduğuna dair yanlış bir resim vermek, onları manipüle etmek ve kontrol etmek için kullanılmaktadır (Marks ve Engels, 1976: 75). İdeoloji açıklamasını daha çok devletin ideolojik aygıtları vasıtasıyla sürdürülen bir kontrol sistemi ile ilişkilendiren Althusser de bu kavramı; emek gücünün üretimi, üretimin sürekliliği ve bunun bir kurulu düzen olması, devletin ideolojik aygıtlarının arka plandaki işleyişinin bu düzene bağlı olarak yönetici sınıfın egemenliğini pekiştiren ve onların egemenlik kurma yeteneğini artıran toplumsal bir düzenin sürdürücüsü bağlamında “bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı olarak” tanımlamaktadır (Althusser, 2000: 33 ve 51). Mannheim ise ideal olanı temsil eden yaklaşım ile gerçeklik arasındaki siyasi teorilere önemli katkılar sunan ideoloji açıklamasında kavramı; kanıksanmış bir sosyal düzenin devamını sağlayan fikirlerin bütünleşik sistemi ve bu sistemin yönlendiricisi etkin sınıfların çıkarlarının anlatısı olarak değerlendirmektedir (Mannheim, 1979: 87). Ancak onun bu yaklaşımı diğerlerinden farklı olarak ilişki mefhumuna alan açmakta ve kavramı teori boyutundan gerçekliğe doğru yönlendirmektedir.

Bu bölümde ideoloji nedir ya da ne değildir, cevabını aradığımız temel sorulardandır. Her şeyden önce ideoloji, dünyayı anlamanın bir yoludur, bir dünya görüşüdür, bize nasıl bir yaşam içinde olduğumuzu açıklar ve daha iyi bir sosyo-politik

öneride bulunur, hedefler gösterir veya vaat eder. Bilimsel anlamı hakkında fazla düşünmesek de hayatta sıkça kullandığımız kavramlardan biridir (Örs, 2009: 11). Levi-Strauss, modern batı toplumunun yaptığının, bize bir toplum haritası vererek hayatımızı kolaylaştıran mitleri ideolojiyle değiştirmek olduğunu söyler. İdeolojiler, dünyayı değiştirmede veya değişimi taşımada belirli bir rol üstlendikleri kültürün bir parçası olarak, toplumun arka plan rengi üzerinde ebru haleleri görevi görür (Örs, 2009: 11). Bir yandan da toplumun dokusunu şekillendirirken günün toplumsal şartlarına da lokomotiflik yaparlar. İdeolojilerin teşekkülü için bir birikim ve tarih gereklidir, zira ideolojiler yoktan doğmazlar. Birikimlerden beslenirler, inançları beslerler ve nasıl besleyecekleri hususunda da sürekli bir arayış içerisinde olurlar; ana yöntemleri budur (Ergil, 2015: 74). İdeoloji bir sürecin içinde gelişir. Etkiden doğar ve etkiler. Yani bir yandan edilgen durumdayken diğer bir yandan da etkindir. Farklı anlayış ve gelenekler ideolojiye çeşitli anlamlar yükler. Yüklenen anlam ve yaklaşımların varlığı aslında oldukça doğaldır. Bu durum insan ve onun değişken doğasının bir sonucudur. Bu çeşitliliğin hepsinde de bir hakikat payı bulunur. Çünkü ideoloji birtakım belirsizlikleri berraklaştırır, kaygı düzeyini düşürür ve ayrıca eylemleri de kurgulamaya çalışır. Sosyal dokuya temas eder. Bunun yanında geleceğin olasılıklarını anlama imkânı sunar ve toplumun tasavvur dünyasını bina eder. Dinden ve geleneklerden uzaklaşmış kültür aktarımı işlevini de görür (Macit, 2016: 30-33). Dolayısıyla bu noktada ideolojinin kültür ve bilim ile ilişkisi de irdelenmelidir.

İdeolojiler içinde yaşadığı toplumun kültürüne ait bir parça mıdır, yoksa ondan ayrıştırılmış bir olgu olarak mı kabul edilmelidir? İdeoloji ve kültür hangi noktada birbirinden ayrıştırılır? Kültür bir ideoloji taşıyıcısı mıdır? İçinde yaşanılan yerin nasıl bir dünya olduğunu anlatmaya çalışan ideolojiler; mitolojilerden, siyasal kültürlerden, dini kabullerden ayrılır. Çünkü onlar ifade ettiği olgular bakımından birbirini destekleyen tutarlı zincir düşüncelerden oluşur. Kültür ve kültürü oluşturan öğeler mantıksal bir iç tutarlılığa sahip olmak zorunda iken, ideolojiler bu ayrıcalığa sahip değildir. Ayrıca sadece var olanı açıklamakla yetinmez, geçmiş ve bugüne ait olayları izah etme ihtiyacı duyarken gelecek için yeni modeller de sunar (Örs, 2018: 11). İdeoloji çeşitli konular hakkında açıkladığı birbirini destekleyici ve tutarlı söylemler ile mitolojilerden, içinde dünya görüşünün de barındığı bir kimlik kazandırma rolü ile siyasal kültürlerden ayrılır.

Bu kimlik bütünleştiricilikten ziyade küçük gruplara ayrıştırıcı olan, ancak görev veren bir kimliktir. Bilim gibi gerçekliğe bir açıklama sunar, ancak gözlem ya da deney yerine tercihleri kullanır (Örs, 2009: 13). Bu anlamda bilimden de ayrılırlar. Korkmaz, bilim ile ideoloji üzerine Larrain'in değerlendirmelerinden yararlanarak yaptığı okumada birkaç farklı noktaya işaret eder ve bazı çarpıklıklardan bahseder. Bunlar, ideoloji ve bilimi benzer ya da eşdeğer kabul etmekte, birbirinin kapsamında ya da tahakkümünde görmekte, bazen de karışık konuma yerleştirmektedir (Korkmaz, 2009: 35). İlk olarak bakılması gereken nokta nasıl bir zeminde ilişki kurulduğudur. Eğer ideoloji gerçekliği, toplumsal ilişkilerin tümüne etki edebilen yapısıyla kuşatıyorsa bilimi kendi içine hapsedebilir. Bu durumda, çarpıtılmış düşünce yapısındaki ideoloji bilimin nesnelliğinin sorgulanmasını tartışmaya açabilir.

Bir sonraki nokta ideolojinin zamanla edindiği olumlu-olumsuz anlam karmaşasının yarattığı çarpıklıklardır. Lenin'in olumlu anlamlandırmasında ideoloji, Marksizm'in sunduğu bilimsel ideolojiye tekabül eder. Ancak bu kabul bilimin işleyişinin bilimsel ideoloji ile gerçekleşeceğini öngörür ki, o zaman da sınıfla eşleşmiş olan ideoloji o sınıfın bilimi olarak ortaya çıkabilir. Bir başka varsayım ise karışık konumlandırma üretir. Yani iki kavram zıt kutuplara koyulur. Bu konumlandırmada bilim görünmeyeni tespit etmek zorundadır. İdeoloji ise gerçekliğin çarpıtılması işlevindedir. Ancak burada da ideoloji bilime ket vuran eylem içine girmiş olarak kabul edilir. (Korkmaz, 2009: 36). Son bir ilişkilendirme ise Aydınlanma sürecinin pozitivist kabulü zemini üzerindedir. Bu süreçte bilim öznel fikirlerin ve ön kabullerin tümünün karşısındadır. İdeolojinin varlığını teorik yapısından ve kanıtlanmaya kapalı olduğundan kabul etmez. Ancak bu bakış açısı da bilimin içinde bulunduğu anlayışın bir ideoloji olabileceği sorusunu akıllarda uyandırır. Örneğin, Frankfurt Okulu temsilcileri; bilimin ürünlerinden biri olan teknolojinin ve onun etkilerinin burjuva ideolojisi yöntemi olup ortaya çıkan yeni anlayışların, hatta ideolojinin sonu iddiasının da bir başka ideoloji olabileceği fikrine sahiptir (Korkmaz, 2009: 39). Sonuç olarak ideolojiyi bilimden keskin çizgilerle ayırmak gerekliliği ortaya çıkar. İdeoloji bilimden farklı bir olgudur.

Ergil'e göre ideolojiler bilim ya da kültür olmadıkları gibi felsefe de değildirler. Çünkü onlar teori ile pratik arasında çimento işlevi görerek birleşimi sağlar, politik sistemlerin doğasını biçimlendirirler. Varoluştan kaynaklanan bilincin parçalarıdır. İnanç

değildirler, çünkü inançlar bir nebze bilimsel olabilirler, bazı objektif hükümlere uygun olabilirler. İdeolojiler özseldir ve özsel çıkarları savunurlar. Bu durumda dünya görüşü demek de doğru olmayabilir. Mannheim'ın değişiyile tümel ideoloji olan dünya görüşü ideolojinin en kapsamlı halidir. İdeolojiler yeniliklere karşı oldukça dirençli olduklarından duygusal bağıllık talep ederler, bağıllığı gerçekleştirenlerden yapmayanlara karşı örgütlenme beklerler (Ergil, 2015: 70-73). İdeoloji buraya kadar karşılaştırıldığı her şeyle ilgilidir. Onlarla birçok noktada temas eder, onları kullanabilir. Çünkü ideoloji hayatın tüm yönleriyle ilgilidir. Tarihi dillendirirken gelecekle ilgili görüler sunar ve bunu bir döngü haline getirir. Sosyal düzenin değiştirilmesine öncülük edecek şekilde eylemleri iştahlandırır (Sayın, 1999: 2). Sosyal düzene ve toplumsal olana her yönüyle temas eden ideolojilerin en geniş değerlendirmelere konu olduğu, tüm zamanlar içinde en fazla tartışıldığı süreçten öncesine; beslendikleri felsefi temellere, tarihsel ve toplumsal zemine, etkilerinin sınırlarına ve nasıl ortaya çıktıklarına bakmak gerekmektedir.

1.1.1. Tarihi ve Felsefik Kökeni

Derin ya da sığ olsun bireysel fikirler, var olanı izah eden, tercihleri etki altına alan, yaşamsal davranışları ve yönelimleri büyük ölçüde belirleyen yönler sunar. Bu yönlerin insan, zaman ve mekâna dair değişken belirleyicileri; en hafif ifade ile etkileyicileri bulunur. Bu etkileyiciler geleceğe ilişkin düzenlemelere açı, kapsam ve plan tayin eder. Fikirler bu işlev ve yönleriyle tarih boyunca doğruya ve mutluluğa ulaşma çabasında olan insanoğlunun tartışa geldiği mühim konulardan biridir.

Fikirlerin işlevi konusunda farklı görüşlerle karşılaşmak mümkündür. Ancak genel kabul; bilinç ve alt bilincin, inanışların, tarihsel alışkanlıkların insan davranışlarına etki ettiği, onları yönlendirdiği, eyleme ilham verici olduğu, yanı sıra anlam ve açıklama getirdiği yönünde olduğudur. Çünkü anlamlandırılmış eylemleri ile yaşamını donatan insanoğlu mutluluğu kazanma gayretindedir. Ancak bu genel kabule karşı duranlar da vardır ve bunlardan birisi Cemil Meriç'tir. O, toplumsal iş bölümü ile ilgili açtığı tartışmada Marks'ın penceresinden bakarak fikirlerin insanların ilişkilerinden sonra doğduğunu ve yaşam gerçekliğini olduğu gibi yansıtmada eksik kaldıklarını, sınıflaşma

neticesinde ideolojiyi tayin edenin hâkim sınıflar olduğunu, dolayısıyla şuurun hayatı değil, hayatın şuuru belirlediğini ifade eder (Meriç, 2014: 135). Öyleyse, davranışların bilinç, algı, düşünce altyapısı gibi şuura ait öğeleri anlamlandırma yöneliminde olduğu çıkarımına varılabilir.

Bir başka düşünce ise, insanı bir birey olarak endişelendiren şeylerden biri geleceğin belirsizliği ve bilinmeyenden duyulan korkuya ithaf olunur. Hayatı ve evreni anlamada bireyi bu kadar gayretli kılan da işte bu korkudur. Eski çağlardan beri insanın kendini ve evreni anlamlandırmaya çalışması, yaşam gerçekliğinin üstesinden gelmek için en temel faaliyeti ve doğal eğilimi olmuştur. İnsanı harekete iten ve sosyal eylemi meydana getiren husus; onun içinde taşıdığı ve ona kılavuzluk eden bazı “değerler” ve “anlamlar” dır. İnsanın dış dünyaya ilişkin algılamalarının dahi onun iç dünyasından, fikir ve düşüncelerinden bağımsız olduğunu söylemek neredeyse imkânsızdır (Macit, 2016: 33). Düşünceler algıları, algılar da düşünceleri etkiler.

Yukarıda belirtilen işlev ve etkileşimlerden yola çıkarak, fikirlerin ve onlardan etkilenen davranışların aslında politik alandan doğan ideolojiler olduğu düşünülebilir. Neticede anlamlandırmalarla şekillenen uygulamaların sürekli gelişen bir teorinin rehberliğine ihtiyaç duyduğu, düşünce alanında teori ve pratiğin birbirinden ayrımsız, birlikte yol aldığı varsayımı olarak kabul edilir. Heywood’un fikirlerin rolleri ile ilgili yaptığı tartışmadaki katkısıyla; “Mevcut fikirler ne çıkarların edilgenleri ne ideolojik eyleme ilham verecek kadar güce sahip, ne de durup dururken oluşmuş şeylerdir. Teori ve pratik birbirini etkileyerek büyür” (Heywood, 2020: 22). Bu büyümenin akıllara getirdiği başka bir sorudan da bahsetmek gerekir: “İdeoloji ne zaman ortaya çıkmış bir olgudur?” “Modern toplumlara mı özgü, sınıflaşmanın getirdiği bir netice mi, önceki tarihlerde ve toplumlarda mevcut mu, o zamanlarda da toplumsal etkilemiş bir yapısı var mı?” tartışmalarını incelemek gerekmektedir.

Her ne kadar ideoloji kavramı modern çağın ürünü olarak görülse de önceki toplumlarda onu ifade eden benzer bir kavrama rastlamak mümkündür. Bin yıllarca ve bu yılların içinde gelişim eşikleri olarak kabul edilen çağlar süresince nesnel evren, ilahi irade, toplum ve siyasal güce dair sorular; inançlar, efsaneler ve gelenekler tarafından insanlara hazır olarak sunulmuştur. Onlar, daha iyi bir yaşam ve toplum nasıl olmalıdır

sorusuna cevap vermişler, geleceğe dair eylem planları sunmuşlar ve bir yandan da “olmakta olan iyidir” düsturunun kabulünü desteklemişlerdir (Vatandaş, 2020: 79). Geleneklere ait açıklamalar, dinler, efsaneler, alışkanlıklar, metafizik düşünceler ve yaşam pratikleri benzer kabullere katkı sunmuş, insanlığın fikir ve pratiklerine ışık tutmuştur.

İdeoloji kavramının modern çağın öncesinde de varlığını bir şekilde sürdürdüğüne dair tespitlere rastlamak mümkündür. Şerif Mardin'in 'İdeoloji' adlı kitabındaki aydınların ortaya çıkışı çerçevesinde yaptığı değerlendirmede; adı ideoloji olmasa da benzer roller konusunu milattan önce binli yıllara kadar dayandırdığı, evren hakkındaki görüşlerin o yıllardan itibaren daha açık ve tutarlı sistemler haline gelmeye başladığı düşünceleri mevcuttur. O, Yunan felsefesi, Tevrat'ın yazılması ve Hindistan'da “sahte evren” kavramsallaştırılması gibi örnekler ile tek ilahlı dinlerin insanlara “Allah'ın uygulayıcı eli” inancını verdiği açıklamasıyla ideolojiyi anlatmaya çalışır (Mardin, 2018: 143). İdeoloji kavramı Mardin'in bahsettiği dönemlerde aslında varlığını farklı kavramlarla hissettirmiştir.

Platon 'Devlet' adlı kitabında ideolojinin doğruları yansıtmadığını, hatta yalanlardan oluştuğunu ifade etmiş ve ideoloji için “soylu yalan” ifadesini kullanmıştır. O, bu ifadenin yöneticilerin hizmetinde yaşadığını ileri sürer. Hatta ancak onların elinde faydalı olabileceğini düşünür. Zehir ancak bir hekimin elinde şifa veren bir araca dönüştürülebilir. Bireylerin kolayca kabullenip verili yalana göre hareket edebileceklerini düşünür ki burada vurgulanan şey ideolojinin hâkim sınıfın elinde gerçek ya da gerçek dışı şekliyle serbest kullanımıdır. Platon'un vurgusu yalanların yerinde kullanıldığında toplumun gelişimine destek verebilecek olmasıdır ve aslında bu da ideolojidir. Bu ideoloji hâkim sınıfın serbestçe yorumladığı ve sosyal sınıfları yönlendirdiği olgu olarak kabul edilebilir. Francis Bacon ise genel ya da özel kabullerin tümünü reddederek, gerçeğe ve genel yargıya ulaşmada akıl yürütmeyi, gözlemlerin incelenmesi yolunu önerir. O, algıları bir yana koymayı teklif eder. Tümevarım tekniği ile gözlemlerden genellemelere varmayı, gerçeklere ulaşmada ise bireyin önüne çıkan ön kabullerden sıyrılma gerekliliğini vurgular (Vatandaş, 2020: 88). Şuur oluşturma ve ideolojiyi teşekkül edebilmenin yolunu akla dayandırır. Platon'un hâkim sınıfın hizmetinde gördüğü, Bacon'ın ise akli referans olarak bilimsel çıkarımlara ulaşmaya çalıştığı araç da ideoloji

olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmelerin sunduğu ideoloji ya da ona yakın kavramların varlığına ve benzer işlevine rağmen ideoloji kavramının neden ve nasıl belli bir dönemle başladığı sorgulamasını yapmak gerekmektedir.

Antik Yunan'daki çoğu düşünüre göre, gerçek bilgi gözlenemez. Orta Çağ Avrupa'sında ise kutsal yazılara bakılır. Aydınlanma hareketi ile yaşanan bilimsel ve entelektüel sıçrama, dünyayı algılama biçimini bir bireye dönüştürmüş, geleceği kurmuş ve inşa etmiş, bu dönüşümü de ideolojikleştirmiştir. Aydınlanma sonrası dönemin “ideolojiler çağı” olarak tanımlanmayı bu yüzden hak ettiği düşünülür. Onu diğer dönemlerden ayıran en önemli özellikse kitlesel katılımın ortaya çıkmasıdır. Efsaneler, dini kurallar ve gelenekler birkaç yüzyıl öncesine kadar gerçek bilgi olarak kabul edilirken, ortaya çıkan yeni sosyal ve ekonomik yaşam koşullarında onların açıklayıcı güçlerine olan inanç giderek zayıflamış; durumu tespit eden, geleceğe yönelik yeni bir çerçeve çizen dünya görüşüne ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Örs, 2009: 5 ve 6). Tracy'nin de gerçekleştirmek istediği budur: İdeoloji ile ihtilalin getirdiği kazanımları sağlam temellere oturtmak ve aydınlanma düşüncesinin toplumlara yayılmasını sağlamak.

Şüphesiz, filozoflar yüzyılı olarak tanımlanan “Aydınlanma Dönemi” 18. yy. Avrupası'nda öne çıkan gelişmelere atfedilen süreç olarak tek bir topluma ait olmadığı gibi tarihte yalnız da değildir. Her devrin farklı coğrafyalarında düşünürlerin ön plana çıktığı, kültürel-felsefi hareketlerin etki alanını oluşturduğu, bilime yönelim sağlanmış durumlardan söz etmek mümkündür (Arslan, 1992: 23). Ancak günümüzü etkisine alan en önemli gelişmelere ait temellerin bu dönemde atıldığı da bir gerçeklik olarak kabul edilir. Orta Çağ Avrupası'nda başlayan yerleşik düzen sorgulaması, insan iradesini sınırlayan kurumların itibar kaybı, dinin ve geleneklerin gelişimi engelleyici işlevleri yerini yavaş yavaş insanın değerli bir varlık olduğu, ahirettense yaşanan dünyaya yönelik artan ilgiye, dünyevileşme ve ideal yaşama ulaşma fikrine bırakmıştır. Çeşitli bilimsel gelişmelerin getirdiği yenilenme süreçlerinde insan artık yetersizliklerinden sıyrılmaya başlamış, akli ve bilimi kullanabilir, evreni böylece anlamlandırıp yaşama yön verebileceğini düşünür hale gelmiştir (Çelik ve Özgür, 2019: 81). Rönesans Süreci, Reform, Sanayi Devrimi, Aydınlanma Çağı ve nihayet Fransız Devrimi gibi büyük çalkantıları; Avrupa toplumlarının “karanlık” diye tabir edilen yıllardan ilmin ışığını öne

katarak çıktığı, arkasındaki kabulleri yıktığı, önündeki yüzyılları bilimsel ve düşünsel açıdan dünyanın lokomotifine haline gelme sorumluluğuyla attığı perçinlerden her biri olarak düşünülür. Öne tutulan ışıklardan biri de tartışmasız ideoloji kavramı olmuştur. Her ne kadar tarihi serüveninde karşı fikir ya da inanışlara bir saldırı sebebi olarak benzer ifadelerle kullanılmışsa da ideoloji kavramı tarafsız ve nesnelliği belirgin şekilde ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır (Bulut, 2011: 184). Batı dünyasının yaşadığı önemli tarihsel gelişmelere ait süreç kavramının kariyerine başlangıcı olarak kabul edilir.

1.1.2. Kavramın Ortaya Çıkışı

Sosyal bilimlerde bazı kavramlar ya da olgular şanssız olarak addedilir. Çünkü ya çok fazla önemsenirler ya da fazlasıyla göz ardı edilirler. Öyle ki ideoloji her iki duruma da maruz kalmış şanssız kavramlardan biridir. Eğer bir şansı varsa o da bu iki durum arasındaki git-gel hareketi olarak görülebilir. Üzerinde fikir birliğine varılmış belirgin bir tanımının yapılamamasına ve gerçek bir açıklanma sorunu olmasına rağmen Tracy'den Mannheim'a kadar değinmeye gayret ettiğimiz farklı ideoloji izahlarının bazı ortak noktalara sahip olduğu bir gerçektir. Bunlardan birincisi ve en önemlisi ideoloji kavramının insanın sosyal, siyasal ve ekonomik yaşantısıyla olan bağlantısıdır (Toprakkaya, 2007: 177). Bazı yazarlara göre Fransa'nın felsefesi anlamına gelen kavram, bütün ilimlerin üstünde süzülür, çünkü ilimlerin oluşumu düşüncelerimizin birbiriyle münasebetinin çıktısıdır (Meriç, 2014: 120). Kavramın ortaya çıkışı ve kullanılmaya başlandığı ilk yıllar teorik tartışmalarına da güçlü bir zemin oluşturmuştur.

Louis Claude Destutt de Tracy, ideoloji kavramını Paris'teki Fransız Enstitüsünde, yazımızda da bahis konusu olan anlamda, kendisini ideologlar olarak adlandıran ve devrimin vaadini gerçekleştirme yolunda sözcülük eden grubun içinden ilk kullanan olmuştur (Bulut, 2011: 185). Katolik kilisesine karşı mücadelede yer alan Tracy, yeni bilimi tanımlamak için dini lekelerden arınmış olmasına ve duyumlardan türeyen akıl ile yoğurulmasına dikkat etmiştir. Ona göre ideoloji, teorilerin teorisidir ve en üsttedir (Bulut, 2011: 186). 1796'da kamusal alanda kullanılmaya başlanan kavram Tracy'ye göre zamanla gelişip bilimlerin kraliçesi konumuna yükselecektir (Heywood, 2020: 25). Kavramın yolculuğunun başlangıç noktası da burası kabul edilmiştir. Tracy, kavramın

kurucusu olarak Condillac'ı ve öncülü olarak J. Lock'u kabul ederken, kelimeyi düşünceler ilmi anlamında yeni bir buluş olarak sunmaya ve onu kurumsallaştırmaya çalışmıştır (Toprakkaya, 2007: 165). Kimisi Tracy'den öncesini kabul eder. Onlara göre Bacon'ın "idoller doktrini" de pekâlâ ideoloji kavramının ilk kez ele alındığı ve biçimlendirilmeye çalışıldığı bir çalışma olarak değerlendirilmelidir. (Demir ve Sesli, 2020: 162). İdeolojinin mülkiyetinin Tracy'e ait olup olmadığı tartışmaları tarihsel gelişim sürecinin bir parçası olarak yerini almış, ondan sonra da varlığını devam ettirmiştir.

Cemil Meriç birçoklarıyla hemfikir olarak kavramın ortaya çıkışı ve gelişmesi çerçevesinde yaptığı değerlendirmede kendilerine "ideolojistler" diyenlerin ideoloji kavramının kalıcılığını Napolyon'a borçlu olduklarını iddia eder. Çünkü Napolyon ilk başlarda kendisinin de gururla içinde olduğu grubu, iktidarı pekiştikten sonra metafizikçiler ve ideologlar olarak adlandırırken onların karşısına geçmiş, çalışmalarını küçümsemiş ve hatta üniversite rektörlerine safsatayı bırakıp monarşiyi destekleyici şeyler okutulmasını emretmiştir (Meriç, 2014: 121). Napolyon'a göre ideologlar toplumlara en iyiyi kabul ettirmeye çalışıyor, ancak bunu gerçekliklerden uzak durarak yapıyorlardı (Vatandaş, 2020:86). Aslında Napolyon muktedir olmanın sağladığı gücü alışılan şekliyle kullanmaya hayat veriyordu. Onu iktidara getiren düşünsel fırtına artık durmalı ve yeni fikirler sunmadan, sönük ve silik hayatına devam etmeliydi. Çünkü yeni fikirler iktidarını sallayabilme ihtimali doğurabilirdi. Stuart Hall, ideologların amacını düşükleri ikilemi anlamlandırıp ifade etmek ve günün koşullarını göz ardı ederek fikir ölçütleri belirlemek olarak açıklar. Bahsettiği ikilem ise birçok zaman izah edilememiş tarih-devrim-düşünce arasındaki ilişkidir. Bu noktada başlayan olumlu ya da olumsuz çağrışımlar kavrama gelişim süreci boyunca eşlik eden bir öz kazandırmıştır (Vatandaş, 2020: 85). Aydınlanma dönemiyle beraber "yanlış" fikirleri inceleyen ve ayrıştıran bilimsel disiplini ifade eden ideoloji, bu dönemden sonra Marksist modelin büyük katkısı ile hem temel bir konum edinmiş hem de sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir kavrama dönüşmüştür.

1.2. İDEOLOJİYE AİT TEORİK TARTIŞMALAR

Sosyal bilimlerde kavramların hırpalanmadan veya karşılaştırmalara tabi tutulmadan ilerlemesini sürdürmesi zordur. Zorluk her bireyin kendisine has bir içsel yapıya ve bu yapıdan anlam bulan bir dış dünya görüşüne sahipliğinden gelir. Bu bölümde daha açıklayıcı hususlara değinebilmek ve daha anlaşılır bir noktaya varabilmek için ideoloji kavramının gelişimine teori odaklı yaklaşım bilim, kültür, mitoloji, metafizik, ütopya, bilim felsefesi ile ilişkileri tartışılmaktadır.

İdeoloji kavram olarak tartışılmasının yanında; beraberinde getirdiği her farklı düşünce sistemi ideoloji kavramına bir bakış açısı geliştirmiş, onu kendi penceresinden tanımlamaya çalışmış, bu uğraş kavrama teorik bir oluşum zemini sunmuştur (Heywood, 2020, 26). Sosyal bilimcilerin ortak görüşü, kavramın modern kullanımını Marks'a borçlu olmalarıdır. Onlara göre terimin tanımının geliştirilmesindeki kritik varyantlardan biri, geç de olsa Marks'ın kullanımıdır. Çünkü Marks, ideolojiyi soyut bir felsefi yansıma olmaktan ayırır; ekonomi, sosyal bilimler ve tarih ile bir araya getirir (Toprakkaya, 2007: 177). David Harvey ve Werner Bonefeld gibi araştırmacılar Marks'ın yaklaşımını dönemin şartlarına ait özellikleri başarılı bir şekilde soyutlamasından dolayı dikkat çekici bulurlar. Başarılı fakat bütüncül bir yaklaşım değildir. Giderek kontrolden çıkan dünya şartlarına uyum sağlamayan, sadece iktisadi yapılanma ve onun dolaşımını temel alan bir teoridir (Oçak, 2018: 58). Marks'ı merkez nokta tutarak değerlendirmeleri daha fazla incelendiğinde onun düşüncelerini destekleyenler, karşı çıkanlar, eksik ya da indirgemeci bulanlarla karşılaşmaktadır.

Bu incelemede Marks'ın ya da Engels'e ait görüşlerin farklı, benzer ya da aynı olduğu tartışmalarına girmeden devam edilmektedir. Çünkü her ne kadar öncesinde ya da sonrasında farklı düşüncelere haiz olsalar da birlikte yazdıkları 'Alman İdeolojisi' eseri tüm kesimlerin kabulü olarak ideoloji teorisine çalışan en önemli inceleme olarak kabul edilmektedir. Heywood gibi birçoklarına göre Marks ve Engels'in kullanımı ve üslubu, onları takip eden düşünürlerin terime gösterdikleri alaka, onların siyasi alandaki kariyerlerini meşrulaştırmıştır. Birlikte kaleme aldıkları bu kitapta ideolojiyi üretime egemen sınıfların diğer toplumsal sınıflarla olan ilişkisine değinerek sınıf sistemi ile açıklamaya, maddi üretim araçlarına sahip olanların ideolojinin de üreticisi

olabileceklerine vurgu yapmışlardır. En önemli hususlardan biri de bilimi gerçeklik, ideolojiyi yanılsama (mistifikasyon) olarak kabul edip ikisinin arasındaki zıtlığa çalışmış olmalarıdır (Heywood, 2020: 27). En çok sorgulanan hususlardan birisi de şüphesiz bu çalışmaların hangi temelden beslendiği olmuştur.

Marks ve Engels'in bu kadar materyalist bir değerlendirme izlemelerinin çıkış noktası, Hegel ve Feuerbach'ın din eleştirisine dayanır. Din eleştirisi maddi pratik düşüncesine ilham vererek yazarların olumsuz bakış açısıyla ilerlemesine öncülük etmiştir. Marks Hegel'in mutlak tin fikrinden hareketle din ve materyalizme karşı duruşundan beslenir. David McLellan'a göre; terimin düşünce akışında iki ana hat öne çıkmaktadır, Tracy etrafında toplanan ve Durkheim'e kadar uzanan akılcı düşünce ve karşıtı olarak Hegel ve Marks'a ait değerlendirmeler (Subaşı, 2018: 152). Her şeyin bir tezi ve anti-tezi içinde barındırarak çatışma halinde olduğunu ve bu çatışmalardan doğan sentezlerin doğal olarak yeni çatışmalara yol açtığını açıklamakta olan diyalektik döngü fikrinin sahibi Hegel, Marks'ın görüşlerini olgunlaştırmıştır (Oçak, 2018: 62). Onun Hegelci felsefeden (dünyanın dönüştürülmesi) yararlanarak geliştirdiği fikirlerin tahakkümünü irdeleyen tarihsel materyalizm metodu, teorisini bilime dönüştürmüştür (Oçak, 2018: 61). Marks'ın geliştirdiği tarihsel materyalizm anlayışı ve ideoloji tartışmalarına farklı perspektifler sunan görüşlerini bu noktada daha fazla açmak gerekmektedir.

Marks ve Engels'in değerlendirmeleri kavrama Napolyon'un kisine katkı olarak olumsuzluk yüklemeye devam etmiştir. Onlarda ideolojinin çeşitli anlamları vardır; birincisi toplumsal gerçekliğin insan beynine yansması, ikincisi mistifikasyon (yanlış bilinç), yani gerçekliğin çarpıtılmasıdır. Üretim ilişkilerini ideolojilerle uzlaştırarak siyaseti ekonomik ilişkilerin tezahürü olarak görmüşlerdir (Heywood, 2020: 26). İdeolojiler sınıf tahlilleri ile çalışılmazdır. Ancak bu şekilde daha iyi anlaşılabilirler. Üretim süreçleri içinde yer alan münasebetler üst kurumsallaşmaları, yani düşünsel alanı meydana getirirler. Tarihsel materyalizm denilen anlayışın ifade etmeye çalıştığı olgu burada yatmaktadır. Üretim biçimlerinin meydana getirdiği örgütlenme ideolojik ilişkileri ve siyasetin kendisini oluşturur. (Örs, 2018: 16) Mistifikasyonla kastedilen ise toplumsal sınıfın varlığını meşrulaştıran ancak hayali ve çarpık entelektüel bir siyasal sistem üretmektir. Marks'ın ideoloji terimini anlamasında hak ile batıl arasındaki muhalefet

meselesinin hayati önem taşıdığı görülebilir. Dahası Marks, ideolojide yer alan çatışmanın, egemen sınıfın çıkarlarını ve bakış açılarını yansıtmışından kaynaklandığına inanır. Çünkü egemen sınıf kendisini baskıcı bir sınıf olarak görmek istemez, ezilenleri kendi imkanlarıyla uzlaştırmaya çalışır (Heywood, 2020: 26). Sosyal sınıflara astigmat lensler sunulur. Onlar lenslerin yardımıyla kendilerine açıklayıcı hikayeler yazarlar ve bunlara inanırlar. Bu inanç yazılarında geçen “ters dönmüş imge” olgusu ile ideolojinin marifetini kanıtlar. Sosyal sınıfların düşük çıkarları açık seçik ortada iken ideoloji yanlış bilinç oluşturarak gerçeği tümüyle ters çevirir. Yanlış tüm toplumca hep birden algılandığından yanlışlığı görülmez. İş bölümü artar, ortaya konan iş gücünün nedeni ile amacı arasındaki açıklık kendisini yitirmeye başlar. Burada “ışık geçirmez bir toplum” meydana gelir. Burjuva ideolojisi artık başarısına ulaşmış, tüm alt sınıflara fikrini kabul ettirebilmiştir (Örs, 2018: 18). Üçüncü işlev ise sınıflı bir toplum kurma fikrinden ziyade eşitsizliği tümüyle ortadan kaldırmaya niyetli, emek gücünün kendisine hizmet eden, kapitalizmin mezar kazıcısı konumundadır (Heywood, 2020: 26). Ezilen sınıflar herhangi bir ideolojiye ihtiyaç duymadan yaşarlar ve çıkarlarını toplumun çıkarları haline getirirler (Bulut, 2011: 192). Burjuva ideolojisi liberalizmi, proletarya ideolojisi ise sosyalizmi besler. Bu değerlendirme de ideolojiyi bir “seçkin gücü” konumuna sürükler. (Örs, 2018: 20). İdeoloji insan düşüncesine ve uygulamalarına ilişkin bir ideal ortaya koyan ancak bunu yanıltma ile yapan bir olgudur.

İdeolojiye yüklenen anlamlar ve ortaya atılan teoriler günümüzde de parça parça varlığını sürdürmeye devam etse de Marks ve Engels’in bakışıyla olumsuz bir anlam yüklendiğini kabul etmemiz gerekir. Aslında onlar ideolojiye dair tespitlerde bulunmaya çalışmışlardır. Kendi fikirlerini ideoloji olarak görmemişler, toplumsal sorunlara dair değerlendirmeler sunmuşlardır. Alman İdeolojisi eseri; Aydınlanma fikrine sıkı sıkıya bağlı fikirler ürettikleri, ideolojinin egemenler sınıflar tarafından yaratıldığı ve komünizmin devrimsel olarak tüm dünyada birden gerçekleşeceği konularında tam bir fikir birliğine varıldığı alan olmuştur. Nitekim, insan ilk tarihsel eylem olarak ihtiyaçlarını karşılamak için kendisine gerekli olan üretim araçlarını geliştirmiştir. Marks ve Engels’in böylesi materyalist tezleri sınıfsal çatışmaların ve fikirlerin üretici sınıflar ile burjuva ilişkisinin çelişkili büyümesine dayanması ile açıklanabilir (Savaş ve Akyol, 2021: 173). Marks, ideoloji teriminin başarısını kabul eder. Çünkü terimin dine ve

metafiziğe karşı verdiği mücadele materyalizm ve sosyalizme kapı aralamıştır (Subaşı, 2018: 150). Larrain, Marks'ın ideoloji anlayışının bir yanlış temsil olduğunu düşünür ve kavramı sosyolojik bir temelde kavramsallaştırmanın çoğul ideolojiye odaklanmak olduğunu açıklar. Elit gücü olarak ideoloji sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumun ürettiği semboller, din ve benzerleridir ve hatta ideoloji de bunlardan biridir (Purvis ve Hunt, 2014: 15). Stuart Hall, Marks'ın ideoloji çalışmalarında kültürel konuları dahil etmemesini eleştirmiştir. Onun bu yönüyle Marks sonrasında dil, kültür ve simgesel boyutta yapılacak kapsam genişlemelerine kapı araladığı söylenebilir (Oçak, 2018: 59). Max Weber'in ifadeleri de bu görüşe katkı sunar. Marks'ın vurguladığı gelir eşitsizliğinden doğan sınıflar arası çatışmanın toplumlarda ve sistemlerinde bir meşruiyet sorunu doğuracağını ifade eder. İnsan düşüncesi ve düşüncedeki değişiklikler ekonomik yapıyı da etkiler, dönüştürür. Bu durumda tespit, toplumsal yapıyı oluşturan daha önemli unsurun kültür olacağı yönündedir. Toplumsal eşitsizliğe yol açan tek unsur sınıflaşma değil, aynı zamanda statü ve güç oluşumudur (Oçak, 2018: 63). Kavramın modern kullanımının öncüsü, ünlenmesinde en büyük katkıyı sunduğu düşünülen Marks'ın değerlendirmelerini daha net anlamlandırabilmek için Weber ve Hall'a bakıldığı gibi diğerlerini de mercek altına almak, takipçilerinin tartışmalarını incelemek gerekmektedir.

1.2.1. Marksist Bakış Açıları

Çalışmaların merkezinde Marks'ın bulunduğu gerçekliği ya da iddiasının altında yatan sebebin her bir fikrin bir şekilde ondan yola çıkıyor olmasından kaynaklı olduğunu söylenebilir. Marks ve Engels'i takip eden düşünürlerin kapitalizm ve sınıf ayrımcılığı karşısında birleşmesi kaçınılmazdır diye öngörülse de ideolojiye olan bakışlarda değişim görmek pekâlâ mümkündür. Marksist anlayışta ideoloji zamanla toplumsal sınıfların kendilerine has bir düşünceye sahip olma gerekliliğine yürümüş, sınıfların fikirlerini üreterek iktidarları düzenleyebilecekleri ve değiştirebilecekleri düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Kavrama pratik anlam yüklemiş kişilerden biri kuşkusuz Lenin'dir. Kendine ait devrimci potansiyelleri gerçekleştirme yolunda halkları uyandıracak ve onlara rehberlik edecek bir parti kurmaktan bahsetmiştir (Bulut, 2011: 193). Bu bağlamda Lenin ve 'Ne Yapmalı?' eseri öne çıkarken ideolojinin farklılaşarak olumlu anlamda

düşünülmeye başladığı görülebilir. Lenin’de ideoloji; işçi sınıfının sosyalizme sarıldığı, onu merkez ideoloji olarak kabul ettiği ve geliştirerek iktidara sahip olunması yolunda tutarlı araç haline getirdiği bir dayanaktır. Lenin Marks’tan hareketle iki sınıfın ideolojisine çalışmaya yönelmiştir: Proletarya ve burjuva (Örs, 2018: 20). Kavrama olumlu anlam yükleyenlerden bazıları da eleştirel kuram (Frankfurt Okulu) teorisyenleridir. Onlar toplumsal analizi tavsiye ederler.

Frankfurt Okulu temsilcilerinin ideolojiye katkıları; ona olan ihtiyacı, sosyal gerçeklik ile olan yakın ilişkisini inceleyerek teorik bağlamdan uzaklaştırmaya çalışmaları olmuştur. Okulun temsilcileri ideoloji kavramının açıklamasında gerçekliğin hem bir bütün hem de toplumsal olduğunu kabul ederken, ideolojinin yalandan ibaret olduğu kabulünü reddetmişler ve ideoloji ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Örneğin Frankfurt Okulu’nun temsilcilerinden Marcus, bu ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışırken ideolojik hakimiyetin bilim ve teknolojinin üretilmesiyle sağlanabileceğini iddia etmiştir (Özek, 2019: 1542). Jurgen Habermas ise ideolojinin kendi uygulanma sahalarından esinlendiğini değerlendirerek teori ve pratiği yakınlaştırmaktadır (Savaş ve Akyol, 2021: 177). Ona göre modern çağa kadar ulaşmış bu kavram artık politik alanın dışını ifade etmektedir. Bu bilinç pratik ile teori arasındaki farkı kaldırma gayretidir. (Toprakkaya, 2007: 175). Habermas, ayrıca modern anlayışın politikayı teknolojik akılcılığa indirgediğini vurgular. O, bilime ya da tekniğe karşı değildir, ancak toplumları bekleyen varoluş problemine dikkat çekmek istemektedir (Özek, 2019: 1543). İdeolojiyi toplumsallık ve bir araya getirme işlevselliği açısından değerlendiren bir başka düşünür ise Antonio Gramsci’dir.

Marks’ın ötesinde bir noktada, Gramsci’nin kavramsallaştırmasıyla ideoloji, burjuvazinin fikir ve uygulamalarının hegemonyasıdır. Gramsci kapitalizmin ilerlemesi ve ürettiği sorunlar bağlamında Marks ile benzer fikirlere sahip olsa da toplum, kültür ve siyasi temsil arasında gelişen somut pratiklerin detaylandırılması anlamında onu eksik bulur. Gramsci’nin yönelimi gerçek hayata dair uygulama alanlarıdır. O, toplumu yönetmekte olan azınlık grupların diğer kesimler üzerindeki ideolojik ve kültürel hakimiyetini hegemonya kavramı ile anlatır (Oçak, 2018: 66). Anlatımında ideolojiyi toplumsal sınıfların dünya görüşü olarak kavrarken ve kapitalizmde tahakküm sadece yasal ya da fiziksel zorlamayla değil, dil, kültür ve sağduyuyla da gerçekleşir iddiasında

bulunur (Bulut, 2011: 197). Ona göre ideoloji her ne kadar hegemonyayı ifade etse de sirayet etmediği bir toplumsal alan yoktur. Hayatların her aşamasında kendini gösterebilir. Sınıf egemenliği ideolojiye ait tüm araçlarca kamuoyunu etkilemek suretiyle devam ettirilebilir (Savaş ve Akyol, 2021: 178). “Hegemonya” dan kastı kapitalist sisteme dayanak olan eşitsiz unsurların güç olarak elde tutulmasına ilaveten baskısız kabul görmüş dilin, kültürün, ahlakın tahakkümüdür. Halklara sunulan fikirler -ki bu fikirler sosyal yaşamda saklı halde hayatını sürdürebilir- gerçekleşen zamanın sağduyusu haline gelir. Gramsci’ye göre sınıflar kendi çıkar bilinçlerinin farkına vardıkları ölçüde karşı hegemonya oluşturabilirler (Bulut, 2011: 197). Gramsci’nin değerlendirmelerinde toplumsal pratiklerin ürettiği tecrübeler sayesinde sistemin aksak ve hatalı yönleri tespit edilir ve bu aksaklıkların giderilmesi için sosyal rızanın yeniden kazanılması esastır. Toplumda yeniden üretim ve daha iyi ilişkiler için talep oluşması gerekliliğine yönelir (Oçak, 2018: 67). Onun bu düşüncesi, Marks’tan uzaklaşmadan maddi şartların temeline göre çok kapsamlı fikir genişlemesinin zeminini oluşturur. Sivil topluma olan geniş bakış açısı onun sadece burjuvaziye değil, tüm toplumu üst yapısal görmesinden kaynaklanır. Buradan hareketle devletin ideolojiyi birçok araç kullanarak yaydığı, ideolojinin de bu araçlardan biri olduğu düşüncesini benimser. Marks’ın gerçekliğin çarpıtılması düşüncesi ile benzer olarak; egemen sınıfların öylesine bir ideoloji yaydıkları ve kabul ettirdikleri yansımasını, burjuva devrimlerine köylülerin de dahil edilmesinden anlamak mümkündür. Öyleyse iktidarı ele geçirmek baskıdan ziyade kültür ile olur. İşte bu şartsız ve fark etmeden kabul, hegemonyadır. Hegemonya ideolojinin kabul ettirici araçları olarak “organik aydınlar” ı kullanır. İktidarı ele geçirmek için hegemonyayı ele geçirmek zorunludur (Örs, 2018: 23). Burada ideolojinin toplumu yapılandırmak için bazı araçlara başvurduğu, iktidarın egemenliğini meşrulaştırmak için bazı olguları kullandığı değerlendirilmektedir. Benzer bir yaklaşımı kabul eden teorisyen de Althusser’dir.

Althusser Gramsci’nin “egemen ideoloji” düşüncesini kabul ederek bir adım daha öteye taşımıştır. O, devletin baskı ve ideolojik aygıtları ayrımını daha da belirginleştirmiştir. İdeolojik aygıtları sivil toplumun devletleşmesi ifadesine katkı yaparak açıklamaktadır (Örs, 2018: 24). Ona göre devletin ideolojik aygıtları sivil topluma ait olsa da öylesine benimsetilmiştir ki, toplum devletin ideolojik aygıtı haline gelmiştir (Bulut, 2011: 200). Bu tezde toplum fark etmeksizin düşüncenin

yaygınlaştırıcısı ve yeniden üreticisi haline gelir. İdeolojik aygıtlar ele geçirilir, süreç içinde kullanılır, sınıflarca içselleştirilir ve hâkim sınıfların egemenliği pekişir (Örs, 2018: 24). Althusser, ideolojiyi bireylerin gerçek varoluş koşulları ile aralarındaki hayali ilişkilerinin bir tasarımı olarak tanımlamış, kendilerini önceden belirlenmiş bir formasyon içinde bulduklarını ifade etmiştir (Bulut, 2011: 200). Onda ideoloji, ilişkilerin tasarımıdır ve yanlış bilinç değildir. Bunun yanında dinler öncesi tarihten bu yana insanoğlu daima bir iletişim içinde kendini ortaya koyma çabasındadır. İlişkiler sonunda ortaya çıkan uygarlıklar insana sınırları belli özgürlükler verir. Bu toplumsal ilişkilerin bir gereğidir. Toplumsal ilişkiler aynı zamanda devletin ideolojik aygıtıdır, çünkü insanın arzuları doğuştan değil, ilişkiler ağı ve beğeniler ile zamanla ortaya çıkan unsurlardır (Oçak, 2018: 68). O, kavramı zihnin işleyişinin ürününe ait tasarımlar olarak kabul ederken gerçekleşmenin belli aygıtlarda olduğunu iddia eder. Devletin baskı aygıtı ve ideolojik aygıtı ayrımına varır. Kapitalist süreç içinde zorlamadan üretirme çabalarının ortaya çıkarılmasına değinir. Ona göre ideolojinin temel işlevi üretimdir ve öznel olarak kurgulanır. Üretim ilişkilerinin yanında ideolojiyi günlük tartışmaların üstünde bir yere konumlandırır.

Althusser'in ideoloji teorisinde sosyal oluşumu ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerde değerlendirdiğini, ancak ideolojik katmana ayrı bir bağımsızlık tanıdığını görebiliriz. Marks'ın ekonomik indirgemesini kabul etmezken, devletin iktisadi baskısını ideolojik aygıttan ayırır (Güngör, 2001: 222 ve 230). Baskı aygıtları zor kullanarak işlevlerini sürdürürken ideolojik aygıt çoğunlukla gönüllü ya da hissedilmeyen baskı gücüdür ve kitle iletişim araçlarıyla çalışır (Vatandaş, 2020: 85). Ona göre iktidarı elde tutmak ve sürdürmek için ideolojik aygıtlara sahip olmak gerekir. Çünkü tarihe baktığımızda hem kapitalizmde hem de öncesi çağlarda egemen sınıflar iktidarlarını doğrudan bir baskıyla değil, ideolojik aygıtların ideolojiden temellenen baskısıyla yaşattımlardır. İdeoloji yaşattığı pratik ile maddi biçim almıştır (Tosun, 2007: 119). Burada vurgulanması gereken bir nokta ise onun dil unsuruna önem atfetmesidir. Çünkü dilin işlevinde toplumun devamlı ve yeniden üretimini sağlayan roller ve isimlendirmeler bulunmaktadır. İsimlendirme ve toplumsal görevlerin sınırlarını belirleme aynı zamanda ideolojinin kurulma işlemlerinden biridir (Oçak, 2018: 69). Gramsci etkisi yaşamadan önce daha çok Alman İdeolojisi'ni ve yanlış bilincin sunumunu eleştirme yönüne giden

Althusser, ideolojiyi bilimin karşıtı olarak görmüştür. Marks ve Engels'in teorilerine yaptığı eleştiri, tam olarak işte burada, bilim ve ideoloji ayırımına vardıkları yönünde onların hakkını teslim etmektedir. Onlar bu kopuşu gerçekleştirebilmişlerdir. Kendisinin ilkin teorik ağırlıklı değerlendirme yaptığını, ancak bunun bir hata olduğunu kabul eder. Ayrıldığı nokta ise daha çok ideolojiyi yanılsamalardan ayırıp tasarımlar bütünü olarak ele almak olmuştur (Güngör, 2001: 222-223). Althusser gibi diğer Marksist düşünürler de ideoloji hakkında yaptıkları değerlendirmelerde bazı noktalarda birleşirken bazı noktalarda ayrılımlar yaşamışlardır. Bununla birlikte Marksizm çizgisini tamamen karşısına alan ideoloji tartışmalarıyla da karşılaşmak mümkündür.

1.2.2. Marksist Eleştiri

Çalışmamızda buraya kadar bahsi geçen fikir adamlarının ideoloji değerlendirmeleri büyük oranda Marksizm çizgisindedir. Zira bunlar, bazı noktalarda ayrımlar yaşadıklarından Marks'tan kısmi kopuşları olan teorisyenler olarak da tanımlanabilir. Bu kopuşlar Marksizm'e karşı hafif darbeler olarak görülmekte, ancak en etkileyici eleştirinin ise Michael Foucault'dan geldiği düşünülmektedir. Çünkü Foucault'nun, teorileri temelden sarsabilecek felsefi bir güzergâh izleme yolunu tercih ettiği gözlenir. Diğer Marksistlere nazaran “ideoloji” kavramını kullanmaktan çekindiği, onun yerine “söylem” i tercih ettiği görülür. Çünkü ona göre ideoloji sürekli hakikat karşısında konumlandırılmıştır, bu konumlanma yüzünden ideoloji elde olmayan sebeplerle daima bir özneyi varsayar ve ona göndermelerde bulunur. Ayrıca Marksizm'de özneyi ortaya çıkartan belirleyici bir iktidar tasavvur edilmiştir. Daha net ifadelerle; Foucault, ideoloji kavramını üç nedenden dolayı kullanmaktan çekinir: “1) İdeoloji hakikat olduğu varsayılan başka bir şeyle karşıtlık içindedir. 2) Kaçınılmaz olarak bir özneye göndermede bulunur. 3) Alt yapısını belirleyen başlık onun önüne geçer.” Foucault hem Marksist hem de yapısalcıdır. Yapısalcılıktaki anlayış; dilin anlam yaratma ve düzenleme işlevi ile üretilen kurumlar vasıtasıyla bireylerin itaatkâr ve uysal özneler haline getirildiğidir. Ona göre iktidar bir söylemdir, söylem olarak bireylere gelir ve onları öznelere dönüştürür (Bulut, 2011: 201). Foucault, ideolojiyi doğruluğun karşısında yanlış bir bilinç olarak kabul etmekten ziyade söylemin cazibesinin etkisi altındadır.

Söylem bilgiyi doğrular ya da yanlışlar. Doğruluk bu anlamda kendisini söyleme teslim etmiştir. Özne ideolojinin hazır olarak bulduğu bir birey olmaktan ziyade söylem ve dilsel kullanımlar tarafından oluşturulmuştur. Sosyal sınıfları ve çıkarları söylem bina eder, iktidar söylem ile birlikte oluşur (Örs, 2018: 34-37). Yani Foucault'nun ideoloji yaklaşımı söyleme yaptığı göndermelerle birlikte işlenmektedir. Öyleyse onun teorilerine burada biraz daha açıp, ideoloji yerine söylem çözümlemelerinde bulunmak sosyo-politik açıklamalarının netleşmesine katkıda bulunacaktır.

Foucault'nun temel aldığı noktalar ve önerileri daha fazla irdelendiğinde onun Marks'tan etkilenen ancak Marksizm'in karşısında konumlanan hatta ondan kurtuluş reçeteleri öneren bir yaklaşım içerisinde olduğu değerlendirilebilir. Marksizm'e olan karşı duruşu aslında modernizme ve modern aklın ürettiği ideolojilerin işlevsizliğine yeni ufuklar geliştirme çabası olarak görülür. Foucault, modern düşüncenin getirdiği bireyin gerçekliği tam olarak kavrayabilme yeteneği olduğu kabulünü reddeder. Eleştirdiği düşünce şunu önermektedir: Evren ile düşünce türdeşdir ve insan hakikati aklıyla anlamlandırılabilir. Halbuki havarisi olduğu düşünülen Nietzsche'ye göre hakikate dair bilgiler insanların sunduğu yorumlardan ibarettir. İnsan yani özne ölümlüdür. Marksizm'in ürettiği bu her şeyi kavrayabilen, ilgilendiği bilimsellik ile hayata dair program sunabilen, kibirli özneye ait ideoloji ve anlatıların sarsıntı geçirmemesi kaçınılmazdır (Işık, 2013: 132-134). Foucault'nun Marksizm'in temelinde bulunduğu açıklar anlayışa göz ardı edilemeyen itibar kayıpları getirmiştir. Onun aşkın politik mücadelesi, ideoloji kavramına açıklama getirmek yerine yaşadığı mevcut fikir ikliminden çıkarmaya çalışmasıdır.

İdeoloji teorisi tartışmalarında Marksizm'in içinde özne-nesne gerilimi yaşatan bir paradoks keşfeden Foucault, Nietzsche'nin yukarıda bahsedilen gerçekliğe yapılan yorum anlayışından yola çıkarak söylem kavramını kullanmayı yeğlediği görülür. Sebepler konusunda biraz daha açılım yapmak gerekirse, Foucault'nun yine de Marks'ın penceresinden bakmaya devam ettiğini, ancak sadece ideoloji eleştirisi ile iktidarın ya da hâkim gücün etkilerinden kurtulmanın mümkün olmadığını savunduğu söylenebilir. Özneyi kurucu olarak kabul etmeyi kaldıramaz, çünkü özne geçicidir ve fikirleri onunla birlikte “sahildeki kumlara yazılmış yazıların dalga geldiğinde silinmesi” gibi gider. Son olarak ideolojiye yakıştırılan iktisadi indirgemeciliği de reddeder. Alt yapı – üst yapı

metaforunu takip etmez. İktidarın toplumların nesne konumunda olmasından ziyade ürettiği söylemler ile meydana geldiğini açıklamaya yönelir. Söylem doğru ya da yanlış ifadeler içerebilir, ama yine de ideolojinin tekelciliğine nazaran hem iktidarın hem de karşıt grupların istikrarlı bir aracı olabilir (Işık, 2013: 153-156). Bu sebeplerle Foucault’yu Marksist tartışmaların tam ortasında konumlandırmak gerekir. Bir yönüyle Marksist, diğer yönüyle değildir.

Kavram ile daha fazla ilgilenenler ise Marksist olmayan düşünürlerdir. Örneğin Karl Mannheim bunlardan biridir. O, Marks gibi fikirlerin içinde bulundukları toplumsal koşullar tarafından şekillendirildiğini kabul etse de kavramı olumsuz açıklamalarından arındırma çabası içindedir. ‘İdeoloji ve Ütopya’ adlı eserinde ideoloji kavramını belli bir sosyal düzeni savunmaya hizmet eden düşünce sistemleri ya da baskın grubun ifadesi olarak tanımlar. İdeolojiyi total ve tikel olarak ikiye ayırır. Ütopyalardan kastı ise geliştirilmiş gelecek tasarımlarıdır, bu tasarımlar değişimin gereğini muhteva eder (Heywood, 2020: 28). Cemil Meriç’e göre de Mannheim, önceleri tümel ve öznel ideolojiyi kesin çizgilerle ayırmaya koyulmuşsa da daha sonra bu ısrarından vazgeçip sosyal hayatın kontrolüne talip olan hâkim ideolojileri varsayar. İdeolojinin politik alandaki tekelciliğine karşı çıkar. Hayatın tüm sahalarına gömüldüğünü iddia eder. Kavramı somut deneyimlerin çarpık bilgisi olarak, gerçekliği maskeleyen, özneyi davranışlara zorlayan yorumlar olarak tanımlar. İdeolojiler çarpık bilgiye sahiptir, çünkü günün gerçekliği ile ideolojilerin açıklamaları arasında fark edilir ayrılmalar mevcuttur. (Meriç, 2014: 137) Mannheim’ın ideolojiyi olumsuz görüp karşısına almaması ve onu bu tür bakış açılarından ve anlamlarından temizlemeye çalışması da onu Marks’tan ayırmaktadır. İdeoloji geniş anlamda hâkim sınıfın çıkarlarını ifade eden düşünceler bütünüdür. Ancak onda nesnel hakikati bulma ve ortaya çıkarma çabası vardır (Heywood, 2020: 28). Bu konuda başat kabul edilebilecek değerlendirmelerini yaptığı eseri, Mannheim okumalarında temel referans olarak görülür.

Yazdığı kitabın isminden de anlaşılacağı gibi Mannheim ‘İdeoloji ve Ütopyası’nda ideolojiyi tamamen reddetmemekle birlikte ütopya kavramını da ideoloji açıklamasında anahtar edinmektedir. Meriç’in Mannheim’ın eserine yönelik yaptığı değerlendirmede; ideoloji ona göre toplumsal münasebetlerin, bireyler arasındaki etkileşimlerin dış görünümünü izah eden durumların açıklamasıdır ve suni değildir.

Toplumların sosyo-kültürel köklenişleri ile alakalı olarak gelişir ve fertlere doğal yollarla açıklanır. Ancak içerikleri günün şartlarını aşmalarına olanak sağlar. Bu noktada ütopya doğar. Ütopyalar ideal fikre atıfla tarihi ve durumu değiştirmek isteyen düşünce sistemleri olarak gelişirler. İdeoloji mefhumu toplum içindeki ilişkileri açıklarken bazen sınırlı ya da çarpık olabilir ve teorisinin bütünü siyasi alanın tümünü kapsarken toplumun içindeki hakikatleri kendisinden saklayabilir ya da çarpıtabilir. Fakat ütopya, siyasi mücadelesine zıt keşif hedefi koyar. Bazen mevcut durumun yıkılışına öyle kilitlenir ki, toplum gerçekliği hakkında sağlıklı teşhisler koyamayabilir. Çünkü ona kılavuzluk eden olgu hedefin kendisidir. İdeale ulaşma yolunda bazı gerçeklikler inancı sarsabileceğinden ya da motivasyonu bozabileceğinden kendisinden ve toplumdan saklanılabilir (Meriç, 2014: 137). Mannheim'in açıklamalarındaki ayrıştırmanın farklı olgulara da kapı araladığı görülür.

Mannheim'in ideoloji ve ütopya açıklamalarında fazlasıyla irdeme yapmak mümkündür. Ancak buraya kadarının genel çerçeveye katkı sunduğu düşünülürse biraz da onun sezgilerine ve özellikle düşüncesinde ideolojinin faydalandığı araçlara değinmek gerekmektedir. Mannheim'in ideoloji teorisine tatminkâr bir açıklama getiremediğini, sınıflandırmanın alanlarını net çizgilerle belirleyemediğini, felsefi kabullerinden kurtulamadığını söyleyen Meriç, onun sembol ve mitlerden yararlanmayı öne aldığından bahseder. Kelimeler, şekiller, fikri göstergeler, sloganlar fertleri ideale motive etmek için ellerine verilen araçlardır. Mitler bu araçlara eşlik ederler. Onlar bir sığınma limanı, bazen tesirli bir kuvvet, bazen de teşkilatın çatısıdır. Hâkim sınıf iktidarının devamı için, ezilen sınıf da mevcut düzeni ortadan kaldırabilmek için hikayelere başvurabilir. Bu yönüyle dil, söylem ve simgeler ideoloji ve ütopyanın vazgeçilmez enstrümanı olmayı sürdürürler (Meriç, 2014: 140-141). Mannheim'in ideolojinin ütopya ile olan ilişkisini anlamlandırma çabasında farklı araçlara başvurduğu, bu araçların kullanımının ideoloji tartışmalarına yeni boyutlar kazandıran açıklamalara katkı sunduğu değerlendirilebilir. Üzerine çalıştığı ideoloji kavramını olumlu hale getirme çabasında ise başarılı olup olmadığı tartışmalı bir konudur.

İdeoloji teorisinden doğan ideoloji çeşitlerinin de kavrama bakışı Marksizm rüzgarından payını alarak çok da olumlu gelişmemiştir. Liberaller onu tekel elde etmeye çalışan baskıcı ve totaliter olarak değerlendirirken, muhafazakârlar akılcılığa fazlaca

çanak tutan, ideali zorlayan, tehlikeli ve gerçeklikten uzak bulurlar. Sosyalizmin temsilcileri ise Marks'ın önerdiği anlayışla ideolojiye yanlış bilinci, siyasi edilgenliği destekleyen fikirler bütünü olarak tanımlamalar getirirler. Faşizmin destekçileri onu fazlasıyla kitabi, aşırı entelektüelleşmiş olarak değerlendirip reddetme yolunu tercih ederler (Heywood, 2020: 29). Tüm bu teorik değerlendirmeler ve farklı bakış açılarından doğan eleştiriler; kavramın çeşitli çevrelerce örselenerek değişmesine, bu değişim yolunda farklı manalarda kullanılmasına, bazen olumlu bazen olumsuz imaj edinmesine, başka kavramlarla ilişkilendirilmesine ve böylece yeni anlamlar ifade etmesine, nihayetinde önemini yitirdiği tartışmalarına kavuşmasına sebep olmuştur. Kavramın son tabi tutulduğu ve kayda değer bir süreci ifade eden önemli bir tartışma da “ideolojinin sonlandığı” görüşleridir.

1.3. İDEOLOJİNİN SONU TEZİ

İdeolojinin kavramsal kariyerinin yıkıcı dünya savaşları ve ardından gelen soğuk rüzgâr ile daha da olumsuz bir renge bürünmeye doğru ilerlediği söylenebilir. Tarihsel bir izlem olarak baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal bilim çevrelerinde yaygınlık kazanan son ideoloji “ideolojilerin sonu” olmuştur. Bu anlayış, savaş sonrası hakimiyeti kesinleşen kapitalizm hegemonyasının liberal bakış açısından gelir. Lipset ve Daniel Bell'in öncüsü olduğu bu görüşün destekçilerine göre ideolojik yelpazenin uçlarında yer alan bütün görüşler birbirlerine yaklaştırmaya ve benzeştirmeye başlamışlardır. İdeolojik olarak algılanan iktisadi konular, sınıfsal çatışmalar, toplumlardaki sınıflar arası uçurumlar; sanayileşme sonucu iktisadi gelişme dolayısıyla artan refah ve sosyal devlet anlayışının ilerlemesiyle giderek daralmıştır. Artık bu konular çözölmeyi bekleyen birer teknik konu olarak kabul edilmektedir (Örs, 2011: 38). İdeoloji tartışmalarına gerek kalmamıştır düşüncesi aslında yeni bir ideolojik tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Hakikaten ideolojilerin sonu mu gelmiştir, soğuk savaş sonrasında hakimiyeti kesinleşen piyasa liberalizmi zafer narası mı atmaya başlamıştır ya da kapitalist düşünce yönetilen sınıfların onayını mı almıştır? Yoksa bu düşünce; sahte ihtiyaçlar üretilirken, gözü doymaz tüketim anlayışı oluşturulmasının yanında yanıltıcı bir refah gerçekleşmesiyle eleştirinin felce uğramasından mı kaynaklanmaktadır (Bulut, 2011: 194

ve 206)? Yüzyıllarca ideoloji kavramı insanın siyasal ve ekonomik yaşantısıyla bağlantısını açıklamaya çalışırken, günümüzde meydana gelen birçok olayın temelinde onun benimsenmesi ya da benimsendirilmesi sonucu ortaya çıkan düşünceler savaşı yarmakta değil midir (Toprakkaya, 2007: 178)? Bir başka sorgulamayla; günümüzdeki çatışmalar ulusal değil de uluslararası düzeyde mi cereyan etmeye başlamaktadır; tüm toplumların yaşadığı çevre, iklim, sağlık, cinsiyet, din, teknoloji gelişimi ile daha yıkıcı hale gelen savaşlar gibi sorunlar; etnik ya da medeniyet temelli milliyetçi kimlik ayrışmaları tüm zamanların en güçlü problemleri olacağının sinyali mi vermektedir (Örs, 2011: 8)? Ve buradan yeni bir milliyetçilik mi doğmaktadır? Bu sorgulamaların sonuç bulabilmesi için ideolojinin sonu değerlendirmelerine geçmeden kavramın geldiği konuma kısaca göz atmak gerekebilir.

İdeoloji kavramı ve üretilen teoriler konusunda yaptığımız okumalar, onun varlığını insanlık tarihine kadar dayandırsa da burada açılan tartışmalarda onu modern çağın ürünü ve daha çok batı toplumlarının fotoğrafı olarak kabul edildiği bilinmelidir. Tracy'nin bilimlerin anası olarak tabir ettiği ve hakkında önemli tartışmaların açıldığı ideoloji kavramı tarihte hak ettiği yeri alabilmiş midir? Kendisini olumsuz kavrayışlardan arındırabilmiş midir? Ya da hakikaten bilimlerin anası olabilmiş midir? Sorularına net yanıtlar verilemeyebilir, ancak bazı düşünürlerin onun soğuk savaş sonrası artık ışığını yitirmeye başladığı konusunda hemfikir oldukları söylenebilir. Çünkü onlara göre ideolojilerden biri mutlak zaferini ilan etmiştir: Liberalizm. Savaşın galip ideolojisi artık dünyaya öyle bir yayılacaktır ki başka bir fikre ihtiyaç kalmayacaktır. Sunduğu ekonomik vaatlerle siyasetin de üzerindedir. Dolayısıyla diğer ideolojilerin yaşamına gerek kalmamıştır (Demir ve Sesli, 2020: 188). Bu düşünce, yüksek tonda eleştirel karşılık bulmuştur. Birçok düşünür bunu dönemsel bir durgunluk olarak görmüş, ideolojilerin her zaman devam edeceğini iddia etmişlerdir.

Meriç, sonlanma düşüncesine katılmayanlardan biridir. İdeolojiyi meydana getiren şartlar yavaş yavaş etkisini yitirebilir belki ama kendisini de ortadan kaldırmaya yetmez; kadrolarını kurmuş, zihinlere ve nesillere kök salmış düşünceler o şartlar olmadan da yaşamını sürdürebilir. O, ideolojiler kısmi değişikliklere kısmi yanıtlar verebilir yahut köklerinden yeni bir ideoloji doğurabilir, önceki şartlar sonrakilerin hazırlayıcısıdır şeklinde bir izah sunar (Meriç, 2014: 135). 1950'li yıllarda kavramın

sonlandığına yönelik açıklamalar getirmeye çalışan birçokları “liberal bakış açısıyla” ideolojiyi daha çok faşizm ve komünizm gibi baskıcı, totaliter ve zorlayıcı addettikleri görüşlerle eşitlemeye girişmişlerdir (Heywood, 2020: 29). Benzer sebeplerle moda bir kavram olarak gelişen ideolojinin sonu tezi de onun niyet, amaç ve pratik anlamlarını yitirdiğini açıklamaya çalışır. Fakat bu tez hem kendi içinde bazı gerçekleri göz ardı eder, hem de bir takım çelişkili sonuçlara kulak vermez. Neydi bu sebepler? Birincisi kapitalizmin amaçları diğer ideolojilerin de benimsediği hususlar haline gelmişti ve bu hedefler de pekâlâ temelinde ideolojikti. İkincisi geçirdiği inişli çıkışlı evrelerde, yeni ideolojilerin gelişmesinde ya da en azından öne çıkıyor olmasında pay sahibiydi. Örneğin 1970’lerde ortaya çıkan evrensel iktisadi sorunların yeni sağ hareketleri canlandırması gibi. Üçüncüsü ve aslında en önemlisi bu tezin ışığını sadece batılı (Avrupa-Atlantik) coğrafyaya yöneltmiş olmasıydı. Dünyanın diğer bölgelerinde o sırada pekâlâ başka ideolojik düşünce ve hareketler at koşturuyor olabilirdi (Heywood, 2020: 382). Öyleyse E. Shills, M. Lipset ve Daniel Bell gibi düşünürleri ideolojinin bittiği, hatta Fukuyama’nın tarihin sonu olarak derinleştirdiği tezine bu kadar sahip çıkmalarının sebebi ne olabilirdi? Jost bunun nedenlerini şöyle sıralıyor. a) İdeolojinin muhtevastaki soyutluğun davranışsal yönünün daima eksik kalışı, b) Bazı ideolojilerin köklerinde birbirinden ayrılmayan noktaların fazlalığı, c) Sıradan toplumun ideolojiye sahip çıkmayan istikrarsızlığı (Demir ve Sesli, 2020: 170). Tezi ortaya atanların haklı sebeplerini günün getirdiği şartların; ekonomik refah, yayılan kapitalizm, etkinin küreselleşmesi, savaş galibiyetleri noktalarında görebilmek mümkündür.

İdeolojinin sonu düşüncesinin sahipleri; refah yönü güçlü toplumlarda Marksizm’e duyulan ihtiyacın ortadan kalktığı, çatışmaların ve farklılıkların ekonomik olmaktan çok din, etnisite, cinsellik gibi kavramlardan kıvılcım almaya başladığı, küreselleşmenin artık tek bir ideoloji ile etkisini yayabileceği düşüncesindeydiler (Demir ve Sesli, 2020: 190). Doğu Ergil, bu yazarların teknolojinin getirdiği otomasyon, iletişimde giderek artan tekelleşme ve şeylerin tektipleşmesi gibi gelişmelerin farklılıkları öldüreceği ve yerine benzer düşünceleri geliştireceği görüşlerini paylaştıklarını ifade eder (Ergil, 1983:83). Şerif Mardin ise ideoloji savının gerilemesi başlığı altında yaptığı değerlendirmede, ideolojilerin varlığını yitirmediğini açıklarken, daha çok ortamın, belirtilerin ve etkenlerin değişiminden söz eder. Özellikle Avrupa’nın politikasında

öncekisinin kutuplaştırıcılığına göre daha sakin belirleyicilerin geliştiğine değinir. Örneğin ideolojik bir eş durumunda olan iktisadi etkenler artık kendisini diğer etkileyici başlıkların yanında bir teknik olarak konumlamıştır (Mardin, 2018: 170). Yazarların ideoloji tezinin sonlandığı fikrine sebep arayışları belki de tezin savunucularının yüksek motivasyonlarından kaynaklamaktadır.

Daniel Bell, ideolojinin sonu geldiği savını en vurgulu haykıranlardandır. Ona göre batı dünyasında ortaya çıkan sorunları artık sağ, sol gibi yarını belirsiz idealler göremez, her toplumun ve bireyin üzerinde hemfikir olduğu, mutluluğu sunan bir düşünce yeterli olacaktır. 1955'te Milano'da toplanan Kültür Heyeti Kongresi'nde ideolojilerin gerilemede olduğu görüşü paylaşılırken bir açık ilan gerçekleştirilir: "İdeolojiler artık sona ermiştir" (Mardin, 2018: 172). Ancak Bell'in ve arkadaşlarının bu kesin düşüncelerine destek vermeyenler onlara katılanlardan daha fazladır. İdeolojilerin ve ideoloji tartışmalarının devam etmesini gerektirecek tarihsel ve toplumsal koşulların yanı sıra ideolojinin kendisine has sebepleri vardır.

Heywood ideolojinin devam etmesindeki en önemli sebebi esnekliğinde arar. Toplumsal şartlar zaman içinde değişebilir. İdeoloji değişikliklerin durumuna göre kendini yeniden konumlandırabilir ve şekil alabilir. Bu konumlanma kendisini sönmeye bıraktığında ideoloji yeniden ve yeni biçimleriyle doğabilir. Bir diğer izahı ise onun kapsam genişliğinde yatar. İdeoloji günlük siyasetin ve kişisel kavrayışların daha üstünde bir cevaplama gerçekleştirir her zaman. Bundan dolayı siyasetçinin arada bir tutunması gereken önemli bir daldır (Heywood, 2020: 388). Mardin de bu teze katılmamak için birden fazla sebep sayılabilir iddiasındadır. İdeolojiyi sınırlı bir coğrafyaya hapsedmemek gerekliliği bunlardan birincisi olabilir. İdeoloji en çok tartışıldığı coğrafyanın dışında, başka ülkelerde hali hazırda çatışmasını dahi yaşamamış durumdadır. Dahası ideolojinin her zaman taşıyıcılara sahip olması devamlılığı açısından önemli bir husus olarak karşımıza çıkar. Bu taşıyıcılar toplum içine yerleşmiştir, zamana ve şartlarına göre değişimler gösterir. Bazen entelektüeller, bazen burjuva, bazen ezilen sınıf, bazense orta düzeydekiler, ama daha fazla potansiyeli olan ancak yükselme yolu tıkanmış kimseler ideolojinin sürdürücü memuru olabilirler (Mardin, 2018: 175). Althusser bu fikri destekleyen bir noktadan hareketle ideolojilerin son bulamayacağından belki ideoloji taşıyıcılarının zamanla değişime uğrayabileceğinden bahseder. Özellikle refah topluma

ulaşmış ülkelerde ideolojiyi taşıyanlar değişebilir: Alt ve ezilen tabakalardan daha eğitimli gruplara doğru. Ayrıca gelişmemiş ülkelere refah toplumlara yapılan göçler ideolojinin konusunu da değiştirebilir. Bu ve bunun gibi nedenlerle ideolojiyi nasıl tarihin derinliklerinde aramak mümkünse geleceğin dünyasında da hayal etmek mümkün olmalıdır (Demir ve Sesli, 2020: 172). Çünkü ideolojilerin sert tartışma ve çatışmalara yol açtığı toplumlarda artan refahın verdiği rahatlama, dünyanın diğer toplumlarında henüz kazanılmamışken ideolojinin gerilediğini iddia etmek meşhur tabirle bütüncül bakamamak olarak karşılanabilir. Toplumlar arası eşitsiz düzey yeni sorunlar ve çatışmalar yaratmayacak mıdır? Yeni sorunlar yeni ideolojilerin gelişmesine, yeni çözüm yollarını arayan kavramların oluşmasına yol açmayacak mıdır? Özellikle son soruya ait açılan tartışmalar bu noktada ideolojinin günümüz dünyasına sunduğu yeni fikir sistemlerini ya da onun yerini alabilmesi mümkün görülen kavramları bahis konusu yapmak çalışmamıza farklı bir kapı aralamaktadır.

1.3.1. İdeoloji Açıklamasına Yeni Kavramlar

İdeoloji kavramı kendisinin sonlandığı tartışmaları bir tarafa dursun, o şekil alan ve şekillendiren yolculuğuna devam etmektedir. Dünyanın ve toplumların karşılaştığı yeni sorunlar onun bu yolculuğu sürdürmesine ve yeni kavramlarla da ilişkilendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu ilişkiler ideoloji kavramının farklı mecralarda tartışılmasını sağladığından kavramın münasebetli gelişim hali sürdürülmektedir. Çünkü toplumların önüne çıkan bu yeni mecralar ve tartışma alanları, bazı kavramları sıfırdan üretirken bazılarını göz önüne taşıyıp ideoloji kavramını da kendileriyle münasebete dahil etmektedir. Örneğin modernist-gelenekçi, yerli-evrensel ya da dindar-seküler gibi kültür savaşlarını yaratan tartışma alanları bu yeni ilişkilerden beslenir. Özellikle refah düzeyi gelişmiş toplumlar artık daha farklı sorunlara ve tartışma alanlarına kavuşmuşlardır. Öyleyse ideoloji ya da ideolojiler toplumların bu yeni sorunlarına eğilmelidirler.

Modern toplumlar iktisadi sınıf çatışmalarını geride bıraksa da ileri teknoloji ile üretilen silahlar yeni güvenlik sorunlarına, üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan iç savaşlar göç dalgalarına, küreselleşmenin ortaya çıkardığı soyut yakınlaşma medeniyetlerin birbirini sorgulamasına yol açmaktadır. Ortaya çıkan bu gelişmeler, yeni kimlikler

oluşmasına; cinsiyet, din, etnisite, bölge ayrımı, medeniyet farklılıkları, uluslararası düzlemde çatışmalara yol açan bireysel kimlik anlayışı ile ideoloji sonlandı düşüncesinin sonuçsuz kaldığını göstermektedir. Öte yandan ideolojiler hala bireylere kimlik sağlamaya “ben kimim”, “neye aitim”, “hangi eylem içinde olmalıyım” sorularına yanıt üretmeye devam etmektedir. Mayası gereği hem ayrıştırıcı hem birleştirici bir yapıya sahip olan ideolojiler, toplumlara ve bireylere ideal sunmayı sürdürebilirler. Özellikle modernliğin arkasında kalmış ülkelerde siyasal seçkinler toplumları ortak bir amaç etrafında birleştirmek ve söylemlerine ait sistemin meşruiyetini devamlı kılabilmek için ideolojinin araçlarını kullanmayı terk etmeyebilirler (Örs, 2018: 39-40). Mardin bu bahiste, endüstrileşmiş ülkelerin aksine diğer coğrafyalarda ideolojinin asla sona yaklaşmadığını, taşıyıcı konumundaki aydınların özellikle milliyetçi ve yerlici hareketler ile canlanma sağlamaya çalıştıklarını ifade eder. Gayretlerinde temel aldıkları sebepleri haklı bularak, milliyetçi ideolojinin batı dışı ülkelerde kendisine yeniden güçlü bir yer edinmekte olduğunu açıklar. Çünkü batının yıpratmış ülkeler batıya kızgınlıkları ile onun karşısında toplumlarını yeniden şekillendirebilirler (Mardin, 2018: 177). Öte yandan ideolojinin kültürel boyutuna önemli bir yer ayıran Örs, yazısında ideolojilerin iktisadi yönleri ve onun ortaya çıkardığı sınıfsal çatışmalarının kavramın tek konusu olamayacağına bahis açar. İdeolojin tek boyutu ekonomi ve buna bağlı oluşan yaşam koşulları olmamalıdır. Toplumları bir araya getiren zaman zaman ise ayrıştırabilen başka hususlar da mevcut olmalıdır. Dil, din, etnik köken, bölge, eğitim, kültür, değerler vb. birçok başka unsur da bireyin toplumda konumlanmasına katkıda bulunabilir. Örneğin toplumun sahip olduğu kültür, kendisine bir siyasal kültür kapsamı belirler. Birey de bu kabullere uygun eylemlerde bulunan bir oyuncudur. Fakat toplumun oyuncusudur, çünkü kapsamı ve usulleri toplumun genel geçer kabulleri tayin eder. Birey bu yolla siyasi kültürün uygulayıcısı, taşıyıcısı ve konumunu sağlamlaştırıcısı olur. Aslında bu, çok fark edilmeden yürüyen bir süreçtir. Siyasal kültür toplumla birlikte ürettiği dil ile sıkı bir ilişki içindedir. Bir iletişim aracı olarak dil, tüm bu ilişkilerin çok önemli bir ögesidir. İdeolojilerin izah edilmesinde, kavranmasında, taşınmasında ve toplumun ona uygun yönlendirilmesinde hayati bir araçtır. Toplumun seçkinleri görece daha eğitilmiş ve dili daha iyi kullananlar olarak gündemi belirleyebilir, tercihleri değiştirebilir, ideolojiye uygun yönlendirmelerle toplumu istedikleri yönlerde dizayn edebilirler (Örs, 2018: 27).

Bu sebepler ışığında dil bilimciler ideolojilerin çözümlenmesinde dilin kullanımını öne çıkarabilirler. Dil ile ideoloji arasında dolaylı bir ilişki açıklanabilir. Dilin toplumsal kullanımını söylem olarak tanımlayan Sussure'nin başlattığı ve fazlaca destekçi toplayan son tartışmanın ünlü ismi ise Michael Foucault'dur (Örs, 2018: 33-35). Foucault'nun ismiyle özdeşleşen söylem kavramını ideolojinin yerine tercih etmesini ve daha önce Marksist eleştirisinde de belirtilen söylem-ideoloji tartışmasını daha da açmak gerekmektedir.

1.3.2. Söylem ve İdeoloji İlişkisi

“Hem “söylem” hem de “ideoloji”, iletişimsel pratikler vasıtasıyla dolayımlanan toplumsal eylem alanının geneliyle ilgili açıklamalarda yer buluyorsa, “söylem” bu pratiklerin içsel özelliklerine, özellikle dilsel ve göstergesel boyutlarına odaklanır. Öte yandan “ideoloji”, dikkatleri dışsal boyutlara çeker ve yaşanmış tecrübenin, temelde ondan ayrıştırılabilen çıkar ve konum nosyonlarıyla nasıl bağlantılandığına odaklanmamızı sağlar.” (Purvis ve Hunt, 2014: 13).

Purvis ve Hunt söylem ve ideoloji ilişkisi bağlamında açtıkları tartışmada; bu ikisi birbirinin yerine mi kullanılmalı, ayrıştırılmalı mı, karşıt ya da benzer olarak mı konumlanmalı, yoksa birbirlerinin tamamlayıcısı mı olmalılar, farklarından bahsedilecekse hangi noktalara değinilmeli bahisleri ile bizlere kendi tabirleriyle ilkin “kullanışlı bir ayrım” sunmaya gayret gösterip sonrasında da üçüncü bir yol tavsiye ederler: İdeoloji teorisinin geleneğini tamamlamak ve hatta daha da geliştirmek umuduyla söylem teorisi ile ilişkilendirmek (Purvis ve Hunt, 2014: 8-12). Bu ilişkiye eşlik ediyor olmak, buradan bir açılım sağlamak daha açıklayıcı, yönü doğru tayin edilmiş ve objektif bir yaklaşımdır.

Marksizm’de dil yok sayılmaz, hatta dil üretimin ve yeniden üretimin başlangıçtan itibaren vazgeçilmez bir bileşendir, ancak kıyı bir role layık görülmüştür. Marks’ın ideoloji teorisindeki eleştirel boyut onu söylemle sınırlamamaya çağırırken, kavramı salt düşünce ve fikirler değil daha fazla yaşantı ile bağlantılı olarak düşünmeye götürmüştür. Çünkü Marks’ın temele aldığı felsefi bağlam, toplumsal yaşamın maddi çerçevesinde

idealizm ve materyalizm arasındaki aşkın çatışma iken, akılla ilgili düşünsel alana çok girmeden ilerlemektedir. Marks'ın teorisi bilinç ve pratikleri çevreleyen, eylem teorisinden köklenirken; söylem teorisi toplumsal dilsel kurulumun merkeziliğe almasının sonucu durumundadır. Yaşantı odaklı gidiş ve üst yapı metaforu Marks'ı sınırlamış ve bazı kör noktalar dayatmıştır. Bu kör noktalardan biri de söylem olabilir (Purvis ve Hunt, 2014: 16). Althusser'de ise sunulan ideoloji ve onunla birlikte oluşan özneler metaforu, fikirlerin üretiminden öznelerin üretimi anlayışına doğru bir kaymaya yol açmıştır. Onun söylem noktasındaki değerlendirmelerinin merkezinde “çağırılma/seslenilme” vardır. Seslenilme sayesinde özneler özgün söylemsel bağlamlarda konumlandırılır. Bu tez, söylem kavramıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Toplumsal ve toplumsal öznelerin kurulumunda, konumlandırılmasında ve yönlendirilmesinde söylem bir vasıta ise Althusser'de söylemsel ideoloji kavrayışından söz etmek de pekâlâ mümkündür (Purvis ve Hunt, 2014: 19). Söylem teorisi ve söylemin ne olduğu açıklamalarına geçmeden önce Althusser ile Foucault'nun esasa dair farklarından bahsetmek gerekir ki, teorinin Marksizm'den Foucault'ya ilerleyişi anlamlandırılabilir.

Althusser etiketini basamadığı söylem teorisini aslında ideoloji teorisinin bir parçası olarak konumlandırmıştır. Onun düşüncesinde söylem, tahakkümün yeniden üretimi döngüsünde korunaklı bir zeminedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Foucault, Marksizmin ideoloji ile ilişkilendiği alandan, Marksizmin ideoloji çerçevesinden uzak durur. O, Althusser'in aksine ideoloji ile söylemi birbirinden kesin sınırlarla ayırır. Çünkü bilginin oluşumu ve birikimi için üretilen araçlar ve geçirdiği süreçler oldukça maddidir. Bir noktaya odaklanmış düşünce ve fikir sarmalında kalmış ideoloji, söylem kavramıyla karşılanamaz. Dahası siyasal sorunlar hakikattir. Marksizm de ise ideoloji hakikatin karşısında kendisine yer bulmuştur. Söylemler gerçekliğin kendisinden türemiştir. İktidarlar ise söylemler içinde var olmaktadır (Purvis ve Hunt, 2014: 25). Bahsedilenlere rağmen Foucault tarafından gerçekten ciddi bir ayırım gerçekleştirilebilmiş midir? Birbirinden tamamen apayrı teoriler olarak mı açıklanmıştır? Ele alınan konular, anlatı metotları, varılmak istenen hedefler farklı mıdır? Purvis ve Hunt bu konuda özellikle yöntem benzerliğinden söz eder. Foucault'nun söylem anlatısının yapısalcı çizgide devam ettiğini, iki kavram arasındaki boşluğun da ileri sürüldüğü kadar

açık olmadığını iddia ederler. Hatta söylemsel oluşumların toplumsal incelemesini açıkladığından Foucault'nun yapmaya çalıştığı şey ideoloji teorisiyle bir şekilde ilişkilendirilebilir ya da uyumlandırılabilir. Daha da ileri giderek, ideolojinin toplumsal ve kurumsal faaliyetler ilişkisinden doğduğunu açıklamaya çalıştığından Marksizm'in açıklarını kapatmaya girişmiş de sayılabilir. Bu durum hem Marksizm'e katkı sunmuş hem de onun görecelik ya da şifahi yanılsamalarının önünü kesmiştir. Söylemden kaynaklanmayan ile mevcutta olanı birbirinden ayırma imkanına kavuşmuştur (Purvis ve Hunt, 2014: 26-28). Toparlamak gerekirse Foucault'nun söylem teorisinde, onun söylem ve kurumsal pratikler etkileşimi ile sosyolojik bir ideoloji açıklamasına katkı sunmakta olduğu ifade edilebilir. Başka bir yönelimi ise özne üzerine olmuştur.

Foucault kendi ifadesiyle batı kültürünün kazısını yaptığı 'Sözcükler ve Şeyler' adlı eserinde modern epistemenin ortaya çıkardığı aşkın insanı (özneyi) bilgidan uzaklaştırır. Ona göre Descartes ve Kant ile başlayan ve özneyi merkeze alan çözümlemeler son bulmuş; Lacan, Bataille ve Nietzsche'nin dile bağımlılık anlayışı öne çıkmıştır. Dil insan üzerinde egemendir. "Düşünüyorum o halde varım" tezini buruşturup bir kenara atan Foucault, insanı temel alarak ortaya çıkan tüm bilimlerin artık tarih olduğunu belirtmiştir. İnsan dili kullanan bir efendi değil, dilin gereklerini yerine getiren bir uşaktır (Yakupoğlu, 1999: 83). Bu, öylesine güçlü bir iddiadır ki; Foucault'nun bir söyleşideki konuşmasında açıklayıcı tesiri ile tartışmalara damga vurmuştur.

Güneş'in 'Foucault'da Söylem' üzerine yaptığı değerlendirme, onun Collage De France'da gerçekleştirdiği 'Söylemin Düzeni' adlı konuşmasından kesiti ile başlar. Bu konuşmasında, söylemin istese de dışında kalamayacağını, onu her aşamada sarıp sarmaladığını, söylemsiz bir düzenin oluşamayacağını açıklar. Söylemden kastı sadece dil-söz değildir. Söylem devam eden, sürdürülen, birlik halinde üretilen bir sürece aittir. Oluşum sürecinde birçok kez teste tabi tutulur, denetlenir, defalarca kez değerlendirilir ve yeniden üretilir (Demir Güneş, 2013:56). Söylem öznenin yalnız başına ürettiği ve ortaya çıkardığı değil, farklı yerlerdeki söz dağılımları tarafından oradaki mevkilerden bir birlik olarak çıktığı mekânın kendisidir (Demir Güneş, 2013:58). En temel çözümleme şekli olabilen söylem için Foucault, mantıksal tutarlığa dayalı bir düşünme şeklinin sözlü ya da yazılı olarak ortaya çıkarılışı, bilimin, sistemin, yazıların, kurumların, biçimlerin, ahlaki önermelerin heterojen bütünüdür şeklinde tanımlama yapar. O, söylem

değerlendirmelerinde en çok iktidar ve özne ilişkilerini ele alır (Demir Güneş, 2013:60). Bu ilişkilendirme söylemin daha net anlamlandırılmasını sağlamaktadır.

Örs'e göre Foucault'nun yapmaya çalıştığı şey özne, iktidar ve bilginin oluşumunu söyleme dayandırmaktır. Onun temel tezi, dilin yetenekleri sayesinde arzu edilen özneler ve kurumlar oluşturulabileceği yönündedir. Çünkü özne (birey) söylem içinde oluşur. Bilgi ve iktidar da onu takip eder. Dolayısıyla iktidar ne devlete aittir ne de üst sınıfa; iktidar bir söylemdir, söylemlerin tezahürüdür. Zaten sınıfsal çatışma ve konumlandırma da söylem tarafından inşa edilmiştir (Örs, 2018: 35,36). Bu yüzden egemen iktidarın etkilerinden kurtulmak için ideoloji eleştirisi yapmak yerine söyleme başvurmak gerekir. Hakikat üreten siyasi, ekonomik ve kurumsal rejimi değiştirmek doğru olan yöntemdir (Işık, 2013: 154). Örs'e katkı olarak Işık da belirleyiciliğin söylemlerin uygulamaları oluşturabilme rolüne dayandığı tezinin Foucault'nun savunduğu şey olduğunu açıklar. Sahip olunan bilgiler söylemlerin kendisi, ortaya çıkan farklı söylemler ise birer perspektiftirler. Burada özne edilgen konumdadır. Hümanizm karşısı yaklaşımıyla Foucault, öznenin ideoloji taşıyıcısı ve iktidarı ele geçirmeye hazır bir savunucusu olarak düşünülmesini kabul etmez. Öznenin bir özü yoktur. Söylem tarafından oluşagelmiştir. Asıl etki ve güç sahibi söylemdir. İktidarların toplumun alt-üst sınıflarını açıklayıcı işlevi olmadığı gibi egemen bir sınıftan kaynaklandığı da düşünülemez. Düzenlenmiş sosyal bir pratik olarak söylem hem özneyi hem iktidarı dizayn eder, bazen harekete geçirir, bazen güçlendirir, bazense ortadan kaldırabilir (Işık, 2013: 156). Aklın sessizliğinin dahi söylem unsurlarına hizmet ettiğini ifade eden Foucault'ya göre bireylerin kendi kültürleri içinde birer özne haline getirilmeleri söylem devinimleri dahilindedir. İktidarsa bu denli edilgen özneler grubunun ilişkiler ağından meydana gelmiştir. İnsan özneleşme tarihinin zorunlu durağıdır. Söylemin döngüsel süreklilik özelliği gereği kendisi de -konuşmasında belirttiği gibi- söylemin belirleyiciliğinden ve bir parçası olarak onun kuşatıcılığından kurtulamamıştır (Demir Güneş, 2013:64). Montaigne'nin de dediği gibi "Şeyleri yorumlamaktan çok yorumları yorumlamaya iş düşüyor." (Akşin, 1999: 10). Sonuç olarak ideoloji ile söylem arasında fark edilir bir ayırım olsa da onlar karşıt konumda yer almaktan ziyade birbirlerini açıklama, tamamlama ve yayılma ile ilişkilendiren bir bağlantı içindedirler (Purvis ve Hunt, 2014: 35).

Bu tartışmada ulaşmak istenilen bir nokta olarak ideoloji ve söylem ilişkisi üzerine nihai değerlendirmeyi yapabilmek adına Wilson'ın Afro-Amerikalıları örneklendirerek açıklamaya çalıştığı ideolojinin söylemsel inşası bağlamında toplumsal gerçekleşmeye değinmek doğru olabilir. Ona göre artık çağımız söylem çağıdır. Toplumsal gerçeklikler söylem ile inşa edilmekte, dil ile kurgulanmakta, kültürel devam ettirmekte ve dolayısıyla onların sosyo-politik rolleri bulunmaktadır (Beşe, Baykara 2019: 1786). Yine aynı çalışmada değinilen Yağcıoğlu ve Cem Değer'in sözleri (2001:190) bu teze destek verir niteliktedir:

“Toplumsal pratiklerin incelenmesi gündelik hayatı oluşturan somut olaylar ile soyut kavramlar arasındaki eklemleme süreçlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Belli bir ideolojiyi yeniden üreten toplumsal pratiklerin süreklilik kazanması toplumsal yaşamda neyin yapıp neyin yapılamayacağını belirleyen söylemsel düzeni, yani toplumsal hayatın coğrafyasını belirler. Bu düzen kurumlar ve öznelere tarafından yeniden üretilerek egemen ideoloji haline gelir.”

Söylem ile ideoloji iç içe geçmiştir. Öyleyse söylem ile ideoloji arasındaki ilişkilere çalışmak, toplumun yaşantılarını ve sebeplerini çözümlemeye asil yardımcı konumundadır. Toplumun söylemi, onun yaşantılarının, çatışmalarının, ideolojisinin, kültürel kodlarının izidir (Beşe ve Baykara 2019: 1795). Bir iletişim aracı olarak dil, tüm bu ilişkilerin çok önemli bir ögesidir. İdeolojilerin izah edilmesinde, kavranmasında, taşınmasında ve toplumun ona uygun yönlendirilmesinde hayati bir araçtır.

Çalışmamızda buraya kadar; ideoloji kavramı için geliştirilen açıklamalar ve Marksizm merkezli -destekleyen ya da karşıt- yürütülen teorik tartışmalar, kavramın tarihsel süreç içinde, dahası bu tartışmalar arasında gelişimi ve değişimi, artık tartışılmasına gerek kalmadığı düşünceleri ve bu düşüncelerin yeni kavramlarla olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalarda ideoloji kavramının özellikle “söylem” olgusu ile olan ilişkisi dilin ideolojilerdeki rolü kapsamında tartışılmıştır. Bu tartışmalara katkı olarak, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde dil ile ideoloji arasındaki ilişki, söylemin kamu diplomasisinin bir aracı olup olmadığı bahsi daha geniş okumalar bağlamında örneklerle birlikte yeniden bir incelemeye tabi tutulacaktır. Başlangıçta da belirtildiği gibi bu bölümde yapılan değerlendirmelerin kamu diplomasisi kavramı ve

milliyetçilik düşüncesi açıklamalarına bir temel oluşturması beklenmektedir. Ayrıca ideoloji tartışmalarından doğan milliyetçilik düşüncesinin küreselleşme sürecinde yeniden canlanması ve ulus-devlet oluşumlarıyla bir yapıya kavuşması tartışılacak, günümüz dünyasında ideoloji, kamu diplomasisi, söylem metodu, küreselleşme ve milliyetçilik düşüncesi ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU DİPLOMASİSİNİN SÖYLEM METODU

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasını takip eden 1950'li yıllardan itibaren bilimsel çalışmaların önemini yeniden kazanması, özellikle ulaşım ve iletişimde yaşanan teknolojik ilerlemeler, bu ilerlemelerin sunduğu sosyal yakınlaşma ile ortaya çıkan küreselleşme süreci kamuoyunun politik alanda kendine giderek artan ölçüde yer edinmesine yol açmıştır. Kamuoyunun siyasi etkisini geliştiriyor olması durumu, karar vericilerin dikkatini cezbetmiş, milli çıkarlarını güden devletlerin ya da iktidarların diğerlerini etkileme yöntemlerinde değişiklikler yapmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda diplomatik çalışmalar, politik alanda değişen ve etkisini giderek artıran bir konum elde etmiştir. Sonuç olarak, karar verici aktörlerin diğer toplumları daha fazla etkilemek amacıyla geliştirdikleri politikalar alan yazında *kamu diplomasisi* kavramı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Peki ilk bölümde ele alınan ideoloji ve söylem ile kamu diplomasisinin bağlantısı nedir? Bu çalışmada; diplomatik faaliyetlerin ideolojilerin taşıyıcısı olup olmadığı, bu ideolojilerin giderek milliyetçilik temelinde gelişip gelişmediği, küreselleşme süreci ile birlikte geçerliliği artan kamu diplomasisinin bir ideoloji sunucusu konumunda yer alıp almadığı ve faaliyetlerinde söylemi nasıl kullandığı gibi sorulara yanıtlar aranmaktadır. Bu sorgulamaların doğru bir zeminde tartışılmasını sağlamak için bu bölümde de bazı kavramlara açıklama getirmek, bu kavramların gelişim süreçlerini takip etmek, etkileşimlerinden bahsetmek ve örnek uygulamalarla bu etkileşimlere ışık tutmak gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde; ilk bölümdeki ideoloji ve söylem tartışmalarının sunduğu çerçevenin desteğiyle; kamu diplomasisi, onun söylem metodu ve küreselleşme sürecine ait kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmadaki bu açıklama çabası özellikle tarihsel süreç içindeki tartışmaların incelenmesiyle gerçekleştirilecektir. Kavramsal açıklamalar içinde; diplomasinin ilk çağlardan bu yana geçirdiği süreçler, küreselleşme olgusu ve onun politik alanda ve diplomasi çalışmaları üzerindeki etkisi, son dönem kamu diplomasisi ve çeşitli uygulamaları, kamu diplomasisi araçlarının söylemi yöntem ya da araç edinmesi konuları tartışmaya açılacaktır. Bu tartışmalarda,

dünyada tanınan önemli uygulamalar örnek gösterilecek ve bu örneklerle ait çalışmalar eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenecektir. Bu çalışmada; sosyal ve kültürel yapılara ya da siyasal düzene ait konuları araştırma alanı kabul eden ve inceleyen bir yöntem olarak eleştirel söylem analizinin toplumsal yapıdaki ilişkilerin ve ideolojik olguların dilsel kurgulamalar yoluyla bireylere ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve nasıl işlendiği ile ilgilenmesinden yararlanılacaktır.

Burada ele alınacak kavramsal tartışmaların bölümün ana temasına köprü oluşturarak çalışmanın bütününe stratejik bir katkı sunması hedeflenmektedir. Küreselleşme sürecinin neyi ifade ettiği, diplomasi üzerindeki etkisi ve ilişkisi ile kamu diplomasisinin nasıl ve neden ortaya çıktığı, kullandığı söylem metodu incelemelerinin; ideoloji ve söylem teorisi ile milliyetçilik düşüncesi ve ulus-devlet yapılanması ilişkilerine referans teşkil etmesi beklenmektedir. Özellikle kamu diplomasisi alanında öne çıkan dünya örneklerinin eleştirel söylem analizi metoduyla büyüteç altına alınmasıyla, aktörlerin geliştirdiği söylemler ve algısal yöntemlerdeki ideolojik yönlerin tespit edilmesi planlanmaktadır.

2.1. DİPLOMASİYE AİT KAVRAMALAR VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1.1. Tarihsel Gelişimi ile Diplomasi Kavramı

Çalışmanın amaçları doğrultusunda yukarıda bahsedilen hususlara ulaşabilmek için öncelikle kamu diplomasisinin gelişim sürecinin değerlendirmesini ve etkileşimde olduğu diğer kavramların açıklamasını yapmak gerekmektedir. Bu bağlamda ilk durak, diplomasi kavramı olarak ele alınmasıdır. Diplomasi elbette ki ne yeni bir kavram ne de yeni bir uygulamadır. Diplomasi herhangi bir topluluk ya da kabilenin bir diğeriyle temas ettiği gün doğduğu kabul edilir. Dolayısıyla ona ait şimdiye kadar birçok tanımlama ve açıklama gayreti mevcuttur. Ancak bu gayretler diplomasi kavramının bazen olumsuz bazen de objektif çehre edinmesine yol açmıştır. Olumsuz kavramsallaştırmaların daha çok diplomasi temsilcilerinin “yalan” kullanma olasılığından kaynaklandığı görülmektedir. Bazılarına göre diplomasi “yalan söyleme sanatı”dır. Albert de Brogli diplomasiyi “ülkesi için yurtsever yalan söyleme sanatı” şeklinde, Talleyrand ise “yalan söylemek ve inkâr etmek” olarak tanımlamaktadır (Çatal

ve Doğan, 2018: 18). Ancak burada, diplomasinin objektif tanımlarını öne çıkarmak ve onun dış politika uygulamalarındaki varlığını olumlu anlamıyla kabul ederek tartışmak ilişkilendirme açısından daha verimli olarak kabul edilmektedir.

Türkçe sözlükte diplomasi, “Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü, yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı, bu işte çalışan kimsenin görevi, bu görevlilerin oluşturduğu topluluk ya da güç, bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik” olarak da tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022). Oxford İngilizce Sözlüğünde, farklı ülkeler arasındaki ilişkileri yönetme faaliyeti ve becerisi olarak açıklanır (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>, 2022). Diplomasiye özgü objektif bir tanımlamanın yapılabilmesi için alan yazarlarından birçoğunun çaba gösterdiği görülmektedir.

Heywood; klasik manada diplomasiyi dış politikanın alt birimi olarak barışçıl zemin dahilinde devletler ya da uluslararası diğer aktörlerce yürütülen ilişkiler sistemi olarak izah eder. Onun 15. ve 20. yy. aralığında daha çok egemen devletler arasında resmi görevlilerce yürütülen resmi işler olduğunu söyler ve beş temel işlevine değinir: Siyasi kişilikler arasında iletişim ve bilgi paylaşımı, anlaşmaların müzakere edilmesi, bilgi toplama işi, savaş ve çatışma ihtimalini düşürme çabası, kurumların temsil edilmesi. Burada öne çıkan işlev sürtüşme, zor kullanma ve savaş ihtimalinin azaltılması olarak görülür. Çünkü diplomasi kurumu ilişkileri barış zemininde tutmaya memurdur, şiddet içermeyen çözüm yöntemleri için fırsatlar arar ve ilgililere sunar (Heywood, 2020: 86). Versan, diplomasi ve tarihine dair yaptığı açıklamalarda ilkin diplomasinin kelime manasına yer verir: Milletler arası ilişkilerin temsilciler aracılığıyla yürütülmesinde kullanılan metottur. Bu açıklama diplomasinin bir bilim mi yoksa sanat mı olduğu yönünde tartışma açabilir. Tarihin ilk çağlarından beri, belki de ilkel kavimlerde bile kullanıldığı düşünülen bu yöntem bir amaçtan ziyade bir metoda ya da bir vasıtaya yakın olduğundan sanat tarafının ağır bastığı kabul edilebilir. Keza Garden de onu devletler arası münasebet ve çıkar durumlarının uzlaştırılabilmesi sanatı olarak tanımlar (Versan, 1995: 89). Tuncer’e göre uzlaşmayı ifade eden diplomasi, görüşmeleri yönetme sanatıdır. Satow’a göre ise ilişkilerin sürdürülmesi amacıyla devletlerin yönetimlerinin zekâ ve

incelikleri uygulama işidir (Aydemir, 2018: 14). Tanımlama çabalarında daha açıklayıcı bir noktaya ulaşmak için sözcüğün kökenine de değinmek gerekmektedir.

Kelime anlamına bakıldığında, diplomasinin diploma kelimesinden türetildiği söylenebilir. Eski Yunancada ‘di’ iki, ‘plo’ ise katlamak manasında iken birleşiminden oluşan kelime bir evrakın ikiye katlanmış halini ifade etmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com/>, 2022). Bir başka çalışmada ise yine Yunanca *plier* sözcüğünün katlamak manasında olduğu ve diplomasinin buradan türediği belirtilmektedir (Aydemir, 2018: 13). Eski Yunan ve Roma’da devlete ait evrakların katlanmış biçimlerinden ötürü diploma denmiş olması çıkarımı yapılmaktadır. Diplomasi ise buradan hareketle zamanla ortaya çıkmış memur işlerin adı olmuş olabilir: Yeni belgeleri inceleme ve düzenleme bilimi (Karaağaç, 2019: 692). Kelime kökeninde başka bir inceleme sonucu *diplomeis* sözcüğünü öne çıkarmaktadır. Buradan türemiş olan “diploma” ayrıcalıkları ihtiva eden resmî belgedir. Bu ayrıcalıklı belgeleri kullanma, inceleme ve arşivleme işi için ise diplomasi kullanılmıştır (Eren, 2021: 33). Günümüze kadar diplomasinin pek çok tanımlaması yapılmıştır fakat sosyal bilimlerin alanındaki diğer birçok kavram gibi tek bir ortak tanımda hem fikir olduğu iddia edilemeyebilir. Bunun yanında kavramın geçirdiği süreçler tanımlamaların da zaman zaman değişmesine neden olduğu görülmektedir.

Bilinen günümüz kullanımıyla diplomasi, ilk kez milletlerarası işleri yürütme sanatı olarak Edmund Burke tarafından 1796’da telaffuz edilmiştir. 18. yy. kavramı olarak diplomasi bu tarihten itibaren uluslararası anlaşmazlıkları savaş değil barışla gidermeye memur kişilerin icra ettiği sanat, yöntem ya da araçtır. Tarihte bilinen ilk yazılı resmi diplomasi belgesi ise Hitit ve Mısırlılarca imza edilmiş Kadeş Antlaşması olarak kabul edilir (Karaağaç, 2019: 692). Peki bu tarihe kadar yaşanan ilişkilerde diplomasi yok mudur? Diplomasinin kavramının gelişim süreci incelendiğinde, birkaç önemli değişim eşiklerinden söz etmek mümkündür. Yazarlar arasında bu konuda da tam bir fikir birliği bulunmasa da ilk insan topluluklarının oluşması, yazılı anlaşmaların başlaması, eski Yunan şehir devletlerinin açık diplomasi anlayışı, Bizans’ın katkıları, İtalyan Rönesans’ı, Vestfalya Antlaşması ve Viyana Kongreleri Süreci, Birinci Dünya Savaşı, küreselleşme süreci kavramının gelişimi için çok önemli basamaklar olarak sayılabilir.

Sivrioğlu ve Yılmaz, temel aldıkları bazı tarihsel bulguların da desteğiyle, diplomasinin bilinen ilk çağ uygarlıklarından bu yana bir iletişim yöntemi olduğunu kabul ederler. Kabullerinin temeli 1450 yılında bir görevlinin resmî belge kullanılarak Milano Dükü tarafından diplomat/elçi olarak atanmasına dayanmaktadır. Ancak bazı yazarlar bu tarihin başlangıç alınması yaklaşımını, birçok noktada olduğu gibi diplomatik faaliyetleri de batı merkezli bir temele oturtma çabası olarak görürler. Onlar bu çabaya karşın, diplomasi tarihini yazının başlangıcına kadar dayandırırılar. Sümer Antik Kentleri o dönemde mitolojilerin bugüne kadar getirdikleri anlatılara bakıldığında birbirleri arasında rekabet içindedir. İlk kez 1946’da okunabilen bir metin “sinir harbi” olarak yorumlanan irtibatın Uruk Elçisi ile Aratta Kralı arasında geçtiğini söylemektedir. Cesur elçi, kralı öylesine etkisi altına alır ki bir süre sonra Aratta Şehri savaş görmeden Uruk boyunduruğu altına girmiştir (Sivrioğlu ve Yılmaz, 2017: 181). Tarihte diplomasi olarak tanımlanabilecek birçok uygulamayı örnek göstermek mümkün olabilir. Bunlardan en dikkat çekicisi Amarna Mektupları olarak bilinen tabletlerdir. II. Amenhotep ve Akhenaten’in zamanından kalan bu tabletlerin, Mezopotamyalı yöneticilerin kayıtları ve Mısır krallarıyla Yakın Doğulu yöneticilerin yazışmaları olduğu keşfedilmiştir (<https://gorgondergisi.com/>, 2018). Bir başka görüş ise diplomasi tarihini Yunan şehir devletlerinden başladığını iddia eder. Birbirlerine özel görevlerle gönderdikleri elçiler aracılığıyla gerçekleşen ilişkiyi temel alırlar. Şehir devletlerinin M.Ö 5. yy’e kadar giden alışkanlıklara ve sürekliliğe ulaşmış bir temsil ilişkisi içinde olmaları Thucydides eserlerinden anlaşılır (Versan, 1995: 91). Yunan şehir devletlerinin birbirleriyle olan ilişkileri Roma İmparatorluğu yönetimlerine de ilham kaynağı olmuştur. Onlar bu mirası yazılı talimatlar, haberciler, sözleşmeler kullanarak devam ettirmişlerdir. Bizans’la birlikte zayıflayan askeri güç, diplomasiye duyulan ihtiyacın daha fazla ortaya çıkmasına sebep olmuş, diplomatik uygulamalarda profesyonelleşme başlamıştır. Bizans, çevresindeki tehlikelerden korunmak için diplomasiyi çok etkili bir biçimde kullanmıştır. Diplomasinin kurumsallaşması ise İtalyan şehir devletlerine dayanır. Bu şehir devletleri, aralarında yaşanan sürekli tehdit algısı ve çatışma riski için diplomatik görevlilerin ve kurulların saraylarda istihdam edilmesine kadar ilerlemeye yol açmıştır (Aydemir, 2018: 18). Diplomasi kavramını etkileyen bir başka önemli aşama ise Avrupa’da yaşanan Otuz Yıl Savaşları ertesindeki görüşme süreçleridir (Kekevi, 2018: 306). Bu süreçler Vestfalya

Anlaşması ve Viyana Kongresi ile taçlanmış, diplomasiye yeni bir kavram ve yöntem kazandırmıştır: Kongre diplomasisi.

Diplomasinin gelişim sürecini eski ve yeni olarak ikiye ayıran önemli tarihi gelişme ise I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle ortaya çıkan atmosferdir. Bu dönemde Rusya'nın savaştan çekildikten sonra gizli görüşme ve anlaşmaları itiraf etmesiyle, ABD Başkanı Wilson'un bu görüşmeler ve sonrası için açıkladığı *On Dört Prensip* devletlerarasında "açık diplomasi" davetini içermektedir. Açık diplomasi anlayışı bu yıkıcı savaştan sonra tüm devletlerce kabul edilmekle birlikte diplomasi artık "yeni" ve "parlamentar" bir boyut kazanmaktadır. Çünkü bundan sonra diplomasi kamuoyunun gözü önünde gerçekleştirilmek durumundadır (Çatal, 2015: 3). Diplomasinin kamuoyu ile birlikte uygulanması anlayışının küreselleşme süreci ile birlikte önemli bir ivme kazandığı, yeni ve son aşamaya geçtiği, kendisine yeni uygulama alanları ve yöntemler edindiği bilinmektedir. Diplomasi hakkındaki çalışmalar; onun kavim, topluluk, devlet birliklerinin oluşmasından itibaren bir şekilde kullanılan bir vasıta olduğunu; tarihinin Sümerlerden Babillere, Antik Yunandan Romalılara ve Bizans'a, Müslüman Dünyasından Batı Modernizm'ine ve nihayet günümüze kadar uzanan bir süreç izlediğini, değişime, dönüşüme uğrayarak geliştiğini tartışma imkânı vermektedir. Ancak bu noktada biraz daha diplomasi kavramıyla ilişkilendirilen diğer kavramlara ve ortaya çıkan tartışmalara odaklanmak gerekmektedir.

Dış politika ile diplomasi birbiriyle sıkça karıştırılan kavramlardır. Diplomasi dış politikanın bir aracı, bir yöntemi olarak onun altındadır ya da kapsamı dahilindedir. Dış politika devletin uluslararası ilişkilerde yaptığı tüm işlerin toplamı, temel yoludur ve o birçoklarını içerir. Diplomasi bunlardan birisi olarak bu temel yoldan aldıklarını kendine amaç edinir, pratiklerini ve yöntemlerini uygular (Eren, 2021: 33). Sander'e (2008: 13) göre; "Dış politika; bir devletin uluslararası sistemden beklentilerini, yani amaçlarını ifade eder. Diplomasi ise, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan araç ve mekanizmalar ile yöntemleri içerir". Diplomasinin varmak istediği nokta uluslararası ilişkilerde müzakereler yoluyla savaşız neticeler almak ise bu işleyişin sağlıklı olabilmesi için bir diplomasi kültürüne de ihtiyaç vardır. Bir ülkenin diplomasi ağlarının çokluğu ve kalitesi ilişkilerinin de aynı derecede faydalı olabilmesi demektir (Karaağaç, 2019: 692). Öyleyse dış politikanın nitelikli bir diplomasiye ihtiyacı vardır. Daha önce sanat vurgusu ile

tanımladığımız diplomasinin ilim yönünü de inkâr etmemek gerekir. Çünkü bir diplomatın işini icra ederken siyaset, hukuk, iktisat, tarih bilmesi bu disiplinlerde analiz ve sentezler yapabilmesi zaruridir. Bunların bütününe gereken hakimiyet bir ilme işaret eder (Eren, 2021: 34). Poyraz ve Dinçer de aynı görüştedir: Diplomasi iletişim tekniklerini içeren bir sanat olmanın yanında farklı sosyal bilim dallarından harmanlanan bir disiplindir. Sadece ülke adına görüşmeler yapmayı, bilgi toplamayı ya da tanıtımları içermez, aynı zamanda iktisadi, sosyal, çevresel, hukuki, demokratik birçok konunun analizini ve tüm bunları yüksek seviyede kibar ve hafif tonda yapmayı gerektirir (Poyraz ve Dinçer, 2016: 36). Diplomasiye dair açıklamalar ve onun geçirdiği değişimler konusunda daha net bir noktaya ulaşmak için diplomasinin çeşitlerini de incelemek gerekmektedir.

2.1.2. Diplomasinin Türleri

Diplomasi kavramının toplulukların ilk oluşmaya başladığı ve birbirleriyle iletişime geçtikleri zamanlardan bu yana kullanıldığı düşünülmektedir. Bu kavramın adı değişikliğe uğramış olsa da işlevi esas alındığında, varlığının insanlık tarihi kadar eski olma ihtimali öne çıkmaktadır. Tarih boyunca bu resmi iletişim şekline ve alan yazındaki kullanımına verilen ad, geleneksel diplomasidir. Bu çalışmada kamu diplomasisi olgusunun ortaya çıkışına kadar incelenen geleneksel diplomasinin içeriğindeki uygulama yöntemlerinin çeşitliliğinden bahsedilmektedir.

Diplomasinin 15. yy'e kadar *Ad Hoc* yani tek yanlı ve sürekliliği olmayan, "geçici" nitelikte devam ettiği anlaşılmaktadır. Sınırları önceden çizilmiş konular ve yöntemlerle görevlendirilen temsilciler görüşmeleri bittikten sonra ana yurtlarına dönerler. Kalıcı değildirler, süreleri de kısıtlıdır. Görüşmeyi içeren konuları da dar kapsamlıdır. *Ad Hoc* diplomasinin 15. yy'dan sonra yetersiz kalması ile "sürekli" diplomasi özellikle Avrupa coğrafyasında önem kazanmaya başlar. Sürekli diplomasiye geçiş sürecine önemli katkıyı Rönesans İtalya'sı yapar. İtalyan Kent Devletlerinde yukarıda da belirtildiği üzere mukim elçilikler oluşturulur. Daha sonra bu uygulama dünyaya ve zamana yayılan gidişatıyla sürekli diplomasiye geçişi hızlandırır. İhtiyaca binaen ortaya çıkan sürekli diplomasi anlayışı diplomatik ilişkilere bir devamlılık

kazandırmakla birlikte, kurumsallaşmayı da beraberinde getirir. Ortaya çıkan ihtiyacın niteliği şüphesiz daha fazla siyasal iletişim kurma isteği ve gerekliliğidir. Dış politikanın en önemli araçlarından olduğu daha önce de belirtilen diplomasi, kurumsallığını ve toplumların birbirine daha fazla yaklaşma ihtiyacını sürekli diplomasi ile vazgeçilmez hale getirir. Böylece siyasal etkileşimler kendisini iktisat, hukuk, toplum, güvenlik, kültür gibi diğer alanlara da yaygınlaştırır (Daban, 2017: 34). Diğer bir taraftan 17. ve 20. yy.'lar arasında diplomasi daha çok -özellikle Fransız Hükümdar 14. Louis'in katkılarıyla- hükümdarlar ve elçiler arasında git-gel yapan, kapalı ya da diğer adıyla "gizli" diplomasıdır. Elçiler, hükümdarların özel temsilcileri olarak hareket eder, diplomatik iletişim dar bir çerçevede yürütülür. Burada diplomasinin kandırmaca, hile ve yalan yönleri ağır basmakta; ilişkileri geliştirmekten çok kazanım elde etme yönünde hareket etmektedir (Tuncer, 2015: 252). Daha önce de bahsedildiği üzere dünyada gizli diplomasiye son veren gelişmeler yaşandığı bilinmektedir. ABD Başkanı Wilson'ın I. Dünya Savaşı'ndan sonraki On Dört İlkesinin vaat ettikleri ve bunların Milletler Cemiyetine taşınması sonucunda ülkeler arasındaki gizli görüşmeler yerini "açık" diplomasiye bırakmaktadır.

Geçici-sürekli veya açık-gizli diplomasilere alternatif olmasa da diplomasi kavramı için farklı boyutlarda çeşitlendirme mevcuttur. Bunlardan birisi "doruk/zirve" diplomasisi olarak adlandırılmaktadır. İsminin verdiği ipucuyla, doruk diplomasisi ülkelerin en üst temsilcileri yani hükümdarları arasında gerçekleşen iletişimi ifade eder. Bu iletişim biçiminde yöneticiler, gerekli güvenlik önlemler alındıktan sonra daha önceden belirlenen ortak bir noktada görüşmelerini yaparlar. Bu görüşmeler bazen çok önemli sorunların kolaylıkla çözümüne ve uyuşmazlıkların son bulmasına yol açarken, bazen de anlık ciddi sorunların doğmasına sebep olabilmektedir. Bu diplomasi türü görüşmelerin dışında kalan ülkeler için ise izole olma tehlikesi yaşatabilmektedir (Aydemir, 2018: 24). 15. yy'dan itibaren önem kazanmaya başlayan doruk diplomasisinde, iki ülke hükümdarı tam orta yerinden tahta perdeyle ayrılan bir köprünün üzerinde buluşup aralarında bir paravan bulundurarak iletişim kurarlar (Çatal, 2015: 12). Böylece her iki taraf için tehlike ve risk eşit dağıtılmış sayılır. Günümüzde aynı şekilde olmasa da bu tür diplomasinin doğrudan en üst yöneticiler tarafından yürütüldüğü söylenebilir. Özellikle iletişim ve ulaşımda yaşanan ilerlemeler sonucunda devlet liderleri

eskiye nazaran daha sık aralıklarda diplomatik faaliyetleri bizzat kendileri gerçekleştirebilmektedirler (Tuncer, 2015: 252). Kimler tarafından uygulandığına odaklanan doruk diplomasisinin dışında faaliyetin niteliğine göre değişen diplomasi çeşitlerinden de bahsedilebilir.

Bir başka diplomatik yöntem olan “zorlayıcı” diplomasi, diplomasinin doğrudan uygulanış biçimini temel almaktadır. Zorlayıcı diplomasi, güç kullanmaktan çok kullanabilme ihtimalini düşündürerek karşı tarafın eylemini durdurmaya ya da geri adım attırmaya zorlamayı içeren görüşmelerdir. Zorlayıcı diplomasinin içinde tehdit, şantaj, güç, caydırma gibi olgular kullanılmaktadır (Çatal, 2015: 12). Zorlayıcı diplomasinin tersi istikametinde konumlandırılabilir bir diplomasi türü ise “önleyici” diplomasıdır. Çünkü önleyici diplomasi uyuşmazlıkların sert güç yöntemleriyle çözümünden yana olmayan yöneticilerin kendileri ya da temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirdikleri eylem öncesi toplantılardır. Burada durum, şartlar, karşı karşıya olunan tehdit, güç dengesi, kararlılıklar ve çözülmek istenen hususlar önceden hesap edilir ve olası çatışmalar durdurulmak istenir (Aydemir, 2018: 26). Geleneksel diplomaside, ülkeler arasındaki diplomatik görüşmeler ikili temaslar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çünkü iletişim kaynakları henüz sınırlıdır, çoklu görüşmelere dayanan diplomatik faaliyetler ise eski değildir.

“Konferans” ya da “parlamenter” olarak bilinen diplomasi, özellikle Viyana Kongresiyle birlikte gelişmiş, çok taraflı ve açık bir diplomasi yöntemidir. Bu yöntemle birlikte ülkeler arasındaki iletişimin sağlanmasında, sorunların görüşülmesinde yeni bir aşamaya geçiş sağlanmıştır. Konferans diplomasi birçok ülke temsilcisinin bir araya gelmesiyle ve genellikle sözlü iletişim araçları tercih edilerek gerçekleşmektedir. Bilinen ilk uygulaması Yunan Şehir Devletlerinde M.S. 432, Sparta Kongresi’nde yapılmıştır. Bu toplantılarda görüşmeler gizli olmayıp sonuçları hakkında paydaşlara da bilgi verilebilmektedir (Aydemir, 2018: 26). Devletler arasındaki sorunların çözümü için kamuoyu aşamasına geçişte önemli bir basamak teşkil eden konferans diplomasisi, günümüzde de mevcudiyetini sürdürmektedir. Bahsedilen tüm bu diplomasi türleri; görüşmelerin daha fazlası sözlü gerçekleştirilen, teşvik edici öneriler ve pazarlıklar içeren, zaman zaman ödünler verilen iletişimlerdir. Bu iletişimler ikili ya da çok taraflı olabilirken, uygulama sürecinde güvenlik önlemlerine özel önem verilmektedir. Dahası

tarafların sonucundan tatmin olmayı beklediği, çözüme ulaşılması umulan ve bunun için uğraşılan, çatışmasızlığı destekleyen geleneksel diplomatik yöntemlerdir. Bu yöntemler varlığını günümüzde de sürdürmekle birlikte çeşitliliğini artırmakta ve kamuoyunu da sürece giderek daha fazla oranla dahil etmektedir. Buraya kadar bahsedilen geleneksel diplomatik yöntemlerin yerini giderek yeni yöntemlere bırakıyor olması tespitleri, çalışmada kamu diplomasisi açıklamaları ile birlikte çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı incelenmektedir. Ancak bu noktada henüz kamu diplomasisine geçmeden uluslararası ilişkilerde diplomasiin en temel belirleyicilerinden olan “güç” kavramına açıklık getirmek gerekmektedir.

2.1.3. Güç Kavramı ve Boyutları

Güç, geleneksel çerçevedeki uluslararası ilişkiler çalışmalarında son derece önemli, teorik ve pratik olarak merkezi bir kavramdır. Politik değerlendirmeler ona sıkça başvurur, özellikle realist bakış tüm uluslararası ilişkiler teorisini onun etrafında inşa eder. Günümüze kadar birçok tanımlama denemesi yapılmasına rağmen güç kavramı, çalışmada yer alan diğer bazı kavramlar gibi farklı bağlamlarla ilişkili değişkenliği nedeniyle anlamı açık bir tanıma kavuşamamıştır. Güç kavramı uluslararası ilişkiler ve politika analizlerinde kilit bir role sahip olsa da onun için ortak konuları baz alarak evrensel bir tanım yapmak zordur. Çünkü yaşanan duruma, mekâna, uygulayıcı ya da sorunlara göre değişkenlik gösterebilecek bir doğası, karmaşık bir yapısı ve farklı boyutları vardır. Bu çalışmanın anahtar kavramlarından biri olan kamu diplomasisi olgusuna açıklama getirebilmek için güç kavramının tanımlamalarına değinmek, onun karmaşık doğasını, boyutlarını, sert-yumuşak güç ayrımını ve etkileşimini, teorik ilişkilerini irdelemek önemli görülmektedir.

Joseph S. Nye, sözlük anlamlarını kullanarak yaptığı açıklamada gücü: 1. Birinin istediği sonuçları elde etme yeteneği, 2. Amaca ulaşmak için başkalarının davranışlarını etkileyebilen şey, 3. Bunların birleşimi olarak tanımlamaktadır (Nye, 2020: 20-22). Realizm öncüsü Hans Morgenthau, uluslararası politika çalışmalarındaki güç terimini çıkarlar ve caydırıcılık aracılığıyla tanımlamak istemiştir. Ona göre, çıkarlar çerçevesi olmadan politika kuramları oluşturulamaz. Çıkarlar ile dış politikanın şeması kurgulanır

ve bu kurgulanma siyasal ve kültürel içeriğe bağlı gerçekleşir. Gücün kapsamında bir bireyin diğeri üzerinde yaptırım ve denetim mekanizması oluşturmasını sağlayacak; şiddet kullanarak baskılayan ya da görünmez psikolojik olgularla kontrol eden her şey vardır (Aydemir, 2018: 79). Morgenthau'nun bu yaklaşımla, güç kavramını realist anlayışın açıklamalarına bağladığı değerlendirilebilir. Ancak Holsti, kavramın hem amaç hem de araç olarak okunmasına karşı çıkarak, gücü devletin kendi emelleri doğrultusunda, eldeki imkanları dahilinde çeşitli yöntemler kullanarak karşı tarafın davranışlarını değiştirme ve etkileme olarak tanımlar. Ashley ise kavramı, devletin dışında kalanları yani diğerlerini kendi sahip olduklarıyla etkileme ve bu etkileme varlığını elinde bulunduran aktör olma anlamında kullanmak istemiştir (Özdemir, 2008: 116). Robert Gilpin, gücü devletin elinde bulundurduğu iktisadi, askeri ve teknolojik kabiliyetleri olarak açıklarken; Joseph Frankel ise bu yeteneği diğerleriyle karşılaştırıldığında üstün çıkan bir kapasite olarak görür (Hacıbektaşoğlu ve Kodaman, 2022: 102). Kenneth Waltz'a göre, uluslararası bir sistemin doğasını belirlemede güç dağılımı anahtar değişkendir. Bu değişken, gücün her zaman aynı sonucu vermesini engeller. Çünkü uluslararası sistemde kontrol durumsaldır, gücün etkisi konudan konuya ya da bağlama göre değişebilir (Özdemir, 2008: 129). Bu tanımlama çabalarından bazı çıkarımlar yapıldığında; ilki gücü tanımlamanın zorluğu, ikincisi teorik ve kuramsal bakış açılarının kavrama yüklediği farklı anlamlandırmaların varlığı, üçüncüsü ise bağlama göre değişken yapısı ile algısal bir ilişki içerdiği. Yani güç kavramının açıklaması, algılanışı ve niteliği değişim geçirmektedir. Zaman geçtikçe sistemin işleyişi, konular, aktörler, ilişkiler ve kurallar değişmektedir. Çünkü güce ait belirleyicilik; bazen askeri becerilere, bazen üretim kapasitesine, bazen bilimsel gelişmelere, bazen iktisada, bazense nüfuz etkisine geçmektedir. Böylesi bir durumda; etkileyicilerin çeşitliliğinin varlığı ve fazlasıyla değişken bir iklim ile güce ait net bir tanım yapmak zorlaşmaktadır. Öyleyse bu kavramı durumsal ve ilişkisel boyutlarıyla incelemek gerekmektedir.

Güç kavramını açıklamak için üç boyutlu sınıflandırma yapan Steven Lukes, birinci boyutu somut göstergelere, uygulayıcıların sahip olduğu yeteneklere ve çıkarlar ilişkisine dayandırır. İkinci boyutta, gücün gözle görülmeyen yönlerini ele alır. Gücün bu boyutu; gözden uzak bir biçimde, bir tarafın çıkarlarına hizmet eden, kulis yöntemleriyle karar vericilere doğrudan etki etmeyi sağlayan, bazen eylemlerle, bazen de eylemsizlikle

gündemi belirleme, yönlendirme ya da sınırlandırma çalışmalarını içerir. Üçüncü boyutta ise, davranışsal ve ilişkisel güç varlığına kurumsallaşan, sistemli ve algısal bir yapı eklenir. Bu yapıya ait özellikler karar alma süreçlerini, karar vericilerin istekli olarak ve istenilene uygun şekilde yürüttüğü bir hale getirir. Burada sistemin yapısı gücü dilediğine verir, diğerlerinin ise kendiliğinden gücün dışında kalmasını sağlar (Lukes, 1974: 32-33).

Jeremy Bentham'ın bahsettiği “panoptik güç” kavramına üçüncü boyutla eşitlenebilecek bir terim olarak parantez açılabilir. Zira panoptik güç doğrudan uygulanmaz, görünen yöntemlerle zorlama yapmaz, çünkü zorlama sonucunda direniş ortaya çıkabilir. Direnişi kabullenmek yerine, uygulayıcının yaptığı şeyin kendi lehine olan olduğunu düşündürmek gerekmektedir. Ashley de panoptik güçteki konsensüse dikkat çeker. Ortaya çıkan konsensüs ile birlikte direniş ve şikâyet ortadan kalkar. Güç etkindir burada ama hissettirilmeden uygulanmaktadır. Yani üçüncü boyut gücü, daima doğrudan aktörlerle ilişkilendirmek yerine sistemin ve ilişki türlerinin bir bütünü olarak görür. Baldwin, tüm bu boyutları birleştirerek gücü açıklamaya çalışırken “politika bağlamına” değinir. O, gücü genel geçer ve evrensel çerçevelerle izah etmeyi tercih etmez. Onun durumsallığına, konu bağlamına ve esnek yapısına odaklanmak gerektiğini düşünür. Güç, her farklı politika bağlamında ve o anki durumuna göre değerlendirilmelidir (Özdemir, 2008: 120). Buraya kadarki güç açıklamalarında, farklı düşünce sistemlerine öncülük eden teorisyenlerin kavrama kuramsal bakış açısı ile yaklaştıkları görülmektedir. Onlarda ilk boyutta somut çıkarları önceleyen güç ile realist, ikinci boyutta doğrudan kullanılan ancak gizli olan ve üçüncü boyutta iletişim kabiliyetlerinin bütününe ifade eden güç ile neorealist bakışların etkin olduğu değerlendirilmektedir. Bu açıklamalar sosyal bilimler ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki güç kavramının tanımlanabilmesine katkı sunmuşlardır. Ancak yine de her çabanın kendisine özgü eksiklikleri ve birbirlerini tamamlayıcı yapıları gücün özündeki evrimsellik ile birleştiği için tanımlama zorluğu ortadan kalkmamaktadır. Bu noktada Joseph Nye, ortaya attığı yeni bir kavram ile gücün tanımlanmasını kalıcı bir ayrıma götürmüştür: Yumuşak güç.

Tarih boyunca aşına olunan kuvvet anlayışı “sert güçtür”. Çünkü insanlık tarihinin başlangıcından itibaren son birkaç yüzyıla kadar en çok tercih edilen zorlama yöntemi bu olmuştur. İsminden de anlaşılacağı üzere kuvvet kullanmayı ifade eden sert güç, askeri

ve ekonomik olanakların tehdit ve zorlayıcı unsurlar olarak devrede olmasını ifade eder. Bu yöntemde taraflar istediklerini elde etmek için tehdit, zorlama, kandırma, caydırıcı olma, ödül ya da ceza gibi unsurlara kısıdan ve doğrudan başvururlar. Diğer tarafın ya da tarafların tutum ve davranışlarında değişiklik meydana getirmek ve kendi lehine yönlendirmeler yapabilmek için kullanılan bu kuvvet sert güçtür. Kısacası sert güç, “Bir güç aktörünün ekonomik ve askeri olanaklarını kullanarak, başka bir aktör veya aktörlerin davranışları üzerinde değişiklik yapabilme veya nüfuz sağlayabilme becerisidir” (Çatal, 2015, 59). Bu beceri somut kaynakların kontrolü yoluyla başkalarının davranışlarını şekillendirmeye yarar (Özdemir, 2008: 139). Nye’in güç kavramının tanımlanması çabasında yaptığı ayırım, aslında daha çok onun “yumuşak güç” kavramını bulmuş olmasına dayanmaktadır: “Eğer amaçlarımın meşru olduğuna inanırsanız, tehdit veya teşvik kullanmadan da sizi bir şey yapmaya ikna edebilirim.” (Nye, 2020: 21) Bu ifade; bir tarafın diğerine istediklerini yapması için istekli hale gelmesini sağlıyor olmasının ödül ya da ceza kullanımını gerektirmeyeceğini açıklamaktadır. Öyleyse yumuşak güç, diğerlerinin tercihlerini şekillendirme becerisi olarak tanımlanabilir (Nye, 2020: 25). İki büyük dünya savaşı ve ardından gelen soğuk savaş dönemlerinde güce verilen önem daha çok askeri ve ekonomik olanaklar anlamında tartışma bulmuştur. Ancak o yıllardan günümüze değin, zorlama ile çıkar sağlamanın yerine neoliberal bakış açısına ait ve yeni sistemin getirisi ile iklimleşen; demokratik toplum, küreselleşme süreci, teknolojik ilerlemeler ve yeni tip aktörler gücün kültürel ve ideolojik çekiciliğini öne çıkarmaktadır. Nye, devletlerin yumuşak güç kapasitesini kültür, siyasi değerler ve politikalar olarak üç temel kaynağa dayandırmaktadır (Hacıbektaşoğlu ve Kodaman, 2022: 117). Ona göre yumuşak güç, demokratik toplumlarda günlük siyasetin ana unsuru olarak daha fazla soyut değerlerle ilgilenir. Bu soyut değerler; tercihleri tayin etme yeteneği, karizmatik liderlik, kültürel ve siyasi kabuller, meşru politikalar ve kurumsallaşmadır. Dahası yumuşak güç, bu değerlerin ötesinde cazip olma ve bu cazibeyi kullanma kabiliyetidir. Yumuşak güç sert güç kaynaklarından da beslenir. Nye, yumuşak gücü tartışırken askeri gücün önemini yitirdiğini de iddia etmez. Ancak, bu gücün belirli sınırları vardır ve eksik kaldığı noktaları tamamlamak, bunun için de yeni yöntemler geliştirmek gerekmektedir (Özdemir, 2008: 136). Yani yumuşak gücün ekonomik ve askeri güç kaynakları ile de ilişkisi vardır ancak onlardan daha etkili olduğu düşünülmektedir.

Yumuşak gücün etkisi hem maliyeti düşük ve sonuçları kalıcı kılan yapısında, hem de kabul gören ve razı olunan doğasındadır. Zaten günümüzde de gücün tesirli olması için ona meşruiyet kaynakları oluşturmak gerekmektedir. Çünkü uluslararası politikanın yeni yapısında ortaya çıkan son aktörler, yanı sıra medya ve hukuk, teknolojiadaki ilerlemelerin de katkısıyla iyi imajı ön planı çıkarmakta, anarşiyi reddetmektedir (Özdemir, 2008: 140). Bu durumda artık asker tek güç kaynağı değildir ya da önceye kıyasla önemi azalmaktadır. Bu azalmanın yerine geçen ekonomi, kültür, iletişim araçları gibi kaynaklar savaş ihtimalini düşürüp barışı güçlendireceklerdir. Neoliberalizmin özellikle desteklediği yumuşak güç; artık sert gücün elde edemeyeceği kazanımları vaat ederken, uygulayıcıların ve toplumun yönlendirilmesinde sert güce alternatif değil bir tamamlayıcı konumundadır (Hacıbektaşoğlu ve Kodaman, 2022: 106). Aydemir ise yumuşak gücü, isteklerin kabul edilmesini kolaylaştıran ve izleyicileri kör eden bir ilişki şekli olarak tanımlarken, hegemonyaya değinir. Sert gücün inandırıcılığını kaybettiği noktada hegemonya hedefinin sonlanmaması için yumuşak gücün içeriğindeki kültür, insan ve demokrasi gibi etkileyici olguların devreye girmesi gerektiğini söyler. Dahası artık günümüzde her iki güç birbirini tamamlayarak ilerlemelidir. Meydana gelen olayların durumsallığına uygun olarak hangi güç mekanizmasının devrede olacağı kararlaştırılır ya da ikisi birlikte yapılandırılır (Aydemir, 2018: 83). Bu noktada sert ve yumuşak gücün etkileşimi konusu öne çıkmaktadır.

Günümüz dünyasında, ülkeler arası politikada yumuşak güce ait kültür, değer, medya, sivil toplum vb. kaynaklar ya da araçlar sert güç ile ne kadar eşgüdümlü hareket edebilirse o denli yüksek bir başarıdan söz edilebilir. Nye, bu konuda her iki gücü birbiriyle oldukça ilişkili bulur. Çünkü yumuşak güç kaynakları karşı taraf/ tarafların tutumlarını yönlendirme yolunda ikna unsuru ile meşgulken, sert güç ise komut verme unsuru ile ilgilenir. Bu anlamda aralarındaki fark küçüktür. Her ikisi de kendilerine ait bir güç kaynağından beslenir ve hedefe yönelir (Nye, 2020: 27). Bu etkileşim ve birlikte hareket etme olasılığı bir başka kavramı ortaya çıkarmaktadır: Akıllı güç.

Genel olarak sert güçle ilişkili kaynaklar asker, nüfus ve para gibi somut faktörleri içerirken, yumuşak güçle ilişkili kaynaklar daha çok kurumlar, fikirler, değerler, kültür ve politikaların algılanan meşruiyeti gibi soyut faktörleri kapsamaktadır. Belirli sonuçlara ulaşmadaki etkinlik, sert güçte özneye bağlı iken, yumuşak güçte daha fazla alıcıya

bağlıdır. ABD'nin önde gelen düşünce üretim merkezi olan CSIS'nin (Center for Strategic and International Studies) bünyesinde 2006 yılında oluşturulan Akıllı Güç Komisyonu'nun hazırladığı “Daha Akıllı, Daha Güvenli Amerika” (A Smarter More Secure America) başlıklı raporda ABD'nin askeri gücünü ikinci plana iten, sert güç ile birlikte yumuşak gücünü de kullanmasını öngören yeni bir konsept olarak ortaya çıkmıştır. Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Uluslararası Çalışmalar Komisyonu, akıllı gücün hedeflere ulaşmak için hem sert güçten hem de yumuşak güçten yararlanan entegre bir strateji, kaynak tabanı ve araç takımı geliştirmek anlamına geldiğini belirterek bu konsepti idealleştirir (Erdil, 2022: 255). Komisyon raporunda Joseph Nye ve L. Armitage gibi önde gelen uluslararası politika uzmanları tarafından ortaya atılan “akıllı güç” kavramı; yalnızca sert ve yumuşak kuvvetlerin bir araya getirilmesi olarak düşünülmemeli, onların hedef aktörün çapına uyum sağlayacak şekilde tepkinin şiddetini planladığı da hesaba katılmalıdır. Ayrıca bu rapor; “iyimserliğin ihracı” ile yeni birliktelikler ve iş birliklerinin oluşturulması anlamında önemsenmelidir. Her ne kadar sert gücün varlığı, yumuşak gücün sigortası olması açısından gerekli görülse de korku stratejisi ürettiği için tek başına kullanılmasının oldukça yetersiz kaldığının bilinmesi gerekmektedir. Onlar arasında bir denge vardır. Dış politikada yürütülen işlere iç politikanın da eşlik ediyor olması ve akılcı bir ikna yöntemi kullanması verimli sonuçlara yol açabilir. Çünkü uluslararası ilişkilerde imaj kaygısı vardır. Ülkelerin birbirlerine yaklaşırken takındıkları ön yargı ve temkin durumları imajdan referans alınır (Aydoğan ve Aydın, 2011: 15). Uluslararası siyasette yumuşak gücü üreten kaynaklar, büyük ölçüde bir örgütün veya ülkenin kendi kültüründe ifade ettiği değerlerden, iç uygulama ve politikalarıyla ortaya koyduğu örneklerden ve başkalarıyla ilişkilerini yönetme biçiminden kaynaklanmaktadır. Ancak bir ülkenin kültür, değer ve politikalarının içeriği çekici değilse bunları aktaran kamu diplomasisi için yumuşak gücün etkisinden bahsetmek mümkün olmayabilir. Bu noktada akıllı güç devrede olmalıdır. 21. yüzyılda akıllı güç, gücü en üst düzeye çıkarmak veya hegemonyayı korumakla ilgili değil, gücün yayılması ve diğer aktörlerin yükselişiyle karakterize edilen yeni bir bağlamda kaynakları başarılı stratejilerde birleştirmenin yollarını bulmak ile ilgilidir. Bu, araçları ve amaçları ilişkilendiren bir stratejiden oluşacaktır ve amaçların kaynakların kullanımına yönelik taktiklerin netliğini gerektirir. Akıllı bir strateji aynı zamanda ikinci bir soruyu da

yanıtlamalıdır: Mevcut güç kaynakları nelerdir ve hangi bağlamlarda kullanılabilirler (Erdil, 2022: 255)?

Böylesine karmaşık güç açıklamalarından yola çıkarak yapılan sınıflandırmaların kamu diplomasisi kavramı için önemli bir referans oluşturması beklenmektedir. Özellikle yumuşak güç kavramının kamu diplomasisi ile olan ilişkisi düşünüldüğünde çalışmada açılan güç tartışmaları büyük önem arz etmektedir. Bu noktada geleneksel diplomasiden kamu diplomasisine giden başka bir bağlam olarak küreselleşme süreci, onun politik iklime ve diplomatik çalışmalara etkisinden bahsetmek kamu diplomasisi açıklamalarına ve çalışmanın ana temasına önemli katkı sağlayabilir.

2.2. KÜRESELLEŞME VE DİPLOMASİ

2.2.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme, bir kavram olarak tanımlanmaktan ziyade hareketliliği ve sürekliliği ile bir süreç olarak açıklanmayı daha çok hak eden bir olgudur. Zira küreselleşme; başlangıç tarihi konusunda bir netliği olmayan, hakkında çok fazla tartışma açılan, hayatın hemen her alanını etkilediği düşünülen ve hala devam eden bir süreçtir. Küreselleşme sürecinin, bu çalışmanın konusunda etkileşimde olan milliyetçilik düşüncesine ve kamu diplomasisi faaliyetlerine dinamik etkiler sağladığı düşünüldüğünden; çalışmada bu olguları hangi yönleriyle etkilediği, dönüşümlerine yol açıp açmadığı ya da nasıl bir tepki ile karşılaştığı tartışmalarına yer verilmesi önemli görülmektedir. O sebeple, küreselleşmenin ne olduğuna, bu sürecin nasıl doğup geliştiğine, çeşitli boyutlarıyla toplumsala, kültürlere, iktisadi ve siyasi hayata nasıl tesir ettiğine, gelişim süreçleri ile birlikte başlıklar açmak gerekmektedir. Şüphesiz kapsamı çok geniş olan bu olgu tüm boyutlarıyla ele alınamayacak, ancak literatürdeki tartışmalara odaklanarak; kavram olarak ne ifade ettiği, gelişim aşamaları, bazı boyutları, ulus-devlet yapısına ve diplomasi çalışmalarına yaptığı etki ile incelenecektir.

Son iki yüzyılda dünya hayatında muazzam değişiklikler yaşandığı değerlendirilmeleri sosyal bilimlerde en çok tartışılan konulardan biridir. Bu değişiklikler hayatın hemen her alanında kendini göstermektedir. Kültürel, toplumsal, hukuki, iktisadi, bilimsel, eğitim, politik ya da insani tüm hususlar dış faktörlerle ilişkili bir sınır ötesi hal

kazanmaktadır. Dolayısıyla bireyler, toplumlar, devletler veya çeşitli örgütler giderek yoğunlaşan bir ilişkiler ve etkileşimler ağı ile birbirine bağlanmaktadır (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 80). Engellenemeyen gidişatı ve sürekli artan kuvveti ile karşı karşıya olunan bu etkileşim ve bağımlılık ağı “küreselleşme süreci” olarak açıklanmaktadır.

İngilizce “globe” yani küre kelimesinden gelen küresel kavramı, Meydan Larousse ansiklopedisinde “global” tümüyle ele alınmış olan manasındadır. Oxford yeni kelimeler sözlüğüne göre ise bu kelime “glocal” terimi ve “glokalleşme” “glocalization” ile “global” *küresel* ve “local” *yerel* sözcüklerinin etkileşimi yoluyla meydana gelmiştir (Savaşlar, 2007: 5). Küreselleşme süreci için yapılan tanımlamalara bakıldığında; bu olgunun kendisine ait disiplinler arası bir kavşakta bulunması, çok boyutlu bir yapıya sahip olması, öze, mekâna ve zamana göre değişebilen doğası nedeniyle hakkında birbirinden çok farklı yaklaşımların gelişmesine yol açtığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan bazılarını değinmek onun hakkındaki değerlendirmeleri daha net görmeye fırsat sunabilir. Örneğin Robertson, küreselleşmeyi yaşadığımız dünyayı yeni algılayış biçimimiz ve bir küresel bütünleşme hali olarak görür; Stephen Kobrin, sürekli yükselen teknolojik ilerleme ve bilgi akışına hükmetme; Martin Albrow, insanlara etki edebilen uygulamalar, değerlerin ve teknolojinin yaygınlaşması; Robert Gilbin, ulusal ekonomik faaliyetlerin giderek uluslararasılaşması; Gullien ise uygulayıcılar arasındaki bağıllığın fark edilmesi durumu ve bütünleştiren bir süreç olarak tanımlar (Atasoy, 2018: 105). Heywood kavramların açıklamalarını bütünleştirdiği eserinde, küreselleşmeyi karşılıklı bağıllık ağı olarak tanımlar: Hayatların sürekli artan şekilde farklı mekân ve uzaklıklarda meydana gelen olaylar ve verilen kararlar ile biçimlenmesini sağlayan bağıllık ağı (Heywood, 2020: 184). Küreselleşme olgusu konu olduğunda sosyal bilimlerde ilk akla gelen isimlerden biri olan Anthony Giddens onu şu şekilde tanımlamaktadır: Bir yerde meydana gelen olayların başka yerlerdeki olaylar üzerinde bir tesire sahip olması veya sosyal ilişkilerin fiziki sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenme açısından giderek yaygınlaşan ve iç içe geçen bir çerçevede gerçekleşmesi (Giddens, 2021: 68). Hutchinson ise küreselleşme kavramına yapılan tanımlama çabalarını en iyi Montserrat Guibernau’nın özetlediğini ifade eder: Teknoloji ve iletişimde yaşanan gelişmelerin farklı toplumlar arasındaki etkileşimi artırması yanında zaman ve mekân algısını değiştirip toplulukları tek bir toplum şeklinde sıkıştırması

(Hutchinson, 2018: 80). Buraya kadar yapılan tanımlama çabaları sonucunda küreselleşme hakkında, net ve ortak tanımı olmayan bir kavram; başlangıcı kesin olmayan, aşamalar kaydetmiş ama devam eden bir süreç; üzerinde farklı yaklaşımlar bulunan, çok boyutlu, dönüşümsel ve etkileşimsel yapısı ile birey, zaman ve mekâna göre değişen bir olgu olduğu değerlendirilmesine ulaşılabilir.

Öyleyse küreselleşme; dünya tarihi sürecinde yerel ve bağımsız insan gruplarının yüzyıllar geçtikçe birbirlerine ruhen, fiziksel, etkileşimsel ve bağımlılık gerektiren etkenler ile yakınlaşması, hatta bağlanması olarak açıklanabilir. Ancak burada ele alınan şey, küreselleşmenin 1980'lerden sonra tartışma konusu haline gelen bir kavram, olgu ya da süreç olarak incelenmesidir. Çünkü bugün telaffuz edilen anlamıyla küreselleşme o tarihlerden itibaren gündemde yoğunlaşan ve tartışılan bir kavramdır. Bu noktada, küreselleşmenin neyi ifade ettiğinin yanında, onu meydana getiren gelişmeler yani tarihsel arka planı, küreselleşmeye bağlı oluşan yaklaşımlar ve hangi boyutlarda kendini gösterdiği hususlarının da tartışılması gerekmektedir.

2.2.2. Küreselleşme Süreci ve Boyutları

Küreselleşme üzerinde anlaşılmaya varılacak netlikler bulunmadığı ve belirli sınırlara sahip olmadığı görülmektedir. Ancak dünyada yaşanmakta olan değişimlerin sunduğu kanıtlar ile kabul edilsin ya da edilmesin küreselleşme, bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram olarak 1980'li yıllarda gündeme gelmiş olsa da yeni bir olgu olup olmadığı, küreselleşme sürecinin tam olarak ne zaman başladığı, onu gündeme alan ve tartışmaları başlatan aşamaların hangi gelişmeler olduğu konuları bir başka inceleme alanıdır. Küreselleşmenin geçmişi konusunda yapılan çalışmalarda emperyalizm ve kapitalizm tarihi ile eşgüdümlü bir izlem fark edilmektedir. Zira küreselleşme emperyalist etki ve bu etkinin giderek yoğunlaşması olarak görülür (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 83). Küreselleşmenin ilk adımları coğrafi keşifler, ardından gelen rekabet ve organik olmayan kaynakların üretime sokulması ile başlamıştır. Macellan ve Sebastian Del Kano gibi denizciler ile başlayan keşifler dünyanın her noktasını ulaşılabilir hale getirmiş; 16. ve 17. yüzyıllardan sonra ivme kazanan ticaret ve sömürge çabaları emperyalist politikaların da hızlanmasına neden olmuştur. Eskiye göre

oldukça yoğunlaşan endüstriyel üretime bağlı olarak, pazarın genişlemesi gerekliliği düşüncesi, bu gelişmelerin dışında kalan bazı toplumların sömürülmesi durumunu oluşturmuştur. Batı toplumlarında hızla tarımdan sanayiye geçiş yaşanmış ve kentleşme oluşmaya başlamıştır. Kentlere göç ve kentlerde yabancılarla karşılaşma bir nevi modern toplum biçimine geçişi ve bugünkü ulusallaşmayı beraberinde getirmiştir. Modern ulus-devlet oluşumu ve ulus-devlet merkezli politikaların geliştirilmesi her devletin sanayi ve ticaretini en üst seviyeye çıkarma yarışına girmesine sebep olmuştur. Birbirine bağlı gelişen tüm bu ilerlemelerin bir sonraki aşaması dünya çapında daha önce görülmemiş büyüklükte savaşların meydana gelmesidir. Çünkü yoğun üretimin getirdiği askeri sanayi birikimi ulusal sınırları aşmış, toplumları ayırtmış, kıyasıya bir emperyalist rekabet ortaya çıkarmıştır. Savaşlardan sonra ise ortaya konan neoliberal politik anlayış ile birlikte ulus ötesi örgütler kurulmuş, bu kuruluşların gelişmekte olan ülkelere yaygınlaştırılması ile küreselleşme süreci bir başka aşamaya taşınmıştır. Serbest dış ticaret, sömürgeci ülkenin sanayi ürünlerinin rahatlıkla sömürge ülke pazarlarını ele geçirmesine neden olmuş, ulus üstü kuruluşların bu ülkelere müdahalesi meşru hale gelmiştir. Son aşama ise günümüz dünyasında yaşanmakta olan ve bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden elde edilen muazzam sonuçlarla bağlantılıdır: Dijital çağ. Artık insana ait ne varsa neredeyse tamamen sınırlarından arındırılmış bir dünyada mevcut bulunmaktadır (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 84). Önüne geçilemeyen bir ilerleme sürecinde olan bilişim teknolojileri ve bu teknolojilerin sunduğu olanaklar ile bireyler ve toplumlar arasındaki fiziksel etkileşim yerini sanal ilişkilere, gerçek sosyal hayat yerini dijital araçlarla kurgulanan yeni bir etkileşim türüne ve hayat tarzına bırakmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte egemen güçlerce yapılan toplumlararası kurgulamaların, siyasi ve ekonomik sistemlerin değiştiği, dahası yaşama dokunan her olgunun tüm boyutlarıyla dönüşüm geçirdiği görülmektedir (Atasoy, 2018: 107). Buraya kadar kısaca değinilen tarihinde küreselleşme, tüm kesimlerce tereddütsüz kabul edilen bir olgu olmamıştır. Bu olguyu açıklayabilmenin temeli ona yüklenen olumlu, olumsuz ya da objektif anlamların farklı eğilimler ve farklı bakış açıları tarafından incelenmesine dayanmaktadır.

Küreselleşme serbest ekonomiden küresel kültüre, iletişim biçimlerinden yeni toplumsal birlikteliklere birçok düzeyde irdelenmeyi hak eden bir süreçtir. Bu popüler ve

etkisi yüksek sürecin hem savunucuları hem de karşıtları olduğu gibi ona tereddütle yaklaşan bakış açıları da bulunmaktadır. Bu bakış açıları *aşırı küreselci*, *şüpheli* ve *dönüşümcü* eğilimler şeklinde ele alınabilir. Aşırı küreselci ya da radikaller olarak bilinen teorisyenler, küreselleşmenin topyekûn bir mutluluk ve refaha kavuşturan bir mekanizma olduğunu iddia ederek, onu toplumsal, ekonomik ve politik bir gerçeklik olarak görürler. Onlara göre ulusal sınırlar aşılmalı ve kozmopolit politikalar hayata geçirilmelidir. Çünkü ulus-devletler artık ortaya çıkan yeni risklere ve sorunlara cevap veremezler. Evrensel değerler, kurumlar, küresel ekonomik anlayışlar tam olarak yerleşmeli, böylece büyük bir uygarlık doğmalı anlayışını öne sürerler ve bunu kaçınılmaz görürler (Birgin, 2017: 37). Şüpheliler ise onların tam karşısında konumlanarak küreselleşmeye gereğinden fazla değer atfedildiğini iddia ederler. Onlar, küreselleşmenin son yüzyılların olgusu olmadığını, sınırlandırılmayacak kadar uzun bir sürece ait olduğunu, hatta başka temellerde de bulunabileceğini açıklarlar. Bu açıklamalarının kapsamında küreselcilere yüklenen önemli suçlamalar da bulunmaktadır. Neo-liberal politikaların uygulayıcısı olarak küreselciler kapitalizmin aldatmacası içindedirler. Çünkü küreselleşme kapitalizmin küresel bir sömürgeciliğe dönüşümüdür. Tek bir dünya ekonomisi bu şartlarda hayaldir, ulus-devletlerin önemini yitirdiği fikri yanıltıcıdır, zira onlar uluslararası sistemin anahtar oyuncularındırlar (Savaşlar, 2007: 20). Giddens'in da içinde bulunduğu dönüşümcüler grubu ise diğer iki yaklaşım arasındaki düşünceleri ile küreselleşmenin tarihini, etkisini ve önemini sorgulamaktadır. Onlar son dönemlerde ve günümüzde yaşanan küresel bağımlılıkları kabul ederler. Ancak burada küreselleşmeye ait bazı önceki izlerin devam ettiği görüşü de vardır. Yani küreselleşme son yüzyıllara ait olmayabilir ve bunun yanında küreselleşme dinamik, açık bir süreçtir ve farklı noktalara evrilebilir. Artık devlet merkezli bir yönetimden söz edilemeyeceğinden ulus-devletlerin karar vericilik açısından otoriteleri eskiye göre sarsılmış olabilir ancak rolleri hala devam etmektedir. Bu yüzden onlar da zamanın gereklerine uygun olarak yöntemlerinde değişiklikler yapmalıdırlar (Birgin, 2017: 42). Küreselleşme yaklaşımlarında; aşırı küreselcilerin küreselleşme rüzgarını, şüphelilerin geçici bir evreyi, dönüşümcülerin ise değişimi kabul ettikleri görülmektedir. Buraya kadarki açıklamalarda, küreselleşme için tarihsel bir başlangıç noktası atanamıyor olması ve onun hakkında farklı yaklaşımların oluşması bu olgunun çok boyutlu yapısını ele vermektedir.

Küreselleşme ele alındığı her farklı temelde yeni bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme açıklamaları da nasıl bir boyutta incelendiğine uygun olarak değişiklik göstermektedir. Bugüne kadarki araştırmalarda birçok boyutu irdelenen küreselleşme için bu çalışmada tümünü incelemek mümkün görünmemektedir. Ancak aralarında en baskın görülen ve kapitalizmi anımsatan ekonomik, toplumsalı ilgilendiren kültürel ve çalışmanın konusuyla bağlantılı olan ideolojik ve siyasal boyutlarına değinmek gerekmektedir.

Küreselleşme olgusu yaşamsal alanların en çok ekonomi tarafında adından söz ettirmektedir. Çünkü bugünkü anlayışta fitilin ateşi sanayileşme ve onun getirdikleri ile buradan yakılmıştır. Artık ülke sınırlarının çok ötesinde gerçekleşen ekonomik ve ticari faaliyetler söz konusudur. Ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle ortaya çıkan fırsatlar sermayenin dolaşımını kolaylaştırmış ve küresel bir pazar ekonomisi oluşturmuştur. Milli hükümetlerin ötesinde oluşan büyük şirketler, uluslararası organizasyonlar ya da sivil toplum kuruluşları tarafından sürdürülen ticari faaliyetlerle sermaye tüm toplumlara ve insanlığa ulaşabilmektedir. Bu entegrasyon durumu neoliberal taraflarca topyekûn bir refah ve zenginleşmeye işaret etse de belirli merkezlerin zenginleşmesi, adaletsiz paylaşım ve dahası emperyalizmin küresel yayılımı itirazlarına sebep olmaktadır. Zira küreselleşme adı verilen bu süreç aslında toplumlararası iktisadi olanakların yeniden dağıtılmasıdır, hatta dünyayı farklı bir sınıflaşmaya ve kültürel tabakalaşmaya doğru götürmektedir (Atasoy, 2018: 108). Öyleyse kültür de toplumdan topluma, nesilden nesillere aktarılan değer, inanç, tutum ve alışkanlıkları içeren bir olgu olarak küreselleşmenin diğer bir boyutudur. Küreselleşme süreci ile birlikte hızla artan toplumlararası münasebet sadece ekonomik değil kültürel sınırların da zayıflamasına yol açmaktadır. Giddens'ın "kapitalist modernliğin yayılması" olarak açıkladığı kültürel küreselleşme, iletişim olanakları ile birlikte belirli bir hayat tarzının diğer toplumlara yayılmasını ifade etmektedir. Bu değerlendirmeden kültürel küreselleşmeyi hedef alan bazı tartışmaların ortaya çıktığı anlaşılabılır. Yaşanan kültürel etkileşim tek yönlü müdür? Giderek artan hızıyla toplumlar arası kültürel etkileşimde Batı (Anglo-Amerikan) tarzı egemen olup diğer toplumlara tek tipleşmeyi mi dayatmaktadır? Özellikle İngilizcenin yaygın kullanımı ile birlikte inançlar, alışkanlıklar ve her türlü kültürel olgu evrensel değerler olarak benimsenmektedir. Diğer bir tartışma algısı ise batının isteyerek ya da

istemeyerek sağladığı bu tek tipleşmeye karşı yerel ve ulusal tepkilerin artması durumudur. Samuel P. Huntington'un “medeniyetler çatışması” tezinde; küreselleşme sürecinin farklılıkları, parçalanmayı ve kutuplaşmayı beraberinde getirdiği, bir yandan kültürel küreselleşmenin etki sahasının genişlediği, diğer yandan da bir tepki olarak yerel kimlik ve ulusal kültürlerin de güçlendiği açıklaması vardır. Bu tepkisel durum bir siyasi oluşum şekli olan ulus-devletlerde de kendini göstermektedir. Küreselleşmenin ulusal sınırları ortadan kaldırıcı etkisi sürerken bir taraftan da yerelliğin, alt kültürlerin ve milli kimliğin yeniden gelişimi izlenmektedir (Bilgi Kartal, 2012: 12). Küreselleşmenin bu bahislerde sorgulanması onun iyi ya da kötü olduğu konusunda ideolojik bir zeminde tartışılmasını gerektirmektedir. Bu sürecin savunucusu konumundaki neoliberal söylem hedef tahtasına oturtularak; küreselleşmenin sınırsız sömürü düzenini ve yeni sınıfları oluşturan iktisadi bir kandırmaca, sermayenin egemenliğini kurgulayan ideolojik bir saldırı, batı medeniyetini dayatan kültürel bir taşıyıcı olup olmadığı sorgulanmaktadır (Ekiz, 2010: 78). Küreselleşme yaşamın her alanında standart bir sistem tayin eden etkili bir süreçtir. Onun getirdiği homojenleşme eğitimden kültüre, sağlıktan sosyal düzene, ekonomiden sanata, toplumsal olandan siyasete ve daha birçok alanda etkileşerek aynışmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla küreselleşmeyi sadece ekonomik argümanlarla açıklamak fazlasıyla indirgemeci ve eksik karşılanmaktadır. Çalışmada tüm bu karmaşık boyutların arasından daha çok siyasi olana odaklanılmakta, küreselleşme sürecinin ulus-devlet yapılanmaları ve bu yapılanmaların diplomasi çalışmalarındaki etkisi incelenmektedir.

2.2.3. Küreselleşmenin Politik Etkisi

Sosyal bilimler alan yazınında çok boyutlu yapısı ve farklı yaklaşımlara sebep olan doğasıyla hakkında geniş tartışmaların bulunduğu küreselleşme süreci, siyasal boyutta en çok milliyetçilik, ulus-devlet, sınır bilinci, egemenlik, demokratikleşme, yerellik ve kimlik kavramlarıyla birlikte incelenmektedir (bkz. Giddens, 2021; Atasoy, 2018). Politik etkisinin açıklandığı bu bölümde de küreselleşme süreci; bahsedilen kavramlarla olan ilişkisi, temellendiği ideolojik akımlar, günümüzdeki durumu, kamu yönetimi ve diplomatik çalışmalardaki rolleri ile birlikte değerlendirilmektedir.

Günümüzde küreselleşmenin yeni teknolojiler, sınırları aşan ticari ilişkiler, ulus-üstü örgütler, büyük şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yer aldığı geniş politik bir ağ ile yönlendirildiği bilinmektedir. Bu politik ağın ideolojik temelinde ise modernizm- postmodernizm ayrımı ve tartışmalarının yer aldığı kabul edilmektedir. Zira postmodernizm; modernizm düşüncesinin getirdiği ulus-devlet modelini ve modernitenin kimlik anlayışını eleştiren, farklılıkların önemszenmesi ve artırılması gerektiğini destekleyen, toplumda bireyin özgül yapısını vurgulayan bir aşamaya geçişi ifade etmektedir. Aydınlanmanın başlattığı özcü yaklaşıma ait modern toplumsal oluşumda; ulus-devlet sınıf çatışmalarına son veren, toplumun bütünleştirici bir unsur olmasına dayanan, ulusun egemenliğini vurgulayan, 18. ve 19. yy.'da üstün siyasal örgütlenme biçimi olarak gücünün zirvesinde bir modeldir (Bilgi Kartal, 2012: 35). Postmodernist söylem modernizmin ulus-devlet biçimini ve onun sunduğu homojenleşmeyi bir kenara bırakmayı, yerine küreselleşmenin getirisi ile oluşan yerel merkezli kimlik oluşumlarını destekleyerek etnik, cinsel, dini, mezhepsel vb. ayrıcalıkları savunmayı teklif etmektedir. Farklılıkları öne çıkaran bu perspektifin küreselleşmenin evrensel temelinden hareketle çoğulcu kimlikleri kristalleştirerek toplumları böldüğü ve dolayısıyla ulus-devlet sınırlarını aşındırdığı değerlendirilmektedir. Ayrıca bu durumun şüphecilerin tezlerine uygun olarak küresel sermayeye yeni alanlar açtığı tartışılmaktadır (Karlıova Soysal, 2018: 24). Yani postmodernizm önerisiyle, kapitalist sermaye ulusları biçimlendirmektense bireyleri yönlendirmeyi yeğlemektedir.

Sermayenin sahibi kişi, şirket, kurum ya da ülkeler sundukları mal ya da hizmetlerin dünyanın tüm noktalarına serbestçe ulaşmasını istemektedir. Bu istek zamanla küreselleşmenin zorlayıcı gücü olarak edilgen durumdaki ülkelerin daha demokratik yönetimlere kavuşmasını gerektirmektedir. Çünkü bazı otoriter yönetim yapısına sahip ülkelerde istikrarsız pazar ekonomileri yaşamakta ve bu pazarlar ithalatı sınırlayabilmektedir. Küresel sermaye bu kısıtlama ve istikrarsızlıkları kendisine tehdit olarak görmektedir. Öyleyse böyle durumlarda küreselleşmenin siyasal gücü devreye girmeli, pazar konumundaki ülkelerin yönetim biçimlerini demokratikleştirerek kapıyı aralamalıdır. Demokrasinin aktif hale gelmesiyle; azınlık hakları, farklılıklara saygı, özgül kimliklerin önemszenmesi, çoğulculuğun ve milli birlikteliğin aşındırılması söz

konusu olmalıdır (Erdem, 2009: 249). Küreselleşme ulus-devletin demokratikleşmesini arzu etmekle kalmaz, oluşturduğu kurumlarıyla egemenlik haklarına da dahil olabilir.

Ulus-devletlerin yönetim tarzını yeniden biçimlendiren güç sadece küresel sermayenin etkisi değildir. Devletlerin üzerinde oluşan ulus-ötesi kuruluşların her geçen gün karar alma süreçlerinde daha etkin hale gelmesi de başka bir faktördür. Buna göre Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşların ulus-devletlerin üstünde ya da yerine kararlar alabilmesi mümkün hale gelmiştir (Karaköse, 2020: 510). Bu durumda bir egemenlik iklimi ya da kuşkusu ortaya çıkmaktadır. Ulus-devletin en önemli vurgusu olan sınır ve egemenlik hakları konusu, ulus-üstü kuruluşların işlevlerinin ve hareket alanlarının genişlemesiyle ihlal veya aşınma tehlikesi ile karşılaşmaktadır (Savaşlar, 2007: 28). Ulus-devletin modern çağda kesinleştirdiği sınırları onun varlığını ve egemenlik çizgilerini belirleyen en hayati unsurdur. Bu nedenle küreselleşme ile girdiği temel çatışma sınır ve egemenlik üzerinden yürümektedir (Karaköse, 2020: 508). Ulus-devleti meydana getiren ulusal kimlik, ulus ve milliyetçilik gibi olgular da bu çatışmanın kilit konularındandır.

Kimlik, kendine ait özellikleri ile bireyi diğerlerinden ayıran bir olgu olarak küreselleşmeden hem teorik ve hem sosyal hayat bakımından etkilenen başka bir olgudur. Bireysel ve toplumsal iki farklı boyutuyla kimlik olgusu konusunda farkındalık artmakta, birey merkezli tercihler gelişirken toplumsal yapı ve siyasal örgütlenme şekillerinde değişimler yaşanmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği bu bireyselleşme anlayışı ve onun önüne geçilemeyen yaygınlaşması kişilerin önce ulus, sonrasında yerel merkezli kimlik geliştirmelerine sebep olmaktadır. Ulus-devletin küreselleşme ile yaşadığı çatışmada olduğu gibi zamanla birey, kendisini ulusal kimlikten uzaklaştırıp onun yerine etnik, yerel ya da mezhepsel unsurların kimlik arayışına sokmaktadır (Karlıova Soysal, 2018: 23). Bu değişimler uluslarda yerel kimlik bilincinin uyanmasını sağlayarak çoğulcu anlayışın eşsiz bir seçenek olmadığını kanıtlamakta ve milliyetçilik tartışmalarının yeni bir boyut edinmesine ve yeniden yorumlanmasına yol açmaktadır. Millet, küreselleşme sürecinde ulus-devletin hayati bir olgusu olarak yeniden şekillenmektedir.

Etkili olduğu ilk yıllardan itibaren neoliberal ve aşırı küreselcilerin coşkusuyla dünyayı bir “küresel köy” e dönüştüreceği iddia edilen küreselleşme süreci, yaşadığı

dönüşüm ve tek güç olma faktörüyle şüphecilerin de işaret ettiği sorunsalla birlikte akamete uğramıştır. Ortaya çıkan 11 Eylül Saldırıları, 2008 Dünya Ekonomik Krizi, karşı konulamayan yeni toprak işgalleri ve terör sorunları küreselcilerin argümanlarını sorgulatarak, ulus-devletlerin kendilerini yeniden düşünmelerine neden olmuştur. Yeni sorunlar yeni ideolojileri doğurmuş, küreselleşme akımı sürekli engellerle karşılaşmıştır. Her ne kadar son yıllarda salgın küresel köy fikrini tekrar hatırlatsa da ulus-devletlerin bazılarının bu sorunla baş etmede yalnız kalmaları ve her birinin farklı yanıtlar araması ulusun önemini kaybetmediğini göstermektedir. Sonuç olarak küreselleşme süreci ulus-devleti yok edememekle birlikte belki rolünün değişmesine sebep olmakta, milliyetçilik düşüncesini de yeniden tartışma sahnesine sürüklemektedir.

Bahsedilen bu yoğun, dinamik ve dönüştürücü etkileri ile birlikte küreselleşme süreci, diplomatik faaliyetlerin de yeniden dizayn edilmesinde, değişmesinde ve çeşitlenmesinde birincil faktördür. Zira artık dış politika karar alıcıları ve karar alma süreçleri de değişmekte, uluslararası sistemin günümüzde hakikaten uluslararasındaki bir etkileşimden ibaret olup olmadığı incelenmektedir. Dış politika süreçlerini etkileyen ve yönlendiren farklı güçler ortaya çıkmakta, sivil toplum önem kazanırken, kamu daha fazla yönetime dahil olmaktadır. Küreselleşme sürecinde dış politika, “devlet politikası” kimliğinden ayrışarak kamunun aktif rol aldığı bir dokuya bürünürken diplomasi birden çok boyut kazanmaktadır.

Çalışmada daha önce tarihsel süreçleriyle birlikte bahsedilen geleneksel diplomasi, güç kavramının yeniden yorumlanmasından temellenerek yerini yeni araçların devreye sokulduğu kamu diplomasisi anlayışı ve faaliyetlerine bırakmaktadır. Geleneksel diplomasiden farklı olarak çalışmalarını yurtdışı kamuoyunun etkilenmesine ve bunun için bilgi, düşünce, kültür gibi türlü unsurların etkileşimine dayandıran kamu diplomasisi kısaca, bir ülke yönetiminin başka ülke vatandaşlarını kendine fayda oluşturabilecek şekilde yönlendirme çalışmalarıdır (Çatal & Doğan, 2018: 19). Küreselleşme süreci diplomaside; gücün yeniden tanımlanması, yöntemlerin değişmesi, yeni kurumların oluşması, faaliyetlerdeki çeşitliliğin artışı, çalışmalardaki önem sıralamasının değişmesi, teknolojik araçların kullanıma sokulması gibi etkiler oluşturmaktadır.

2.3. KAMU DİPLOMASİSİ VE KULLANDIĞI SÖYLEM METODU

Yukarıda yapılan açıklamalarda, küreselleşmenin hayatın birçok unsuruna dokunmasının yanında diplomasi çalışmalarına da etki ederek kamuoyunun karar alma süreçlerindeki katılımcılığını artırdığı, geleneksel diplomasiye yeni alternatifler sunup kamu diplomasisini ortaya çıkardığından ve yumuşak güç kavramından bahsedilmektedir. Zira küreselleşme süreci ile insanların ve toplumların yaşam şekillerinde, devletlerin teşkilatlanma ve kamu yönetimi biçimlerinde, uluslararası ilişkilerin sistemlerinde hayati paradigma değişiklikleri meydana gelmektedir (Tuna, 2021: 3). Bu değişikliklerle uluslararası sistem, kamuoyu ve medyanın katılımını gerektiren daha saydam bir şekle bürünerek, diplomasi çalışmalarına kültür, insan, marka, çevre gibi yeni öğeleri dahil etmekte ve yeni oyuncularla diplomasinin çehresini genişletmektedir. Bu oyuncuların en önemlisi de şüphesiz kitleler, yani kamuoyudur. Devletlerin hükümetleri isteseler de istemeseler de bu değişimlerin birçoğuna ayak uydurmak, kamuoyunun söz hakkını kabul etmek, hatta bazen iradesine boyun eğmek durumunda kalmaktadır (Karadağ, 2022: 9). Bu durumun aşamalarından biri ise hükümetlerin diplomasi çalışmalarına kamu diplomasisi başlığını ilave etme mecburiyetidir. Kamu diplomasisini ortaya çıkaran unsurlar incelendiğinde küreselleşmenin yanında ona eşlik eden başka faktörlerin tesiri olduğu da fark edilmektedir.

Karadağ, ‘niçin kamu diplomasisi’ başlığı altında yaptığı değerlendirmede modern çağda önem kazanan ulus-devlet mekanizmasının ve soğuk savaş yıllarında öne sürülen Sovyet Rusya ideolojisinin birey ve toplumun görüşlerini göz ardı ettiğinden bahseder. Bu durumu iyi analiz eden ABD karar vericilerinin tam tersi bir yol izleyerek “insan hakları” merkezli bir anlayışla doğu bloku ülkelere yönelik uyguladığı propaganda çalışmaları sürecinde yumuşak gücün fark edildiğini vurgular (Karadağ, 2022: 10). ABD’nin ihtiyaca binaen geliştirdiği bu dış politika yöntemi, yumuşak güç kaynaklarının önemini ortaya çıkarmış ve yumuşak güçten temellenen bir diplomasi anlayışının gelişmesine ve diplomasinin kamuoyuna yönelmesine sebep olmuştur. Bu noktada kamu diplomasisinin yumuşak güçle ilişkisini belirli bir temelde değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

“Yumuşak güç” bu çalışmada daha önce kavramsal olarak açıklandığı üzere, kamu diplomasisine kaynak sağlayan; kültür, fikir, değer gibi cazibeleri onun hizmetine sunan bir mekanizma olarak açıklanmaktadır. Bu ilişkideki bir diğer nokta ise, yumuşak gücün tesis edilmesi ve devamlılığının sağlanması için kamu diplomasisinin gerekliliği konusudur. Kamu diplomasisi kaynaklarını yumuşak güçten alırken yaptığı çalışmalarla ülkelerin yumuşak gücünün beslenmesine de katkıda bulunmaktadır. Çünkü onun uygulanmasında geleneksel diplomasiden farklı olarak devlet-toplum, toplum-toplum düzeyinde gerçekleşme söz konusudur (Telci, 2015: 525). Öyleyse geleneksel diplomasi kamu diplomasisinden sadece küreselleşmenin etkileri bağlamında değil, özü itibarıyla de ayrıştırılabilir. İskit, bu konudaki değerlendirmesinde bu iki diplomasi uygulamasının hedef kitlesindeki farklılığa vurgu yapar. Geleneksel diplomasi diğer devletlerin görevlilerini ya da buradaki uluslararası temsil ilişkilerin tümünü hedeflerken, kamu diplomasisi yabancı devletlerdeki bireyi, toplumları ya da onların örgütlenmiş halleri olan sivil toplum kuruluşlarını odağına alır. Kamu diplomasisi yumuşak gücün araçlarından biri olarak geleneksel olandan aktörler bağlamında da ayrılmaktadır. Çünkü kamu diplomasisinde daha katılımcı, kontrolün paylaşıldığı, çok taraflı bir yapı mevcuttur ancak geleneksel diplomasi resmi görevlilerce yürütülen ve pek de açık olmayan görüşmelere dayanmaktadır (İskit, 2022: 359). Bu minvalde kamu diplomasisi resmi-sivil ya da görevli-gönüllü ayrımı olmaksızın giderek genişleyen bir topluluk hacmine, teknolojikleşen etkili araçlara, günden güne değişen konulara ve yeni sorunlara kavuşmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşmenin etkisi altında geliştiği kabul edilen kamu diplomasisi kavramına, onun bazı uygulama alanlarına açıklama getirilmekte ve örnek uygulamaların incelenmesiyle birlikte kamu diplomasisinin kullandığı söylem metoduna ilişkin tespitlerde bulunmaktadır. Kavramın açıklama çabasında farklı görüşlere yer verilirken, ortaya çıkış konjonktüründen, gelişim safhalarından, bazı kavramlarla karşılaştırmalarından, eski-yeni ayrımından ve boyutlarından yararlanılmaktadır. Kamu diplomasisinin uygulama alanlarından bazısı olan insani, kültürel, eğitim ve medya diplomasisi hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler örneklerle desteklenip, günümüzde geniş kullanım alanları bulan bazı medya araçları incelemeye alınmaktadır. Bu incelemede eleştirel söylem analizi

kullanılarak araçların kamu diplomasisi yoluyla ideoloji taşıyıcılığı rolleri, ulus markalama gayretleri ve milliyetçilik düşüncesine ait izlerin söylemlerdeki yeri gözlemlenmektedir.

2.3.1. Kamu Diplomasisi Nedir?

Kamu diplomasisi dış politikanın bir aracı olarak; stratejik iletişimler yoluyla diğer toplumların anlaşılması, etki altına alınması, dahası yönlendirilmesi için kurulan etkileşimlerin bütünü olarak tanımlanabilir. Terim olarak kullanımına 1900’lerin ilk yıllarından itibaren *Los Angeles Times*’da ve ABD Başkanı Wilson’ın bazı konuşma raporlarında rastlanırken, evrensel çapta ve modern anlamda ilk defa emekli diplomat Edmund Gullion tarafından 1965 yılında kullanıldığı bilinmektedir (Aydemir, 2018: 45). Nicholas J. Cull’un bir özet olarak uygun bulduğu Gullion’a ait kamu diplomasisi tanımında kavram;

“Kamu diplomasisi dış politikaların oluşumu ve yürütülmesinde kamu tutumlarının etkisi ile ilgilenir. Geleneksel diplomasinin ötesinde uluslararası ilişkilerin boyutlarını kapsar; diğer ülkelerde kamuoyu oluşturma, bir ülkedeki özel grupların ve çıkarların diğeriyle etkileşimi; dış ilişkilerin raporlanması ve bunun politika üzerindeki etkisi; diplomatlar, yabancı muhabirler ve işi iletişim olanlar arasındaki iletişim ve kültürlerarası etkileşim sürecidir.”

olarak açıklamaktadır (<https://uscpublicdiplomacy.org/>, 2006). ABD’de ortaya çıkan kavram, Oxford Araştırmalar Ansiklopedisi’nde “Kamu diplomasisi, ulus-devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin kendi çıkarlarına hizmet etmek için küresel kamuoyunu meşgul ettiği süreç ve uygulamanın incelenmesini içeren siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerin bir alt alanıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://oxfordre.com/>, 2023). Ülkemizde de son 15 yıldır üzerinde yoğun çalışmalar gerçekleştirilen kamu diplomasisi alanı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “Bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülkelerin kamuoylarına anlatma amacıyla uygulanan politika” ifadesiyle yer bulmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, 2023). Kamu diplomasisi alanında bir başka referans gösterilen isimlerden biri olan USIA eski Direktörü Hans N. Tuch, bu kavramı “Bir ulusun düşünce ve idealleri, kurumları ve

kültürü, ulusal amaç ve güncel siyasetine karşı anlayış geliştirmek üzere devletlerin yabancı kamularla iletişim süreci” olarak tanımlamaktadır (Tuch, 1990: 3). Türkiye’de kamu diplomasisi kurumlarının oluşturulmasında öncü isimlerden sayılan İbrahim Kalın, günümüzde küresel sistemin uygulanan herhangi bir politikada meşruiyet aradığını, kamuoyunun ise politikaları belirleme sürecinde önemli bir referans noktası konumuna ilerlediğini ifade eder ve kamu diplomasisini: “Bir ülkenin dünyayla paylaşmak istediği hikayesinin tutarlı ve ikna edici bir şekilde ortaya konma çabası” olarak tanımlar. Ayrıca ona göre kamu diplomasisi stratejik bir iletişim aracıdır ve kamuoyunun isteklerinin idrak edilmesi, bilgi verilmesi ve etkilenmesi işlemlerinin bütünüdür. Öyleyse kamu diplomasisi uygulamalarında propagandadan farklı olarak stratejik, gerçek ve aynı zamanda meşru bir dil oluşturması gerekmektedir (<https://tasam.org/>). Zira propagandanın buna benzer hassasiyetleri olmadığı bilinmektedir. Kamu diplomasisinin açıklanmasında propaganda gibi bazı kavramlar ilişkisel bir tartışmaya sebep olduğu göz önünde bulundurularak onunla karşılaştırmaya tabi tutulmaktadır.

Bu değerlendirmelerden birinde “propaganda” ile kamu diplomasisi kavramlarını karşılaştıran Nye, kamu diplomasisine ait gibi görünen “uygulamaları olumlu gösterme çabalarının” yeni olmadığını ancak bu çabalarda yumuşak güç kullanımının hızla arttığını ifade eder ve kamu diplomasisi çalışmalarını propagandanın ötesine bir yere konumlandırır: Propagandanın manipülasyon olasılığı konusunda bireyler ve toplumlar temkinli olabilirler. Çünkü bu çağda ortaya çıkan bilgi paylaşımlarındaki bolluk bir karmaşa yaratmakta ve bu karmaşa içinde itibar konusu önem kazanmaktadır. Kamu diplomasisinin uzun vadeli ilişkilere ihtiyacı vardır ve basit propaganda çalışmaları onun güvenilirliğini yitirmesine sebep olabilir (Nye, 2020: 152). Cull ise ABD’nin propaganda yerine kamu diplomasisini tercih etmesinde bazı sebepler bulunduğunu ileri sürer. Bunlardan birincisi, Sovyet Rusya’nın faaliyetlerinin önünde ve ondan farklı olarak ABD argümanlarının yeni ve aynı zamanda vurgulu bir kavrama ihtiyaç duymasındır. Bunun yanında “diplomasi” saygın bir kavramdır ve tüm kesimlerce olumlu karşılanabilmektedir. Bir başka sebep ise yeni küresel ve son dönem uluslararası ilişkilerin diplomasi uygulamalarında toparlayıcı ve ortak bir kavram olması yeterliliğidir (Cull, 2009: 23). Kamu diplomasisinin gerekliliğini doğuran bir başka husus, kısa vadeli yönlendirme politikalarının birçok kez akamete uğraması ve propagandanın içeriğine

yerleştirilen kandırmacaların fark edilmesidir. Kamu diplomasisi ise gerçek ve doğru bilgileri sunarken bunu dayatma değil, karşı tarafla diyalog kurarak yapar (Karadağ, 2022: 61). Diyalog söz konusu olduğunda kamu diplomasisinin “halkla ilişkiler” olgusu ile de ilişkilendirilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Hükümet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin sürecini açıklayan halkla ilişkiler, hedef kitle olarak daha ziyade iç kamuoyunu belirlemesinden kaynaklı olarak kamu diplomasisinden ayrılır. Her ne kadar onun yöntemlerinden yararlandığı düşünülse de kamu diplomasisi bir dış politika aracı olarak hem dış kamuoyuna yönelir hem de onda uzun dönem vurgusu daha ön plandadır. Ayrıca halkla ilişkilerin kısa vadeli tutumu ve meşrulaştırma metodu propaganda ile benzerlik göstermektedir (Canbey, 2017: 31). Halkla ilişkiler ve propagandanın meşrulaştırmayı kullanma yönüyle benzer olan ve kamu diplomasisi ile ilişkilendirilen bir başka kavram da “algı” ya da “algı yönetimi” dir.

Hedef kitleleri kendi çıkarları yönünde kandırmak ve onları hedeflerinin uygulayıcısı durumuna getirmek için oluşturulan iletişimsel ilişkiler süreci olarak açıklanan algı yönetimi, kamu diplomasisine göre daha kapsamlı bir olgu olarak görülmektedir. Çünkü algı, politika dışında iş dünyası, reklamcılık, imaj geliştirme çabaları gibi birçok noktada kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca algının birbirinden ayrılacak kişisel ve kurumsal yönleri de bulunmaktadır. Kişisel yönünde bireyin çevresinde kendisiyle ilgili olumlu intiba oluşturma çabası varken, kurumsal yönünde kurumun kitlelerin teveccühünü kazanma gayreti görülmektedir (Parim, 2020: 65). Oysa kamu diplomasisinde bireyin kendisine yönelik imaj oluşturma çabası gibi bir tutuma sahip olması incelendiği çalışmalarda yer almamaktadır. Ancak algı yönetiminde öne çıkan bilinçli meşrulaştırma gayretinin propaganda ile benzerlik göstermesi, bunun yanında uzun vadeli boyutunun ise kamu diplomasisine katkı sunan bir mekanizma olması bu kavramların birbirleriyle bağlantılı olan karmaşık yapısına işaret etmektedir. Ayrıca bu durum algı ve algı yönetimini kamu diplomasisinden ve onunla karşılaştırılan diğer kavramlardan daha üstte bilimsel metodolojik bir faaliyet alanı olarak göstermektedir. Kamu diplomasisinin açıklanmasına katkı sunan tüm bu kavramsal karşılaştırmalara ilave olarak onu değerlendiren yazarların sürdürdüğü farklı bir tartışma da onun geleneksel diplomasiden ayrı düşünülüp düşünülmemesi gerekliliği üzerinden yürümektedir.

İskit, bu tartışmaları sürdüren düşünürlerden bazılarının kamu diplomasisini uluslararası ilişkilerin farklı bir alanı olarak öncelediklerini aktarır. Onlar kamu diplomasisini hedeflenen kişi, kurum ya da kitleler bağlamında geleneksel diplomasiden çok ayrı görürler. Ayrıca geleneksel diplomaside sert güce ait siyasi ve ekonomik yaptırımlar öne çıkarken, post modern dünyanın ilişkiler biçimine uygun olarak, kamu diplomasisi uygulamalarında rollerin daha geniş çevrelere dağıtıldığı, iletişim zemininde gerçekleşen ve yumuşak güce dayanan etkileşimler vardır. Bu yüzden kamu diplomasisi eski diplomasi anlayışından ayrıştırılıp incelenmeyi hak eden bir alan olarak değerlendirilmektedir (İskit, 2022: 359). Bu ayrıştırma girişimi küreselleşme sürecinin kamu diplomasisi çalışmalarına yaptığı olağanüstü katkı ile onu geleneksel diplomasi alanından neredeyse tamamen kopardığı gibi yeni bir kamu diplomasisi anlayışının gelişmesine de yol açmaktadır.

“Yeni” kamu diplomasisi, çalışmaları devlet merkezli olmaktan uzaklaştıran, bireyleri, sivil toplum kuruluşlarını ve özgür gruplar gibi yeni aktörleri/paydaşları sürece dahil eden ve bunlar arasındaki etkileşim hızını eskiye nazaran kat be kat artıran anlayışın adıdır (Karahan Toker ve Çağla, 2022: 99). Ayrıca bu anlayış, aktörlerin ilişkisi anlamında gerçekleşen genişlemeyi hükümetlerin halklarla olan bağlantısından çıkarmakta, çalışmaların iletişimsel yönünü halkların halklarla, bireyin toplumlarla, sivil toplum kurumlarının hükümetlerle olan çok karmaşık etkileşimsel doğasına sürüklemektedir. Yaşanan bu diyalog evrimi, küreselleşmenin eş güdümlü desteğiyle ilişkilerin boyutlarını dönüştürerek yeni kamu diplomasisini uluslararası ilişkilerin aracı olmaktan ziyade bağımsız bir parçası haline getirmektedir (Kurtuluş, 2015: 188). Gelenen noktada oluşan karmaşık iletişim yapısı ve kamu diplomasisi açıklamalarında aktör konusunun bu denli vurgulanması, çalışmaların hangi merkezden yürütüldüğü hususunun da sorgulanmasına neden olmaktadır. Kamu diplomasisi çalışmalarını yönlendiren kimdir?

Kamu diplomasisi çalışmalarının “devlet merkezli” ya da “devlet dışı aktörler” tarafından mı yönlendirildiği incelemeleri ABD’nin küreselleşme süreci ile birlikte yaygınlaştırdığı bireycilik anlayışından kaynaklanmaktadır. Dünyada bugünkü anlayışta kamu diplomasisi çalışmalarını başlattığı söylenen ABD’nin; bireyi merkez, dünyayı ise parçalı ve sınırlı gören kabulü ve her bireyin bir etki oluşturarak değişime neden

olabileceği inancı kavramın açıklanmasında önemli hale gelmektedir. Eski kamu diplomasisinin öne aldığı devlet merkezli anlayışın ötesinde devlet dışı aktörler günümüz yeni kamu diplomasisi ilişkilerini kullanarak ve karmaşık küresel ağlar ile birbirine bağlanarak toplumların tümel sorunlarına çare aramaktadırlar. Ancak değişimin ünlü aktörleri olarak devlet dışı odaklar giderek önem kazansalar da sistemin devlet olmadan değiştirilemeyeceği ve devletlerin hala özne konumunda olduğu gerçeği kamu diplomasisinin temel aktörünü yine de “devlet” olarak belirlenmesine devam etmektedir (Karahana Toker & Çağla, 2022: 99). Ayrıca kamu diplomasisinin küresel sorunlarla baş etme süreçlerine, aktörlerin üstünde ilişkisel ve sistemsal katkı sunduğunu düşünmek, bir başka taraftan metodolojik yaklaşımlarına odaklanmak; onun farklı boyutlarıyla incelenmesi ve ona farklı perspektiflerinden bakış geliştirilmesi gerekliliğine zemin hazırlamaktadır.

Nye’nin kamu diplomasisi açıklamalarında onu üç boyutta ele aldığı görülmektedir. Bu boyutlar aktör merkezli bakıştan farklı olarak daha çok yöntemlerle ve kısa-uzun vadeli amaçlara hizmet edip etmediği ile ilgilidir. Nye ilk boyut için yaptığı değerlendirmede, kamu diplomasisi çalışmalarını, politika süreçlerinde günlük ortaya çıkan durumlara karşı gösterilen reflekslerle bağdaştırır. Ona göre bu boyutta iç ya da dış politikada alınan kararların günlük, hatta anlık iletişim ve söylemlerde nasıl biçimlendiği konusu vardır. Politikacılar alınan kararların kamuoyuyla nasıl ve hangi söylemler kullanılarak paylaşılacağına önem verirler. Bu yüzden anlık tepkiler, haksız suçlamalar ya da krizler için hazır olunmalıdır. Burada politika söylemleri anlık ve geçici gibi görünse de birikime sebep olan küçük unsurlar olarak uluslararası ilişkilerde devletin olumlu-olumsuz izlenimine belirleyici katkı sunmaktadırlar (Nye, 2020: 154). Birinci boyut, inşa edilen iletişim dili ve günlük politikalara eşlik eden söylemler ile kamu diplomasisinin yabancı kamuoyuna yansıttığı ilk yüzü olarak görülmektedir. İkinci boyutta ise kamu diplomasisinin iletişim sürecinde bir hazırlık söz konusudur. Çünkü önceden planlanmış eylemler vardır. Üretilen reklam ve kampanya içerikleriyle bir ülkenin kültür, inanç, dil ya da değer unsurları planlı bir markalama sürecindedir. Burada politik girişimlere yönelik tematik bilgilendirme ve servis etme çalışmaları yürütülür. Son boyutunda ise uzun vadeli iletişimlerin belli politika ve programlar yoluyla geliştirilmesi öne çıkmaktadır. Kültürel merkezler, sürekli temas noktaları, akademik değişim

programları, burslar, eğitim faaliyetleri gibi çalışmalar kamu diplomasisi yöntemlerine dahil edilerek dost bireyler, hatta topluluklar üretilir. Bu çalışmalar yoluyla edinilen dostane ilişkiler ve ülkenin kazandığı olumlu intiba sayesinde, bireylerce onaylanan ve etkileşimle nesillerce taşınan uzun dönemli bağlar kurulmaktadır (Nye, 2020: 156). Ancak kamu diplomasisinin tüm boyutlarında başarılı politikalardan bahsedebilmek için bazı olmazsa olmaz kurallar mevcuttur. Nye'nin değerlendirmelerine göre bunlar şöyle sıralanabilir:

- “Olumlu bir izlenim ve çekici bir imaj üretilmesi,
- Politikaların kibirden arındırılmış olarak taraflara karşılıklı hizmet ediyor olması,
- Eylemlerle söylemlerin birbiriyle uyumlu olarak doğru bir iletişim stratejisinde yürütülmesi,
- Dinlemeyi de içine alan bir diyalog sürecinin terk edilmeden sürdürülmesi,
- Kitle iletişim araçlarının iyi inşa edilmiş iletişim dili ve söylem unsurlarıyla birlikte kullanımı (Nye, 2020: 157).”

Kamu diplomasisi hakkında buraya kadar yapılan kavramsal açıklamalar ve ilişkili bazı kavramlarla birebir karşılaştırmalar, onu meydana getiren ve günümüz anlayışına ulaştıran sebeplerin incelenmesi, eski-yeni ayrımının ortaya konma çabası, aktör merkezli perspektiften tartışılması ve nihayet Nye'nin yaptığı boyutlandırmanın ele alınması çalışmaları onun “yeni” kamu diplomasisi uygulamalarında hangi alt dallara ayrılarak çeşitlendiği sorgulamasına ve bu alt dalların açıklanma gerekliliğine kapı aralamaktadır.

2.3.2. Kamu Diplomasisi Uygulama Alanları

Kamu diplomasisi bireyin, topluluğun ya da devletin başka ülkenin kamuoyuna yönelik etki ve olumlu izlenim oluşturma, onların karar ya da davranışlarını sahip olduğu yumuşak güç araçlarını kullanarak yönlendirmesi çalışmalarının birlikteliğidir. Bu yumuşak güç araçları temel olarak kültür, eğitim, yardımlaşma ve medya faaliyetleridir. Kamu diplomasisi bu alanlardaki çalışmalarıyla ve bu alanlara ait araçlar doğrultusunda

ilk olarak olumlu izlenim oluşturmayı ve bu izlenim sayesinde etki edebilmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın bu bölümünde; kamu diplomasisinin yer aldığı bazı temel alanların onun faaliyetlerine ne gibi katkılar sunduğu, hangi yöntemleri kullandığı, hangi kaynaklardan beslendiği ve kaynaklarını nasıl harekete geçirdiği konusunda değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler yukarıda yapılan kamu diplomasisi açıklamalarındaki tartışmalara girmeden; “devlet merkezli” anlayışı baz alarak ve izlenim konusunu öne çıkararak, özellikle iletişim dilinin inşa edilmesi, söylemlerin düzenlenmesi, karşılıklı diyalog oluşturma ve politikaların tüm bunlara uyumu çerçevesinde yapılmaktadır.

2.3.2.1. Sosyal ve Kültürel Diplomasi

Bir gruba, bir topluluğa ya da bir ülkeye ait ortak inanç, değer, tutum ve gelenek gibi öğelerin bütünlüğünü ifade eden kültür kavramı, diplomasi çalışmalarının en önemli vasıtası olarak öne çıkmaktadır. Kültürel etmenlerin özünde; insandan insana, nesilden nesile aktarılma, birbiriyle uyuşan parçaların bir araya getirilmesi ve ihtiyaçlar üzerinde oluşturulan paylaşımlar vardır. Bu paylaşımlar üzerinde çok fazla taktiksel değişiklikler yapılamayacak öğeler, kültürel bir aygıt biçimiyle diğer toplumlara iletilir. Kültürel aygıt burada bir kamu diplomasisi aracı olarak kültür etmenlerinin bir araya getirildiği ve uygulandığı kuruluşların hedef kitlelerle paylaşılan ortamlarıdır. İşte bu ortamları oluşturan ve bahsedilen işleri yapan uygulama biçimi kamu diplomasisinin bir alt kolu olan kültür diplomasisidir (Aydemir, 2018: 55). Alan yazında hem kültür hem de kültürel diplomasi adına yapılmaya çalışılmış birçok tanımlama gayreti mevcuttur. Ancak burada kültür diplomasisi yazınında öne çıkan birkaç tanımlamaya yer verilmektedir.

Cummings, kültürel diplomasiyi “düşüncelerin, bilgi, sanat ve diğer kültür unsurlarının karşılıklı kabul ilişkisi içinde paylaşımı” şeklinde tanımlamaktadır (Cummings, 2003: 1). Cull’un ise kültürel diplomasi hakkında “Bir aktörün kültürel kaynakları ve başarılarının yabancı ülkelerde bilinmesini sağlaması ya da dışarıya kültür aktarımı yoluyla uluslararası ortamı yönetme girişimi olarak tanımlanabilir” şeklinde bir açıklaması bulunmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığının 1959 yılındaki tanıma göre ise

kültürel diplomasi, “Resmi ilişkilerin yürütülmesinde anlaşma sağlanması ve iyi bir uluslararası ortam oluşturmaya yardım etmek için hazırlanmış, doğrudan yabancı ülke halkları arasında kurulan ilişkiler” dir (Er, 2018: 22). Tanımlardan da anlaşıldığı gibi kültür diplomasisi, kamu diplomasisi ve onun diğer alt dalları ile birbirinden tam ayrıştırılamayan ve kesişme noktaları bulunan kapsamlara sahiptirler. Ancak bu noktada ayrıştırmayı kurumların kendileri için yaptıkları açıklamalarda bulmak mümkündür. Kanıtlayıcı bir örnek olarak kültürel diplomasi alanında en eski çalışmalara sahip Fransa’ya bakmak ve onun kuruluşlarından biri olan *Institut Français*’i ele almak bu açıklamalara katkı sunmaktadır. Bu bağlamda kurumun resmi internet sitesinde kendisini ve işleyişini açıklamasıyla ilgili ifadelerle bakmak yerinde olacaktır.

“Fransa dışındaki kültür politikasında kilit bir paydaş olarak, Institut Français’e bir kamu hizmeti misyonu emanet edilmiştir ve devlet sübvansiyonu ile finanse edilmektedir. Bu kuruluş, Avrupa ve Dışişleri Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı’nın ikili denetimi altında üç temel misyon yürütür:

- “Fransız kültürünü ve dilini dünya çapında tanıtmak
- Dünya çapında kültürel çeşitlilik için çaba sarf etmek
- Yurtdışındaki Fransız kültür ağının eylemini büyütmek

(<https://www.institutfrancais.com/en>, 2023).”

Bu açıklamalarda yer alan kurumun kendisi için oluşturduğu söylem; kültür ve dil merkezli kamusal bir görev üstlenildiğini, devletin bu oluşumu desteklediğini ve denetlediğini, uluslararası boyutlarda yaygınlaştırmanın hedef edinildiğini ve ulusal kültürün korunması için özel bir uğraş verdiğini ifade etmektedir. Bu ifadeler; kültürel diplomasinin kurumsal boyutunu, devletler tarafından desteklenip yönlendirildiğini, ulus-devlete ait dili ve kültürü tanıtmak amacıyla güttüğünü, bu amacı yerine getirmek için bağlantılarını ve işleyiş ağlarını genişletmeyi hedeflediğini açıklamaktadır. Burada görüldüğü gibi nihai hedefi diğer toplumları kendi kültürüne aşına, yakın ve bağlantılı hale getirerek iyi intiba elde etmek ve böylelikle iyi ilişkiler geliştirmek için elini güçlendirmek olan kültürel diplomasi, ülkelerin dış politikası için vazgeçilmez bir kamu diplomasisi alanıdır (Aydemir, 2018: 58). Kültür diplomasisi, bir ülke için diplomatik

uygulamalar çerçevesinde olumlu izlenim sağlamak, dış politikada daha güçlü hale gelmek adına en önde gelen bir vasıta olarak diğer alanlara da öncülük etmektedir.

2.3.2.2. Eğitim Diplomasisi

En çok kullanılan tanımında yer alan ifadeyle “bireyde istendik davranışlar meydana getirme süreci” olarak eğitim, diplomasi çalışmalarının bir diğer önemli vasıtasıdır. Bilgiye sahiplik ve bilimsel çalışmalar da eğitim faaliyetleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, eğitim diplomasisinin oldukça geniş bir kapsama ulaştığı anlaşılmaktadır.

Eğitimle ilgili uygulamalar çerçevesinde; pek çok öğrenci farklı ülkelerdeki kurs ya da okullarda öğrenim görmekte, gençlik programlarıyla değişimler gerçekleştirmekte, seminer ya da yerinde izleme faaliyetlerine katılmakta ve sağlanan çeşitli burslar ile bilimsel çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca birçok bilim insanı çeşitli vesilelerle seminer, konferans gibi toplantılarda farklı ülkeden meslektaşlarıyla buluşmakta, bu toplantılarda bilimsel fikir alışverişinde bulunmaktadır. Bunların yanında eğitim faaliyetlerinin birer çıktısı olarak edinilen her türlü sağlam bilgi diplomasi için tesirli bir araç haline gelebilmektedir (Karadağ, 2022: 96). Nye’nin ifade ettiği gibi: “Bilgi etkili ve güvenilirse bazen tek başına diğer ülkelerin politikalarını değiştirebilir” (Nye, 2020: 164). Akademik çalışmalarda önde olma durumu diplomasi için prestij göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bilimsel yayın sayısı ve kalitesinde başarılı olarak tanınan üniversitelerin ait olduğu ülkeler “kalkınmışlıkta ileri” şekilde algılanmaktadır. Uluslararası eğitim faaliyetlerinde yer alan çeşitli kurslar, burslarla desteklenen okullar, değişim programları eğitim diplomasisinin en kilit araçları olarak görülmektedir (Karadağ, 2022: 97). Çünkü gelişme çağında farklı ülkelerle temasa geçen birey, o ülke ve kültüründen sempati ve olumlu izlenim adına kalıcı bir görüş elde etmektedir. Günümüzde eğitim, gençlik ve spor alanlarını kapsayan faaliyetleriyle önemli araçlar arasında yer alan, yaygın bir eğitim ve kültür kurumu olarak merkezi İngiltere olan *British Council*’i ve onun eğitim mottosu *Study in UK*’i kullandığı ifadeler ve söylemler boyutuyla incelemek, eğitim diplomasisi açıklamalarına destek olmaktadır.

“Birleşik Krallık’taki insanlar ve dünya çapındaki ülkeler arasında bağlantılar, anlayış ve güven inşa ederek barışı ve refahı destekliyoruz.

Birleşik Krallık'ın sanat ve kültür, eğitim ve İngilizce alanındaki derin uzmanlığını, 100'den fazla ülkedeki küresel varlığımızı ve ilişkilerimizi genç insanlara ve etkileyicilerle; benzersiz erişimimizi ve yaratıcı ışıltımızı eşsiz bir şekilde birleştiriyoruz. Birleşik Krallık ile ortaklaşa, hayatlarını dönüştürmek ve daha iyi bir dünyayı şekillendirmek adına beceriler, güven ve bağlantılar kazanmalarına yardımcı olmak için doğrudan bireylerle çalışıyoruz. Bireylerin yeni ağlar kurmalarını ve yaratıcı fikirleri keşfetmelerini, İngilizce öğrenmelerini, yüksek kaliteli bir eğitim almalarını ve uluslararası kabul görmüş nitelikler kazanmalarını destekliyoruz. Birleşik Krallık'ta ve dünya çapında eğitim, İngiliz dili ve kültür sektörlerinde hükümetler ve ortaklarımızla birlikte çalışıyoruz. Birlikte çalışarak daha büyük bir fark yaratıyoruz ve dünyanın her yerindeki milyonlarca insan için fayda sağlıyoruz.”

Biz:

- 2***31 (İngiltere ve Galler) ve SC****33 (İskoçya) numaraları ile kayıtlı hayır kurumu,
- Dışişleri, İngiliz Milletler Topluluğu ve Kalkınma Ofisi tarafından desteklenen bakanlık dışı bir kamu kurumu,
- Bir kamu iştirakiyiz. Patronumuz, vefatına kadar Majesteleri Kraliçe II. Elizabeth, yardımcısı ise Majesteleri Kral III' idi (<https://study-uk.britishcouncil.org/>, 2023).”

Bu açıklamalarda yer alan British Council kuruluşunun kendisi için oluşturduğu söylemler; bir kamu iştiraki olarak yarı resmi/sivil yapısıyla devletin en üst makamına bağlı olduklarını, devletin kurumlarınca desteklendiklerini, eğitim, dil ve kültür alanında hedef kitlesi dünya gençliği olan bir kamu diplomasisi aracı olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca sahip oldukları siyasal güç ve etkileri uluslararası boyutta değerlendirerek bu diplomasi çalışmalarının kalıcılığını, sürdürülebilirliğini ve yaygınlaşmasını sağladıklarını itiraf etmektedir. Dahası bu ifadeler eğitim diplomasinin kurumsal boyutunu, devlet merkezli yönlendirildiğini, ulus-devlete ait dili ve kültürü tanıtmaya amacı güttüğünü, bu amacı yerine getirmek için yaygın bir dile sahip olma avantajını kullanarak ağlarını sürekli genişletmeyi hedeflediğini açıklamaktadır. Bu bağlamda eğitim diplomasisi de ülkelerin yumuşak güç kullanımı ile yakından ilişkili olarak hükümetler

tarafından organize edilen kamu diplomasisi alanlarından bir başkası olarak karşılık bulmaktadır.

2.3.2.3. İnsani Diplomasi

İnsani diplomasi, uluslararası ilişkilerde son yıllarda gündemde yer alan, doğal ya da insan yapımı felaketler nedeniyle zarar görmüş toplulukların acil gereksinimlerinin karşılanması ve sıkıntılarının azaltılmasını kendisine temel görev edinmiş kuruluşların yardım faaliyetleridir. Sel, yangın, deprem gibi doğal afetler ya da terör, savaş ve zorunlu göç gibi politik sebeplerden bir şekilde etkilenen ve bunun mağduriyetini yaşayan insanlara yönelik; onların ihtiyaçlarını karşılamak, sıkıntılarını hafifletmek ya da sorunların önüne geçmek için ülkelerin bir araya gelmesi önemli bir diplomasi çalışması haline gelmektedir. Bu diplomasi faaliyetinde sivil toplum, asker ya da devletlere ait kaynaklar harekete geçirilmektedir. Zira insani diplomasi alanında sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, insani yardım organizasyonları ve devletler etkin rol oynayan temel aktörlerdir. İnsani diplomasi tartışmalarının kapsamında; kamu diplomasisinin insani sorunlardaki rolü, yardım eden kurumların fayda/maliyet değerlendirmesi, dış politika tanıtımına ve prestijine yaptığı katkı ya da tüm bunların olumsuz etki üretmesi konuları bulunmaktadır. Bunun yanında yardım bahanesiyle güç kullanarak ülkelerin egemenlik haklarına dokunmak, tartışma ve eleştirilere sebep olacak müdahaleler insani diplomasi çerçevesinde değerlendirilmemektedir (İskit, 2022: 369). Bu açıklamalar ışığında değerlendirilebilecek kavramsal bir tanımlama girişimi kamu diplomasisi yazınında ilk olarak *Humanitarian Diplomacy: Practitioners And Their Craft* kitabında bulunmaktadır.

Ülkelerin dış politika çalışmalarına -küreselleşmenin getirdiği yakınlaşma ve birliktelik sorunlarıyla- son yıllarda dahil olan insani diplomasi kavramı Larry Minear ve Hazel Smith'in 2007 yılında yayımlanan *Humanitarian Diplomacy* kitabında kullanılmaktadır. Buradaki ifadeyle insani diplomasi: “Yardım kuruluşlarının ve bu alanda çalışan görevlilerin insani saiklerle ortaya koydukları gayretler” olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda devletlerin desteğini alan ve gözetiminde ilerleyen insani diplomasi çalışmaları sivil kuruluşların hareket alanlarının genişletilmesini, tanıtımlarının yapılmasını ve farkındalığın sağlanması gibi faaliyetleri de içermektedir

(İhlamur, 2015: 51). Bu bağlamda ülkemizde daha önce çoğunlukta sivil topluma bırakılmış insani diplomasi faaliyetleri son yıllarda dış politika unsuru olarak ivme kazanmaktadır. 2019 yılında başlayan küresel salgın krizinde imkânı olmayan ülkelere test kiti, eldiven ve maske gibi tıbbi malzeme göndermesi Türk dış politikasının kıymetli bir parçası haline gelen insani diplomasi çalışmalarının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde insani diplomasi uygulamaları anlamında son yıllarda öne çıkan kuruluşlardan biri olan *Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı-AFAD*'ı kullandığı ifadeler ve söylemler boyutuyla incelemek, insani diplomasisi açıklamalarına katkı sağlamaktadır.

“AFAD’ın görev ve yetkileri, 15/07/2018 tarihinde yayımlanan 4 No.lu Bakanlıklarla Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatları Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 30 ila 56’ncı maddeleri arasında belirlenmiştir. Kararnamede AFAD’ın görevleri “afet ve acil durumlar ile sivil savunmaya ilişkin hizmetlerin ülke düzeyinde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve olayların meydana gelmesinden önce hazırlık ve risk azaltma, olay sırasında yapılacak müdahale ve olay sonrasında gerçekleştirilecek iyileştirme çalışmalarını yürüten kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yurt içinde ve yurt dışında insani yardım operasyonlarının yapılması ve koordine edilmesi ile bu konularda politika önerilerinin geliştirilmesi ve uygulanması” şeklinde özetlenmektedir. Kararname ile AFAD; görevleriyle ilgili konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, Türkiye Kızılay Derneği ve konu ile ilgili diğer sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası kuruluşlar ile iş birliği ve koordinasyonu sağlamakla yetkilendirilmiştir.

Hakkında Yayımlanan Bazı Haberler (2019):

- AFAD Aracılığıyla 58 Ülkeye 4,5 Milyar Liralık İnsani Yardım
- İngiltere merkezli Kalkınma İnisiyatifleri Örgütü'nün raporuna göre, Türkiye, 2017'de 8 milyar doları aşkın yardımla dünyada en çok insani yardım yapan ülke oldu.
- 5 Kıtada 50'den Fazla Ülkenin Yardımına Koşuldu

- Bu sembolik yardımlar, Türkiye'nin, sıkıntı yaşayan tüm ülkelerin yardımına koşmakta tereddüt etmediğinin göstergesi olarak yorumlandı.
- İçinde bulundukları zor koşullar nedeniyle talepte bulunan ülkelerin yardımına hızır gibi yetişen AFAD ekipleri, gittikleri bölgelerde uzun süre insani yardım faaliyetleri yürüttü (<https://www.afad.gov.tr/>, 2023).”

Buradaki notların AFAD kuruluşu için sunduğu açıklamalar; dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen olağanüstü afet, sağlık ya da kıtlık gibi zorlu durumlarda yardıma hazır, sivil grupları koordine etme görevini üstlenmiş bir kuruluşun devlet desteği hatta bizzat devlet eliyle oluşturulduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeler; insani diplomasinin de diğer alanlar gibi kurumsal bir boyutu olduğunu, devletler tarafından desteklendiğini ve yönlendirildiğini, ulus-devletin dış politikasına prestij kazandırma ve iyi ilişkiler oluşturma kaygısı güttüğünü, bu amacı yerine getirmek için bağlantılarını giderek daha fazla artırmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Sonuç olarak görülmektedir ki: İnsani diplomasi de ülkelerin yumuşak güç kullanımı ile yakından ilişkilidir ve hükümetler tarafından organize edilen kamu diplomasisi alanlarından biri olarak son yıllarda önemi giderek artmaktadır.

2.3.2.4. Medya ve Sosyal Ağlar Diplomasisi

Çalışmada etkilerinden sıkça bahsedilen küreselleşme sürecinin politik alana en önemli katkısı, kitle iletişim araçlarının kamu diplomasisi faaliyetlerinde kullanılmaya başlanması olarak öne sürülebilir. Bu noktada kitle iletişim araçları, kamu diplomasisinin son yıllarda kendisinden çok fazla yararlandığı bir aygıttır. Ancak bu bölümde kitle iletişim araçlarının lokomotiflik yaptığı düşünülen medya ve sosyal ağlar diplomasisi, kamu diplomasisinin sadece bir aracı değil, alt dallarından biri olarak incelenmektedir.

Teknolojik gelişmelerin sağladığı bilgiyi işlemede ve ulaştırmada kolaylık olanakları kitle iletişim araçlarına sahip olmanın önemini ortaya koymaktadır. Çünkü devletlerin etkililik dereceleri onların değişime ve değişikliklere ayak uydurabilmesi ve bilimsel çıktılara sahip olması ile yakından ilişkilidir. Öyleyse devlet aktörü kamu diplomasisi uygulamalarında iletişim araçlarının her türlü yetkinliğinden rakiplerinin önünde faydalanmalıdır (Aydemir, 2018: 66). Kamu diplomasisi giderek artan çeşitli

faaliyet alanlarına kavuşmakta olan bir olgudur. Bunlar arasından medya ve internet sahip olduğu geniş kitlelere erişebilme yeteneği ile devletlerin diplomasi politikaları ve kamu diplomasisi çalışmaları açısından önemli işlevler görebilmektedir. Devletler kendi bakış açılarını dünya kamuoyuna sahip oldukları uluslararası medya kuruluşları aracılığıyla aktarmaktadır. Dolayısıyla küresel yayıncılık yapan medya kuruluşları kamu diplomasisi açısından oldukça önemli görülmektedir (Barıtcı & Aydeniz, 2019: 1553). Bu bağlamda 1 Kasım 1996'da yayına başlayan *Al Jazeera Televizyon Kanalı*, Katar Devleti'nin ve Arap dünyasının kamu diplomasisi aracı olarak değerlendirilmektedir.

“Hakkında:

- Al Jazeera, kısmen Katar hükümeti tarafından finanse edilen bağımsız bir haber kuruluşudur. Dolayısıyla kamu yararına kurulmuş özel bir şirkettir.
- 1996 yılında başlatılan Al Jazeera Arabic, Arap dünyasında kapsamlı haberler ve canlı tartışmalar sunmaya adanmış ilk bağımsız haber kanalı iken 2006 yılında başlatılan Al Jazeera English ile 10'dan fazla kanal ve bölümden oluşan büyüyen bir ağına parçası haline gelmektedir.
- Bu, genel merkezimizden yayın merkezlerimize kadar Al Jazeera Media Network'teki her çalışan tarafından paylaşılan bir sorumluluktur. Al Jazeera, dünya çapında 70'ten fazla büroda cezbeden, bilgilendiren, ilham veren ve eğlendiren içerik sunmaya çalışmaktadır (<https://www.aljazeera.com/>, 2023).”

Bu açıklamalarda tarif edilen *Al Jazeera Televizyon Kanalı* kuruluşu için oluşturulan söylemler; Katar devletinin bu kuruluşu desteklediğini, sadece ulus-devletin değil bölgesel milliyetçiliğin bir temsilcisi olarak yayın yaptığını, Arap ve İngiliz dilleriyle giderek genişleyen bir uluslararası mecraaya ulaşmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu ifadeler ayrıca medya ve sosyal ağlar diplomasisinin kurumsal boyutunu, devlet tarafından desteklenip yönlendirildiğini, ulus-devletin dış politikasına olumlu izlenim kazandırma ve etkileme kaygısı güttüğünü, bu amacı yerine getirmek için bağlantılarını artırmayı hedeflediğini açıklamaktadır. Sonuç olarak medya ve sosyal ağlar diplomasisinin de ülkelerin yumuşak güç kullanımı ile yakından ilişkili ve hükümetler tarafından organize edilen kamu diplomasisi alanlarından biri olmasının önemini vurgulamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİ VE KAMU DİPLOMASİSİNDEKİ YERİ

Milliyetçilik tartışmaları, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan küreselleşme süreci ve kamu diplomasisi uygulamaları ile birlikte bu çalışmanın son sacayağını temsil eden kilit bir araştırma alanıdır. Zira milliyetçilik, diğer iki olgu gibi son yüzyıllarda sosyo-politik alanda yaşanan değişimlerin sunduklarıyla çok boyutlu bir etkileşim içinde olduğu düşünülen, hakkında geniş tartışmalar açılan siyasal, sosyal ve kültürel alanlar için etkili bir inceleme konusudur. Öyle ki birçok yazara göre, sosyal bilimlerin alanında millet ve milliyetçilik konularına değinmeden son zamanların gelişmelerini açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu gelişmelerin sağladığı yeniden şekillenmelerin tetikleyicilerinden olduğu değerlendirilen milliyetçilik düşüncesinin bu çalışmada ele alınan diğer temel kavramlarla ilişkilendirilmesi de bu bağlamda kaçınılmaz görülmektedir. Çünkü milliyetçilik düşüncesi modern siyasal ideolojilerden biri olarak bugün içinde bulunduğumuz ulus-devlet yapılanmalarının en temel fikri kaynağı olarak kabul edilmektedir. Sosyal bilimlerde milliyetçilik üzerine yapılan tartışmalar, yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlamış olsa da kısa süre içinde araştırmaların odak noktası haline gelmiş, disiplinler arası bağlantılarla geniş bir alana yayılmıştır. Onun bu durumu da çalışmada incelenen diğer temel kavramlarla benzerlik arz eden çok yönlü yapısıyla birleşerek bir ilişkilendirme oluşturmayı elzem hale getirmektedir.

Fransız İhtilali'nin önceki rejime karşı gerçekleştirdiği bir eleştiri olarak ortaya çıktığı düşünülen milliyetçilik fikri -her ne kadar üzerine yapılan bazı tartışmalar daha öncesine dayandırılmaya çalışılmış olsa da- aydınlanma felsefesinin başlattığı bir modern çağ ürünüdür ve dolayısıyla onun üzerine açılan tartışmalar da bu çağa ait bir inceleme alanıdır. Çağdaş bir ideoloji türü olan milliyetçilik düşüncesi odak alınarak yapılan çalışmalarda, öncelikle tarihsel ve toplumsal koşullar özelinde Fransız İhtilali'nin gerçekleştirdiği ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel biçimlenmeleri incelemektedir. Bu incelemelerin kapsamında; Jean-Jacques Rousseau ve Emmanuel-Joseph Sieyès gibi isimlere kadar dayandırılan temellendirmeler, düşüncenin ortaya çıkış koşulları ve

tarihsel gelişimi de bulunmaktadır. Özellikle son yüzyıl milliyetçilik tartışmalarında kimlik, millet, devlet ve milliyetçilik düşüncesi arasındaki ilişkiler sorgulanırken, alanda başat kabul edilen teorik değerlendirmeler bağlamında bir ilerleme izlenmektedir. Teorik değerlendirmelerin bu tartışmalara milliyetçilik üzerinden bazı sınıflandırma ve tipolojiler sunduğu, küreselleşme süreci ile birlikte tartışmaların kapsamını ve yönünü ulus-devletlerin geleceği sorgulamasına soktuğu gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde; öncelikle milliyetçilik düşüncesi ile ilişkili olduğu düşünülen ve onun açıklamasına bir çerçeve hazırlayan kavramlar ele alınmaktadır. Milliyetçilik düşüncesinin ideoloji boyutuyla tam olarak neyi ifade ettiği, nasıl bir dünyayı idealleştirdiği, savunduğu değerler ve karşıt görüşler çerçevesinde sorgulanmaktadır. Milliyetçilik hangi temellerden ilham almıştır, onu ortaya çıkaran koşul ve sebepler nelerdir, hangi olaylarla tarihsel olarak gelişimini sürdürmüştür, küreselleşme süreci ile etkileşimi ve günümüzdeki konumlanması nasıldır sorularına yanıtlar aranmaktadır. Son olarak çalışmanın bir diğer önemli konusu olan kamu diplomasisi ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu açıklama dil ile ideolojinin ilişkisi sonucu oluşan söylem kavramının tekrar değerlendirilmesiyle sürdürülmekte; kamu diplomasisi araçlarının milliyetçi söylemi taşıyıp taşımadığı, ulus markalama süreçlerinde dilin nasıl kullanıldığı incelemeleri hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda ilk olarak milliyetçilik düşüncesini çevreleyen temel kavramlara çalışmak, ona ait incelemelere ve tartışmalara kuvvetlendirici bir açıklama zemini oluşturacaktır.

3.1. MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİ

3.1.1. Milliyetçilik Düşüncesi ile İlişkilendiren Kavramlar

Modern çağın en kuvvetli birliktelik biçimlerinden olan “millet” in tanımlanması hususu, milliyetçilik çalışmalarına temel teşkil eden bir başlangıç çizgisi olarak görülmektedir. Milliyetçiliği izah etmek isteyen her bir yaklaşım, işe bir şekilde millet mefhumunu açıklamaya girişerek başlamaktadır. Zira, sosyal bilimlerin önemli kavramlarından biri olarak milliyetçilik, etimolojisinde Latince “nasci” yani “doğum” anlamıyla kan bağıını işaret eden kökten türeyen bir sözcüktür. Kelimenin “natio” halindeki karşılığı doğum sonucunda bir araya gelen insan grubunu ifade ederken,

“nation” sözcüğü ise belirli bir bölgede, birlikte yaşayan bir insan topluluğunu -modern koşullarda “ulus” u- açıklamaktadır (<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/>, 2023). Türk Dil Kurumu “millet” kavramını tanımladıktan sonra eş anlamlısı olarak “ulus” kavramını vermektedir: “Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus.” Buradan bu iki kavramın dilimizde birbirinin yerine kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Ulus kavramı, terim açıklamaları yapan sözlüklerden birinde “Bir ülke, özellikle topluluk olarak düşünülen, bir bölgede kendi hükümeti, dili, gelenekleri vb. ile yaşayan büyük bir insan kitlesi” olarak tanımlanmaktadır (<https://www.dictionary.com/>, 2023). Ernst Rennan’ın konu üzerine yaptığı, alanda belirleyicilik arz eden ‘Ulus Nedir?’ adlı çalışmasında ise ulus, tarihsel ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak açıklanmaktadır (Rennan, 2016: 34). Zira tarihselliği ya da toplumsallığı incelemeyen kavramsal çıkarımlar yapmak mümkün değildir. Ona göre ulus, oldukça yeni bir kavramdır. Çünkü bugünkü sosyo-politik karşılığını ilk defa modern çağda bulmuştur. Önceki dönemlerde toplumlar, şehirler, devletler, imparatorluklar olsa da hiçbiri günümüzde anlam bulan ulus olgusuna eşit değildir, onlar bir tür halkların kaynaşmasıdır (Rennan, 2016: 38). Modernleşme ile milliyetçiliği birlikte değerlendiren ve kavramların olgunlaşmasına katkı sunan belirgin isimler; E. Gellner, E. J. Hobsbawn, Benedict Anderson gibi kuramcılardır. E. Gellner, milliyetçiliği açık bir şekilde endüstrileşme üzerinden okuyanlardandır. ‘Thought and Change’ kitabının milliyetçilik bölümündeki düşüncelerini ‘Uluslar ve Ulusçuluk’ adlı farklı bir eserinde genişleten E. Gellner, burada milleti şu şekilde tanımlamaktadır:

- “İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Kültür burada bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir.”
- “İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyeleri olarak tanıyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle ulusları insanlar yaratır; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Bir grup insan, diyelim ki, bir ülkenin sakinleri veya belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilirler. Onları ulus yapan birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak

tanımış olmalarıdır, yoksa kendilerini grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı ortak özellikler değil” (Gellner, 1992: 28).

E. Gellner’ın ilk tanımında kültürel birliktelik ve ortak paylaşımlar vurgusu söz konusuysa, diğerinde ait hissetme ve karşılıklı sorumluluk bilinci açıklanmaktadır. Ancak bir ulusa ait olma durumu doğuştan gelen bir nitelik olmaktan uzak olarak yalnızca olumlu bir tercihe yönelimdir. Bu yönelim endüstrileşme ile ortaya çıkan yapay bir sürecin sonucu olarak görülmelidir (Dellaloğlu, 2020: 214). E. Gellner gibi B. Anderson da milletlerin nasıl doğduklarını ve ortaya çıkışlarının etkilerini incelemiştir. Anderson’un önceliği kültürel gelişmelerin milletlerin meydana gelmesindeki etkilerdir. Zira milletler bilinçli olarak kabul edilen politik yapılarla değil daha öncesinde var olan ve bireyin içine doğduğu geniş kültürel oluşumlarla ilişkilidir. Ona göre ulus: “Hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir”. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük milletlerin bile yurttaşları diğerlerini tanımayacak, onlarla belki de hiç karşılaşmayacak, birçoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecek ancak yine de algılarında onlarla aynı atmosferde olma birlikteliğinin hayali yaşamaya devam edecektir (Anderson, 2017: 20). Smith’in kavramsallaştırmasında ise millet, “Tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, toplumsal bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” olarak tanımlanmaktadır (Smith, 1994: 32). Weber, milletin sahip olduğu ortak unsurlardan inanç ve dayanışma hususlarına vurgu yaparak milleti, kendi devletini kurma ve kendini diğerleriyle aynı devlet içinden konumlandırmaya istekli bir topluluk olarak açıklamaktadır. Giddens ise paylaşılan niteliklerden ziyade toplulukların devlet oluşumlarına değinerek, milleti belirli sınırlarla oluşturulmuş toprak parçalarında merkezi bir yönetim tarafından idare edilen ve diğer devletlerce tanınan toplum olarak değerlendirmektedir (Yıldırım, 2016: 125). Heywood ise ulus kavramına açıklama getirirken bir sınıflandırmaya başvurur. Ona göre ulus; hem kültürel olarak ortak alışkanlıklar, gelenek, dil ve din birlikteliği, hem siyasal olarak kendilerini özel bir toplum olarak benimsemiş grup, hem de sadakati gerektiren psikolojik bir bağlılıktır (Heywood, 2020: 307). Heywood’un başvurduğu bu inceleme biçiminin ve yukarıda ulus kavramına getirilen açıklama çabalarının bir sonucu olarak; ulusun karmaşık bir

yapıya sahip olduğu, açıklanmasının öznel, tarihsel ve toplumsal farklılıklar sebebiyle güçleştiği, birbiriyle aynı olmayan ulus biçimlenmelerine yol açtığı yorumları geliştirilmektedir. Bu biçimlendirmelerden biri olarak “organik ulus” olma fikri milletin etnik/ırk kökenine, dilsel ve tarihsel paylaşım anlamındaki birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Bu sebeple birçok yazar milliyetçiliği açıklarken millet ve etnisite kavramlarının ayrımını da göz önünde bulundurmaktadır.

Ortaya konan ayrımın en önemli özelliklerinden biri milleti “modern” olarak ifade etmeye çalışanların etnisitenin “daha eski” olduğu kabulüne dayanmasıdır. Bu kabul, milliyetçiliğin modern dönemde ortaya çıkmasına kadar belirli etnik grupların -aslında millet olduklarının çok da farkında olmadan- birlikte yaşamaları ve milliyetçiliğin yarattığı farkındalık yönündeki yaklaşımdır (Yıldırım, 2016: 127). Modernite merkezli yapılan bu ayrım etnisiteyi organik ulus, milleti ise modern dönem kavrayışı ile sınırlarken, modernist olmayan teorisyenler tüm milletleri etnik olarak görürler. Onlara göre verili etnisiteler zamanla diğer görece küçük/güçsüz etnileri siyasal olarak gruplarına dahil eden, eşsiz ırkları ve şanlı tarihleriyle öne çıkan ve paylaşımları derin toplumsal-tarihsel köklere dayanan toplumlardır. Yani milletler doğal bir etnik temel sonucu böylece oluşmuştur. Bu tez, milleti oluşturmada etnisite, dil ve din gibi yapısal bileşenleri temel etken varsayıp ve belirli milletlere ait tarihsel-toplumsal kökleri peşinen kabul etmeyi açıklamaktadır (Ertan ve Örs, 2018: 70). Milletin etnisiteyi kendisine dâhil eden yönü vurgulanmaktadır.

Bu tartışmalar etnisite kavramının milliyetçilik çalışmalarıyla birlikte ırksal nitelikte içeriklere sahip bir ifade olarak kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Halbuki birçok sözlükte benzer bir açıklanma ile izah olunan etnisite: “ortak bir kültüre, dile, tarihe, geleneklere vb. sahip büyük bir insan grubu veya bu gruplardan birine ait olma gerçeği” dir (<https://dictionary.cambridge.org/>, 2023). Etimolojik olarak Antik Yunan dilinde “ethnos” yani halk sözcüğünden türeyen etnisite; hem geçmiş soylardan ve akrabalıktan gelen birliktelikleri, hem de kültürel paylaşımındaki ortaklığı ifade etmektedir (Yıldırım, 2016: 126). Heywood da ırk tanımlamasında ortak ata ve kan vurgusu yapar ancak bu kavramı aynı zamanda ihtilafli da bulur. İhtilaflıdır çünkü bilimsel açıklamalar “ırk” ın varlığı

konusunda çelişkilidir ve siyasal olarak kültürel yapı ile açıklanabilmektedir. Bu yüzden etnisite kavramını kurtarıcı görür: özgün bir topluma, kültür birliğine sahip topluluğa, toprak paylaşımına ve bunlara yönelik sadakat duygusuna sahip olma durumu (Heywood, 2020: 133). Azar Gat ve Alexander Yakobson etnisitenin tarihi köklerini incelediği ‘Uluslar’ adlı eserlerinde ilişkili kavramsal açıklamalara yer verirler. Etnisite kavramının ulusların alt tabakası manasında Anthony Smith tarafından geliştirildiğini iddia ederler. Onlara göre etnik gruplar uluslardan farklı olarak; gerçek ya da algılanan bir akrabalık, paylaşılan bir tarih ve kültür, belirli bir alanda birlikte yaşama ve dayanışma bilincine sahip topluluklardır (Gat ve Yakobson, 2019: 28). Kan bağının “ortak ata” ile eşdeğer görülebilmesi durumu etnisiteyi ırk kavramıyla yeniden karşı karşıya getirirken, yazarların birçoğunun ortak ata unsurunu bir alt kategori sınıfında, akrabalığın kapsamında inceledikleri görülmektedir. Weber bunlardan birisi olarak, etnik grubu; “fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan toplulukları” şeklinde açıklar (Çelik, 2013: 30). Bu öznel inancın oluşmasını sağlayanın “saf ırk” düşüncesi olduğu kabul edilemez, çünkü insanlık tarihi boyunca topluluklar birbirleriyle bir şekilde temas halindedir ve türlü ilişkiler oluşturmuşlardır. Öyleyse etnisiteye kültür içeriğini dahil etmek elzemdir. Zira etnografya da bu bağlamda toplumların hem akrabalık bağlarını hem de dil ve kültür ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Ancak tüm bu tespitlere rağmen -modern anlayışa göre- bahsi geçen özel nitelikler bir etnik grubun kurucu unsuru olmayabilir çünkü tarih çalışmaları çoğu etnik grubun son yüzyıllara kadar bu özelliklerden hepsine birden sahip olmadığını göstermektedir. Çünkü onlar, her ne kadar ortak özellikleri paylaşıyor olsalar da ortak kimlik bilincinin farkında değillerdi. Bu bilincin 19. yy’da Avrupa’nın Afrika ile yani ‘öteki’ ile temasının artmasıyla gelişme gösterdiği kabul edilmektedir (Gat ve Yakobson, 2019: 32). Etnisite tartışmalarının bu noktada kimlik kavramına gönderme yapıyor olması, kimliğin farklı bir kavramsal kategori olarak önem teşkil etmesine ve açıklanma gerekliliğine kapı aralamaktadır.

İngilizce karşılığı “*identity*” olan kimlik sözcüğü Oxford Akademik Kavramlar Sözlüğünde: “Bir insanı ya da şeyi kim ya da ne yapan ve diğerlerinden

farklı kılan özellikler”, “Bir kişinin veya bir şeyin kim veya ne olduğu gerçeği” ve “Biriyle ya da bir şeyle aynı olma durumu; birisiyle/bir şeyle yakın bir ilişki veya bağlantıya sahip olma hissi” olarak tanımlanmaktadır (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>, 2023). Etimolojik olarak Latince “aynı olma, özdeş olma” *identitas* kelimesinden türeyen (Yıldırım, 2016: 129) bu sözcüğün TDK Sözlüğündeki açıklaması ise “Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü”dür (<https://sozluk.gov.tr/>, 2023). Kimlik, kendisine olan entelektüel ilginin 80’li ve 90’lı yıllarda artması sonucu sosyal bilimler alanında önemli hale gelmiş güncel bir kavramdır. Günceldir, çünkü -yukarıda da bahsedildiği gibi- Batı Avrupa ve ABD’nin sömürge süreçlerinde “öteki” ile karşılaşması sonucu ortaya çıkan ve bu süreçten sonra yayılan hem evrensel bir sorun hem de sömürge eleştirilerinin bir konusu olarak teorisyenlerin özellikle başvurduğu bir terim haline gelmiştir. Sömürgeci etkilenen ülkelerde yaşanan politik mücadelenin çerçevesini açıklamak için mutlaka kimlik terimine değinmek gerekmektedir. Analitik bir kavram olarak kimlik, bu politik gereksinimden aldığı ivmeyle ve “kimlik krizi” sorunsalıyla birlikte Erik Erikson’un sosyal psikoloji çalışmalarından sosyal bilimlerin tüm alanlarına yayılarak terminolojik ağın içinde kendisine yer bulmuştur (Mollaer, 2014: 8). Kimlik kavramının bireyden ve bireyin psikolojisinden yola çıkarak kültürel, dini, politik ve toplumsal alanlara kadar sirayet eden bir çizgide ilerlediği, kavramla ilgili yapılan açıklamaların birçoğunda görülmektedir.

“Kimlik krizi” ifadesini ortaya atıp kimlik kavramını sosyal bilimler alanında dolaşıma sokan ve tanınmasına yol açan Erikson, kullanımıındaki incelik ve dikkat ile kavramın bulanıklaşmasının da önüne geçen bir psikanalisttir. Onun kimlik hakkındaki vurgusu; bireyin kendi iç dünyasını sentezlemesi sonucu yaşadığı kültürel kabul ile topluma katılması ve kendisini burada konumlandırıp rol alma duygularını özdeşleştirerek olgunlaştırmasıdır. Eriksoncu kimlik tasavvurunda, bireyin içsellik ve süreklilik etkileşimiyle “ben” inancını oluşturmamasından sonra sosyal kimliğe yol alması ve burada kendini bulmasının özdeşleşmesi vardır (Gleason, 2014: 27). Toplumun değer yargılarına, kabullerine, gelenek ve alışkanlıklarına uyumlu yaşamak ve toplumdaki rolünü bu uyuma göre geliştirmek

bağlamında açıklanabilen sosyal kimlik, bireyin kendi iç dünyasından daha öte bir çizgiye ilerlemesine imkân tanımaktadır. Nelson N. Foote tam bu noktada, rol kuramını özdeşleşme ile sıkı bir bağlantıya sokar. Ona göre özdeşleşme; - iştahlandırıcı bir sebep olarak- bireyin edindiği roller, toplumun bireye yakıştırdıkları ve bilinçli tercihlerle biçimlenmektedir (Gleason, 2014: 31). Yani sosyal kimlik, bireyin sahip olduğu içsel nitelikleri aşır toplumsal tanımlama sürecine girerek burada roller ve özdeşleşme biçimlenmesine tabi olan etkileşimle oluşmaktadır. Böylece birey psikolojik özelliklerini kısmen arda bırakmış, kolektif yapı içinde ve bu yapının özelliklerine uygun bir yer edinmeye başlamıştır. Özdeşleşme ve rollerin gücü nispetinde etkin olarak edinilen sosyal kimlik, toplumun kültürel yapısında biçimlendirilmeye devam ettikçe birey hem kültürel hem de etnik kimliğinin sahibi, aynı zamanda taşıyıcısı haline gelmektedir. Burada Yıldırım, kimliğin kültürel boyutuna vurgu yaparak Delgado ve Moreira' nın kimlik açıklamasına değinir. Onlar; kimliklerin belirli bir ahlaka sahip topluluklar yarattığını, manevi dayanakları hayatın pratiklerine sunduğunu, kendi topluluklarına diğerlerinden ayırt edici sınırlar belirlediğini, inancı temel alan bazı davranış kalıpları oluşturduğunu ve bunları sistemli bir devamlılık içinde gerçekleştirdiğini ifade ederler. Ayrıca kültürün açıklamasına onu oluşturan unsurlar olarak yerellik, tarihsellik ve göreceliği de eklemek gerekmektedir çünkü bu unsurlar topluma özgün, farklı ve aidiyetle ilişkilendirilen başka bir kimlik sağlamaktadır (Yıldırım, 2016: 129). Buradan anlaşılmaktadır ki kültür ile kimlik birbirine doğrudan bağlı unsurlardır ve kültürel kimliğe sahip birey psiko-sosyal bağlam ve edindiği kolektif kimlik etkileşimiyle birlikte bir de etnik kimlik geliştirmektedir.

Yukarıda ele alınan etnisite ile doğrudan ilişkili olan etnik kimlik, alan yazında modern bir olgu olarak değerlendirilmektedir çünkü modernitenin açıklamasında onunla ilgili doğal olarak oluşan ve sonradan inşa sürecine tabi tutulmuş kimlikler incelemesi yapılmaktadır. Etnik kimliğin modern bir olgu olarak sosyolojik boyutta soy-akrabalık-aile bağlantıları ve organik toplum oluşumu ile ilişkili olması ve ayrıca siyasal boyutta hâkim etninin ulusların oluşumunda başat rol oynadığı düşünceleri milli kimlik ile olan ayrımı da ortaya koymaktadır. Çünkü

etnik kimlikten öte bir anlayışla; hâkim etniler bölgelerinde milli kimlikler yaratarak modernitenin siyasal bir getirisi olan ulus-devlet biçimlerini oluşturmaktadır (Yanık, 2013: 230). Toplulukların kolektif yapılanmaları ve gruba aitlik anlayışının geliştirilmesi ulus-devletin oluşumu için hayati görülmektedir. Bu bağlamda kimliğin etnik ve milli kimliğin oluşumundaki katkısının izahı gibi milli kimliğin de milliyetçiliğin şekillenmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun incelenmesi gereklidir. Zira etnisite, etnik kimlik ve milli kimlik konularına getirilen açıklamalar; milliyetçilik düşüncesinin politik ve ideolojik içeriğinin sosyal, siyasal ve kültürel perspektiflerle tartışılması noktasında işlevsel görülmektedir.

Tüm bu tartışmaların odağında milliyetçilik ve onun süre giden etkisi yer almaktadır. Son iki yüz yıldır sosyal bilim araştırmalarının gündeminde sıkça yer alan milliyetçilik, tanımında oldukça zorlanılan kavramlardan biridir. Milliyetçilik kimine göre bir öğreti, kimine göre bir fikir ya da söylem, kimine göre siyasal oluşumun harcı ya da iktidar için bir hareket, kimine göre din ya da geleneğin abartılması, kimine göre ise milli kimlik şuuru ya da vatanseverliktir. Walker Connor'un da dediği gibi milliyetçilik tartışma alanında 'terminolojik bir kaos' yaşanmaktadır (Erdoğan, 2018: 229). Çünkü milliyetçiliği tanımlamak için onun hangi bağlamda, hangi koşullarda, hangi saiklerle ve ideolojik perspektifle ya da açıklandığı zamanının ruhuna göre ele alındığıyla ilgilenmek kadar, etrafına yerleşmiş birçok kavramla girmek zorunda olduğu karmaşık ilişkileri de değerlendirmek gerekmektedir. Bunun yanında milliyetçiliği süreç bağlamında incelemek onun değişken yapısını da ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu karmaşık, muğlak ya da müphem kavramsallaştırmanın milliyetçiliğe yakın zamanlarda eklemlenen tartışmalar olduğu da bilinmektedir. Bu anlamda birçok düşünür şu noktada birleşmektedir: milliyetçilik modern bir olgudur (Ertan ve Örs, 2018: 42). En yaygın boyutuyla milliyetçilik kavramı siyasal olarak: "Kültürel, tarihsel ve dilsel bağlardan dolayı ulusal bir topluluk ya da devlet oluşturma bilincine dayanan, bu toplumun kendi değerlerini, çıkarlarını ve bağımsızlığını her şeyin üstünde tutarak ve koruyarak varlığını sürdürebileceği inanç ve görüşüne dayanan düşünsel akım" olarak tanımlanmaktadır (<http://terim.tuba.gov.tr/>, 2023). Heywood da aynı boyutta milliyetçiliği, siyasal

oluşumun temeline “ulus” un yerleştirilmesi inancı olarak tanımlar ve buradan hareketle iki temel ayrıma dikkat çeker: Toplulukların uluslar olarak farklı birimlerde ayrışması ve siyasal bir cemaat olarak ulusun meşru yönetim biçimleri oluşturabilmesi (Heywood, 2020: 206). Gellner’in milliyetçilik tanımında ise iki nokta öne çıkmaktadır. Birincisi siyasal bir birim olarak devlet, diğeri ise kültürel birlikteliği meydana getiren temellerdir. Ona göre kültürel paylaşımın düzenini de sanayi sonrası ulus-devletleri sağlamaktadır, yani devlet olmaksızın milliyetçilik oluşmamaktadır (Gellner, 1992: 25). Anderson ise milliyetçiliğin kökenlerine yönelik açıklamalar geliştirerek, milliyetçiliği açıklamanın onun hangi koşullarda, nerede, nasıl ortaya çıktığı ve gelişimini nasıl sağladığı ile ilgili incelemeye tabi tutmak gerektiğini değerlendirir. O, kültürel niteliklerin milletlerin doğuşundaki tesirine odaklanarak milliyetçiliği siyasal bir kabulle başladığı inancından sıyrıp ulus oluşumlarından önceki kültürel ilişkilere ışık tutar ve onu bir ideoloji olarak kabul eder (Anderson, 2017: 18). Bu ayrımında milliyetçiliğin açıklanmasında kabul edilen başlangıç noktası ve onu meydana getiren sebeplerle ilgili bir eksen değişikliği fark edilmektedir. Benzer değişiklikler milliyetçiliğin bir algılama ve bilinç kavrayışı olması yönünde de kendini göstermektedir. Özkırımlı’ya göre milliyetçilik her şeyden önce “Bilincimize bir şekil veren, dünyayı adlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir his, görme, yorumlama ve bir algılama biçimi” olarak da açıklanmaktadır (Özkırımlı, 2019: 14). Zira milliyetçilik öncelikle halkın dayanışması, ortak kader anlayışı ve politik hedefleri meydana getiren bir ideoloji ve onun öğretisini ifade etmektedir. Bu öğreti ile ulusların oluşumu süreci birbiriyle karıştırılmamalıdır. Çünkü toplumlar modern dönem öncesinde de benzer hisleri kendi topluluklarına karşı beslemiş, vatanseverlik ve adanmışlık geliştirmişlerdir (Gat ve Yakobson, 2019: 37). Nihayetinde milliyetçilik kavramsallaştırması için yapılan çalışmaların kazandığı anlam çeşitliliğinin aslında son yüzyıldaki tartışmalarla oluştuğu, bunun yanında milliyetçilik düşüncesi odaklı yürütülen incelemelerin onu bir öğreti veya ideoloji, topyekûn edinilen toplumsal bir şuur ya da politik birlikteliği ifade eden ulus oluşumu olarak değerlendirdiği görülmektedir.

3.1.2. Milliyetçiliğin Kuramsal Temelleri ve Tarihsel Gelişimi

Çalışmanın ilk bölümünde yapılan ideoloji açıklamalarına paralel olarak milliyetçilik düşüncesinin izahının da kolay olmadığı görülmektedir. Milliyetçilik üzerine yapılan değerlendirmelerde, ortaya konan sorunsal incelemelerde, karşılaştırma ve tanımlama uğraşlarında bir anlam çeşitliliği ve müphemlik keşfedilmektedir. Zira milliyetçilik çalışmaları için, “millet” ve “milliyetçiliğe” dair evrensel karşılıklar bulan tanımlara sahip olmaması temel bir kısıt olarak kabul edilebilir. Bu durumun sebeplerinden birisi millet ve milliyetçiliğin ifade ya da söylem olmanın ötesinde değer yargılarından esinlenen bir yapıya sahip olmasıdır. Ancak muhakkak ki milliyetçilik onu muadili olan fikirlerden öne çıkaran öyküsel hafızası, anlatım gücü, sosyal yaşamdaki karşılığı ve politik alana olan baskın etkileri gibi birçok unsuru ile incelenmeyi hak eden önemli bir araştırma konusudur ve çalışmanın sacayaklarından birisi olarak burada detaylı bir incelemeye tabi tutulmaktadır.

Milliyetçilik düşüncesini çevreleyen kavramların dışında onu ortaya çıkaran tarihsel ve toplumsal koşulları, düşünsel kökleri ve gelişim sürecini incelemek; onun bir olgu, bir doktrin, bir pratik ya da bir fikir akımı olarak tartışılmasına temel oluşturmaktadır. Öyleyse bu noktada, işe milliyetçiliğin kuramsal temellerini değerlendirerek başlamak bütüncül bir açıklama için elzem kabul edilebilir. Kuramsal kökler tartışması ilkin; ideolojilerin Fransız Devrimi ile başladığının kabulüne, her bir ideolojinin onunla, onu temel olarak ya da en azından onun etrafında köklendiği ve geliştiği açıklamasına götürmektedir. Çünkü hemen hemen bütün ideolojilerin ekonomik, kültürel ve siyasal biçimlenmeleri Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi gelişmelerde yatmaktadır. J.J. Rousseau ve Joseph Sieyes gibi isimler de bu noktada, bilhassa milliyetçi fikir özelinde başat rol oynamaktadır. Her ne kadar onlar, milliyetçilik düşüncesinin birer temsilcisi olmasalar da birçok yazar milliyetçiliğin kuramsal temellerini açıklarken J.J. Rousseau’nun genel irade kuramına ve Joseph Sieyes’ in anayasal düzen ve ulusal temsil açıklamalarına başvurmaktadır.

Özgürlüğü temel alan Rousseau’nun genel irade kuramında; vatandaşların kendi şahsi çıkarlarının üzerinde grubun ortak faydasına çalıştığı ve bireylerin topluma şuurlu

katılımını sağlayan anlayış öne çıkmaktadır. Bu siyaset ve ahlak teorisinde temel olarak, herkesin eşit ve özgür olmasının kabulü ve kimsenin başkalarının egemenliği altında olmadığı bir toplum bilinci hedeflenmektedir. Rousseau; kozmopolit yaklaşımlara karşı çıkarak ve genel iradeyi insanlığın tümüyle değil onun daha küçük birimleri olan topluluklarla sınırlı tutarak toplumsal sözleşmeyi düzenlemektedir. O, insanlığın tümünü kapsayan anlayışlara itiraz eder çünkü bu kapsamda duygusal bağlar zayıftır. Dolayısıyla bu bağlar üzerine birliktelikler inşa etmek, ahlaki öğretiler sunmak, kolektif yönlendirmeler yapabilmek hayli zordur (Orhan, 2012: 6). Rousseau'nun özgürlük konusundaki vurgusu ise özellikle ahlaki, sivil ve siyasal egemenlik üzerinedir. Ancak onun düşüncesinde genel irade adalet olgusuna karşılık olarak bireyin kişisel iradesinden farklıdır. Şahsi çıkarları kollayan kişisel iradenin aksine, yurttaşlığın gereği olarak genel irade ile her koşulda ortak fayda veya toplum için daha iyiyi arzulamak vardır (Orhan, 2012: 15). Sieyes'in bu konudaki düşünceleri Rousseau'ya göre daha belirgin bir siyasallıktır. O, ayrıcalıklı soylular sınıfı olan burjuvazi ve eski ortak düzenin aristokrasisine alternatif olarak bir üçüncü sınıfı teklif eder. Sieyes için üçüncü sınıf her şeydir, engellenir ve ezilir ama o aslında bütün ulustur. Üçüncü sınıfın meydana getirdiği ulus, ortak bir yasa altında yaşayan ve aynı yasa koyucu tarafından temsil edilen kimselerin oluşturduğu doğal bir bütündür. Özgürlük ve mülkiyet gibi hususlar insanlığın doğuştan sahip olduğunun kabul edilmesi gereken haklar olarak da ulusun yönetiminde olmalıdır, çünkü onlar siyasal toplum ya da imtiyazlıların ihsanı değildir. Oysa işleyişte, soylular sınıfı ayrıcalıkları ile ortak düzenin, ortak yasanın dışında kalmaktadır. Öyleyse bu tespitlere yönelik bir ulus bütünlüğü oluşturulmalı ve sonrasında, bu bütüne ait sorunların üstesinden gelebilmesi için örgütsel bir yapı kurgulanmalı, yani gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. İşte bu düzenlemeler Sieyes'e göre o toplumun anayasasıdır ve bu anayasayı "ulus" un kendisi yapacağından ulusal egemenlik de beraberinde sağlanmış olacaktır (Ruhi, 1993: 40). Aydınlanma felsefesinin çizgisindeki düşünürlerden Rousseau ve Sieyes'in açıklamaya çalıştığı bu önermeler birer siyaset teorisi olarak; toplumsal kurgunun ayrıcalıklı anlayıştan sıyrılmasını, asıl ayrıcalıklı olanın ulus olması gerektiğini, egemenlik kaynağının tanrı olmadığını, toplumlarda özgürlük ve adaletin eşit dağılımını, sosyal birlikteliğin bir şuur olarak bireylerce öğrenilmesinin önemini ve tüm bunlar için bir anayasal düzen oluşturulmasını teklif

etmektedir. Bu fikirler ve teklifler alan yazında hem Fransız Devriminin hem de milliyetçiliğin düşünsel temelleri olarak karşılık bulmaktadır.

Buradan yola çıkarak milliyetçilik düşüncesinin serüvenini başlatan açıklamalar, toplumsal ve siyasal yönetimin en uygun yapılanması olarak -milliyetçi söylemin yaygınlaştırılmasıyla gelişen- ulus birlikteliğini ve egemenliğini temel almaktadırlar. Birçok yazarın birleştiği bir husus ve düşünsel köklerde açıklanan bir nokta olarak millet ve milliyetçilik, milliyetçi söylemin tarih anlatıları, kültürel kodlara yapılan atıflar ve birlikte inşa edilecek gelecek kurgusuna dair vaat edilen umutlarla ortaya çıkmaktadır (Kerestecioğlu, 2018: 324). Bir ideoloji olarak yaşı genç olsa da milliyetçiliğin hafızası eskidir. Bu anlamda o, geçmişten gelen anlatıları toplayarak millet adına ve milli tarihin başarı ve kahramanlık hikayeleri ile ulus inşasını söylemleştirmektedir. Bu bağlamda 18 ve 19. yy’ da Fransa ile başlayarak kurulan modern devlet oluşumlarının ulus-devlet biçimlenmeleri ile yapılanması rastlantı olarak görülmemelidir (Kerestecioğlu, 2018: 325). Zira hiçbir ideolojinin tarihsel boşluklarda doğduğu söylenemez, ideolojileri bir şekilde meydana getiren sebepler, özlemler, çıkarlar ya da tepkiler mevcut bulunmaktadır. Ancak geniş kesimler tarafından kabul edilen ve bugünkü anlamda sosyo-politik olarak karşılığını bulan boyutuyla milletlerin ve milliyetçilik düşüncesinin modernite ile birlikte ortaya çıktığı fikri, tarih çalışmalarının da bu noktadan başlaması gerektiği kanaatine yol açmaktadır.

Milliyetçilik düşüncesinin tarihini üç evrede ele almak mümkündür. Fransız Devrimiyle ortaya çıkan anlayışla birlikte oluşan milliyetçilik ve ulus bilinci, tarihsel gelişim aşamalarında birinci dönem olarak ele alınmaktadır. Bu teze göre milliyetçilik, kırk yıllık devrim süresince doğmuş ve ilerleme kaydetmiştir. Modernist bir kuramcı olarak Hobsbawm, devrimden başlayarak 1918- I. Dünya Savaşının bitimine kadar olan süreci, yapısal oluşumu ve gösterdiği etki anlamında milliyetçiliğin ilk dönemi olarak değerlendirmektedir (Ertan ve Örs, 2018: 55). Milliyetçiliğin bu ilk dalgası devrimci, ilerlemeci ve baskın karakterli olarak Napolyon tarafından sürdürülen savaşlar yoluyla tüm Avrupa’ya yayılmıştır (Sander 2011: 184). Çünkü Napolyon’un saldırılarına duyulan tepki, milliyetçiliğin en çok ihtiyacı olan “öteki” olgusunu yaratırken dağınık toplulukların birleşimini de bir sonuç olarak beraberinde getirmiştir (Kerestecioğlu, 2018: 331). Bu durum devletlerin militarist yanlarını geliştirmelerine neden olarak yayılmacı

heveslere de kaynak teşkil etmeye başlamıştır. Diğer taraftan yaşanan teknolojik ilerlemelerle hızlanan makineleşme ve seri üretim olanakları sanayi nüfusunu artırmış, endüstrileşme ile gelirleri artan burjuva sınıfı toplumsal ve siyasal düzeni kendi çıkarlarına uygun hale getirmeye çalışmıştır (Sander 2011: 184-189). Bu gelişmelerle birlikte artık modern devletler vatandaşlarının hem potansiyel bir asker hem sanayide üretici hem de vergi mükellefi olarak çalışmalarına ihtiyaç duymuştur. Yani milliyetçilik ilk evresinde devletlerin ideolojisi olarak onların arzu ve ihtiyaçları doğrultusunda büyümüş ve gelişimini sürdürmüştür.

Hobsbawm'ın bahsettiği milliyetçiliğin ikinci evresinde; I. Dünya Savaşı, ABD Başkanı Wilson'un önerdiği "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" nı ifade eden *self-determinasyon* ilkesi, Milletler Cemiyeti'nin kurulması, Rusya'da gerçekleşen Sosyalist Bolşevik Devrimi, yeni bir dünya savaşına götüren faşist hareketler ve üçüncü dünya ülkelerindeki anti-emperyalist tepkiler milliyetçiliğin ikinci evresindeki gelişmeler yer almaktadır (Kerestecioğlu, 2018: 340). 1918-1950 arasında yaşanan bu gelişmelerde millet ve milliyetçilik için tesirli etkileşimsel bağlar bulunmaktadır. İlk olarak, savaş sonrasında imparatorlukların çözülmesi; milletlerin siyasal arenada daha fazla tanınmasına, milliyetçiliğin uluslararası planda tanımlanmasına ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bir başka gelişme 1917'de Sovyet Sosyalist Devrimin gerçekleşmesidir. Sosyalizmin bir ideoloji olarak milliyetçiliğin karşısında konumlanması, milliyetçiliğe karşı tepki geliştirme zorunluluğu doğurmuş ve buradan ilerlemesini sağlamıştır. Galip devletlerin sosyalizme karşı sunduğu Wilson'un 14 Prensipleri ve Milletler Cemiyeti kartları ulus-devletlerin kendilerini milliyetçilik bağlamında korumaya almalarına imkân tanımıştır. Diğer yandan mağlup devletler ise yenilgilerinin sorumlularını hem içerde hem dışarda ararken milli bakışlarını keskinleştirmişler; ırk, dil ve din temelli faşist bir evrime yol almışlardır (Kerestecioğlu, 2018: 341). Hobsbawm bu dönemi milliyetçiliğin zirve noktası olarak kabul eder, çünkü bu dönemde faşizme ve emperyalizme karşı etkin milliyetçilikler oluşmuştur (Ertan ve Örs, 2018: 55). Milliyetçiliğin etki alanı ve uzandığı topraklar genişlemiş, Batı Avrupa'nın eski sömürgelerinde milliyetçi uyanış ve emperyalizme karşı bir direniş başlamıştır. Bu süre zarfında sağa yani muhafazakâr bir muhtevaya doğru yönelim kazanan milliyetçilik, milleti etnisite olarak tanımlamış ve bunu özellikle dile dayandırarak ırkçılığa kapı aralamıştır (Mazlum Aksoy, 2021: 672).

Yine bu süre zarfında Avrupa’da ilk dönem etkinliğini yitiren milliyetçilik Asya, Afrika gibi uzak topraklarda Avrupa emperyalizmine karşı bir hareket olarak gelişimini sürdürmüştür (Kerestecioğlu, 2018: 343). Bu süreçte milliyetçiliğin siyasal ve sosyal etkileşimlerle iki boyutlu bir yapı kazandığı değerlendirilebilir: ulus-devlet ile eşgüdümlü bir boyut ve ulus-devlete karşı bir boyut. Bu boyutlama milliyetçiliğin bundan sonraki serüvenine sürekli eşlik eden “uyumlu” ve “tepkisel” bir yapı kazandırmaktadır.

Milliyetçiliğin üçüncü dönemi olarak 1950’li yıllardan itibaren küreselleşme sürecine kadar emperyalizme karşı giderek keskinleşen bir milliyetçilikten söz edilmektedir. Bu evrede yaşanan Soğuk Savaş ve onun etkileri milliyetçilik düşüncesinin serüveninde belirleyici görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan galip olarak çıkan iki kutup, ABD ve Sovyet Rusya iki farklı ideolojinin hamisi olarak güç mücadelesine girmişlerdir. Ulusal nitelik ifade etmeyen oluşumları ve çok uluslu yapıları ile ABD’nin liberal politikaları yayma çabası, Rusya’nın ise sosyalizm ve sınıfsız toplum dayatma uğraşı milliyetçiliğin göz ardı edilip bir kenarda bırakılmasına neden olmuştur (Mazlum Aksoy, 2021: 673). Bu noktada milliyetçiliğin tepkisel boyutu kendini göstermektedir. İki büyük güç arasında kalan ulus-devletler bu yayılmacı politikalara yeni tepkiler geliştirmişlerdir. Bu tepkiler zamanla hem bu büyük güçlerin bir şekilde hâkim olmaya çalıştığı devletleri, hem de ulustan küçük etnik, kültürel, dil ya da din birliği ile bağ kuran toplulukları uyandırmış ve harekete geçirmiştir (Kerestecioğlu, 2018: 343). Etnik ve kültürel kimlik anlayışının özellikle Sovyet Rusya’da yayılması ile birlik dağılımı yaşanmış, böylece üst kimlik bilinci önemini yeni kimliklerin ihtirasına terk etmiştir (Mazlum Aksoy, 2021: 674). Bu bağlamda milliyetçiliğin yeniden ancak kendisine de rakip olabilecek farklı alt kimliklerle birlikte yükseldiği bir aşama geçirdiği değerlendirilmektedir. Dördüncü bir evre olarak “küreselleşme sürecindeki milliyetçilik” konusu çalışmanın ileriki bölümlerinde incelendiğinden milliyetçilik düşüncesinin tarihsel gelişimine burada ara vermek, ancak bu noktada milliyetçiliğin sınıflandırılması ve teorik yaklaşımların incelenmesi bağlamında farklı bir başlık açmak gerekmektedir. Çünkü yukarıda ele alınan; milletler ve milliyetçilik düşüncesinin nereden kaynaklandığı, ne zaman doğduğu, gelişim sürecinde nasıl değişimler geçirdiği, hangi ideolojilerle eklemlendiği ve ne tür parçalanmalar yaşadığı sorgulamaları milliyetçiliğe dair çeşitli

teoriler geliştirilmesine aynı zamanda yeni sınıf ve tipolojilerin oluşmasına yol açmaktadır.

3.1.3. Teorik Yaklaşımlar ve Sınıflandırma Girişimleri

Milliyetçilik çalışmalarının geliştirdiği teorik yaklaşımlar, ilk olarak milletin ve milliyetçiliğin ne zaman ortaya çıktığı sorgulamalarıyla karşılık bulmaktadır. Bu olguların başlangıcıyla ilgili sorgulamaların yanında teoriler kapsamında; tanımlama uğraşları, milletlerin kadim tarihte zaten doğal bağlılıklar içinde mi yaşadığı ya da bilinçli bir inşa ile mi yaratıldıkları, milletin ve milliyetçiliğin birbirleriyle etkileşimleri ve diğer disiplinlere sirayet etmesi konularının incelenmesi yer almaktadır. Bu incelemeler alan yazında karşımıza milliyetçilik kuramları olarak çıkmaktadır. Milliyetçilik çalışmalarında ana hatları oluşturan bu kuramlar; ilkçi yaklaşım, modernist tez ve etno-sembolcü teori şeklinde sınıflandırılmaktadır.

İlk defa İngiliz tarihçi Edward Shils tarafından kullanılan ve İngilizce *primordializm* kelimesi ile anlam bulan ilkçi yaklaşım, bu kullanımda kan bağına yapılan atıfla “başlangıçtan bu yana var olan” ve “ilk yaratılan ya da geliştirilen” şeklinde açıklanmaktadır. Çağdaşlarından olan Amerikalı sosyolog Clifford Geertz ise aynı ifadeyi “verili olduğu düşünülen öğelerden kaynaklanan bağlar” olarak kullanır ve bu bağları da yine kan bağı, dil, din, kültür ve gelenekle ilişkilendirir (Özkırımlı, 2019: 75). Shils ve Geertz’in yaptığı ilkçilik için etnik bağlantıları incelemektir. Dolayısıyla etnisite çalışmalarının milliyetçi düşüncede ilkçi yaklaşımlara doğrudan etki ettiği görülmektedir. Milletlerin varoluşunu insanlık tarihine dayandıran bu anlayışta açıklama; milletler eskidir, doğaldır ve insanlığın başlangıcından itibaren varlığını sürdürmektedir. İlkçilik anlayış için yapılan yorumsal ve kategorik tartışmalar onun açıklanmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Özkırımlı’nın aktardığı bir ilkçilik sınıflandırmasında milletler; “doğal” olarak etnik olabilirler onlar ailelerine doğdukları gibi etnik gruba da doğal düzenin gerekliliği olarak doğarlar ve diğerlerinden ayrılırlar, kendilerinden olmayanı öteki olarak kabul edebilirler ya da milletler insanlığın “eski” çağlarından bu yana çok fazla değişikliğe uğramadan yaşamlarını sürdürmüş olabilirler, onların biçimlenmeleri değişse de özleri aynıdır. Bir diğer olasılık ise milletlerin “genetik” olarak zaten bir oldukları

üzerinedir: etnik topluluklar küçük ailelerinin devamı olarak büyük aileleri yani milletlerini oluşturmuşlardır. Son bahis ise ilkçi yaklaşımın “kültürel” tezidir. Milletler biyolojik bağlılıktan öte inançlarıyla ortak geçmişte bir araya gelmiş topluluklar olarak yaşamlarını sürdürmektedirler (Özkırımlı, 2019: 77). Bu açıklama ve sınıflandırmalar ilkçi yaklaşımın milletleri eski çağlardan beri değişmez olduğunu ve yapılarını muhafaza ettiğini vurgulamaktadır. Onların tezinde milli kimliği oluşturan dil, din ve kan bağı gibi unsurların ise “verili” değerler olarak milletlerin doğumunda var olduğu anlayışı okunmaktadır.

İlkçi yaklaşımdan farklı olarak, milletlerin tarihsel anlamda inşa edilmiş yapılar olduğu yönünde yaygın bir görüşü ifade eden, başka bir teori bulunmaktadır. “Modernist” yaklaşım olarak nitelendirilen bu teorinin milliyetçilik tartışmalarındaki söylemsel ve yazınsal popülerliği nedeniyle günümüzde de ilkçi görüşün -en azından akademik alanda- önünde ve daha baskın olduğu düşünülmektedir. Bu görüş, ilkçi yaklaşımın tarihselliğine karşı çıkarak milletlerin modern dönemdeki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıktığını, hatta oluşturulduklarını iddia etmektedir. Milletler modern dönemde yaşanan bir dizi gelişmenin gerekliliği ve bir parçası olarak oluşmuşlar, merkezi devletlerin kendi toplumlarını şekillendirebilmelerinin yöntemi olarak yaratılmışlardır (Yıldırım, 2016: 134). Milliyetçiliği de bu bağlamda ele almak, modern bir olgu olarak ulus-devletle olan ilişkisine çalışmak gerekmektedir. Kedourie, milliyetçiliğin modern dönem öncesinde yaşamadığını, zira onu ortaya çıkarak sebeplerin modern dönemle birlikte oluştuğunu ifade etmektedir. Greenfeld ise daha keskin bir şekilde, milliyetçiliği modernitenin kurucu unsuru olarak tanımlar (Yıldırım, 2014: 27). Modernist ekolün önde gelen temsilcileri olarak kabul edilen Ernst Gellner, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson gibi düşünürler milli kimliklerin modernite öncesinde var olduğunu inkâr etmezler ancak eski dönem toplumlarındaki milli kimliğin nitelikleriyle modern dönemin milliyetçiliğine karşılık gelen kimliklere ait nitelikleri birbirleriyle de bağdaştırmazlar. Gellner’ın bu noktadaki ayrımı geleneksel toplumların modernite ile birlikte milli kimlik kazanması şeklindedir. Ona göre, endüstri toplumları için geleneksel topluluktan daha geniş bir örgütlenme ihtiyacı ortaya çıkmış ve milli birlikler ulus-devletlerin oluşum sürecine eşlik etmek zorunda kalmışlardır (Yıldırım, 2014: 27). Gellner’ın burada milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumunu sanayileşme üzerinden değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Millet açıklamasının özgül ve tarihsel olarak son iki yüzyıllık döneme ait olduğunu vurgulayan bir başka modernist teorisyen Hobsbawm, milletin ancak sınırları belli olan bir ulus-devletle ilişkilendirildiğinde bir milliyet oluşturabileceğini iddia eder. Gellner gibi O da milliyetçiliğin milletlerden önce oluştuğunu düşünerek, milletlerin inşa edilen birimler olduğunu ifade eder (Bilge, 2017: 479). İlkçilerin iddia ettiği gibi milletleri verili, doğal ve sürekli kategoriler olarak açıklamak olanaksızdır. Milletler bir yandan üst bakışla milliyetçilik tarafından yapılandırıldıkları gibi diğer yandan -ihmal edilmemesi gereken- alt bakışla grupların duygu, inanç, gereksinim ve ümitleri bağlamında oluşturulmuşlardır aynı zamanda. Onlar icat edilmiş geleneklerdir (Gökalp, 2007: 283). Hobsbawm'ın vurgusu Gellner'dan daha farklı olarak endüstrinin etkisinden ziyade, milliyetçiliğin milletleri oluşturduğu tezi üzerinden bir okuma olduğu görülmektedir. Modernist kuram altında değerlendirilebilecek kanonik isimlerden biri olarak B. Anderson ise, millet ve milliyetçiliğin oluşumu hakkında iletişim teknolojilerinin getirdiği imkanlara, dinin gerilemesine ve monarşilerin güç kaybetmesi gibi etkenlere dikkat çekmektedir. Ona göre, modernleşme toplumda bazı boşluklar ortaya çıkarmıştır ve bunlar milliyetçiliğin gündeme gelmesine ve gelişmesine sebep olmuştur. Bahsettiği bu boşluklar; dini ve kültürel sistemlerin gerileyişi, monarşinin güç kaybı, kadercı anlayışın terk edilmesi ve belirsiz zaman mefhumundan çıkış gibi unsurlardır. Bu unsurların yerine değerler anlamında bir arayış, eski siyasal sistemlerin yerini alacak meşruiyet kaynakları ve toplumsal olarak takvim ve saat bilincine kavuşmak gibi yenileri getirilerek topluluk hayali canlı tutulmaktadır. Anderson'un 'Hayali Cemaatler' kitabında açıkladığı modernist milliyetçiliğin boyutları milleti hem bir "özel kültürel yapıntı" hem de "hayal edilmiş siyasal bir topluluk" olarak ifade etmektedir (Dede, 2021: 30). Bu ifadelerden Benedict'in anlayışında kültürel birliktelikle bir araya gelen toplulukların kurgusal olarak birbirlerini tanımayan ve belki de hiç tanımayacak bireyler tarafından milleti oluşturmalarının var olduğu anlaşılmaktadır.

İlkçi ve modernist yaklaşıma farklı bir boyut öneren teorisyenler milliyetçilik çalışmalarında yaygın olarak "etno-sembolist" olarak tanımlanmaktadır. Etno-sembolcü teoriyi üçüncü bir "orta yol" yaklaşımı olarak gören Smith, milliyetçiliğin 19. yüzyıldan sonra gelişen bir ideoloji ve hareket olarak varlığını kabul eder. Ancak Smith, etnik topluluklar için özellikle Avrupa ve Orta Doğu'ya kadar gidebileceğini de tavsiye eder.

Etnilerle modern milliyetlerin yansıma testine tabi tutulması ihtiyacını vurgular. Milletlerin etnik temelinde “milletin ne olduğu keşfedilebilir” yorumunu yapar. Smith, Armstrong ve Huchinson gibi etno-sembolcüler, milletlerin tarihsel sürecini geniş bir zaman dilimi içinde ele almakta ve etnik geçmişleri de dikkatle inceleyerek modern milletlerin doğuşunu açıklamaktadır. Onlar, milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu kabul ederek bir noktada ilkçi anlayıştan ayrılırlar ancak onları başka bir noktada etno-sembolcülerini ilkçilerle birleştiren şey, milletlerin etnik kökenlerine de önem vermeleridir (Ertan ve Örs, 2018: 78). Bu teorisyenlerin asıl hareket noktası özellikle milletlerin yoktan var edilemeyeceği veya sonradan icat edilemeyecekleri üzerinedir. Çünkü modern dönem öncesi var olan topluluklar modern çağda oluşan millet anlayışının çekirdeği konumundadır. Bu çekirdekte bulunan tarih, kültür, alışkanlık, semboller, akrabalık, mitoloji anlatıları gibi unsurlar modern milletin temelini oluşturmaktadır. Smith’in yaptığı da milleti oluşturmak için etnik çekirdeği yeniden kurmaktır (Dede, 2021: 33). Etno-sembolcüler her ne kadar milliyetçilik çalışmalarında geniş alan kaplayan modernist yorumların “ana akım” kabul edilme -millet ve milliyetçilikle ilgili tüm tezlerin başvuru kaynağı olması nedeniyle- anlayışını aşamamış olsalar da dile getirdikleri bir ara yol ile milliyetçilik çalışmalarına 21. yy. için köprü oluşturmaktadırlar. Özellikle kültür, sembol ve anlatılara yaptıkları atıflar milliyetçilik tartışmalarının küreselleşme sürecindeki konumlanmasının sosyal bilimlerde yeniden ele alınmasını sağlamaktadır.

3.2. MİLLİYETÇİLİĞİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ KONUMLANMASI

3.2.1. Milliyetçiliğin Yeniden Yükselişi

Yaşanan büyük ölçekli savaşlar, dünyayı etkisi altına alan ve yüksek tehditleri bünyesinde barındıran gerilimlerin ardından yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, yeni dünya düzeninin en önemli ve belirleyici unsuru olarak küreselleşme süreci tartışılmaya başlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınan küreselleşme, bir şekilde kendisiyle birlikte pek çok olgunun yeniden yorumlandığı, konum ve rollerinin dönüştüğü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte; iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler, kapitalizmin yaşadığı yapısal değişimler ve ulus-üstü oluşumların kapsayıcı etkisi gibi belirleyiciler nedeniyle birçok teorisyen

ideolojilerin son bulduğu fikirlerine paralel olarak millet ve millete dayalı siyasal örgütlenme biçimleri ile birlikte milliyetçilik düşüncesinin de giderek sönükleşeceği konusunda ortak bir fikre yakınlaşmışlardır. Ancak tarihsel gelişim izleğinde -dördüncü ama son olmayacak bir evre olarak- milliyetçiliğin karşılaştığı bu süreçte, kendisiyle rakip ya da karşıt gibi görünse de küreselleşme ile birbirini besleyen diyalektik bir ilişkinin içinde olduğu gözlenmektedir. Zira milliyetçilik, kendini farklı dönemlere, siyasal biçimlenmelere, iktisadi ve toplumsal yapılara uyarlayabilme yetisine sahip, oldukça esnek ve güçlü bir düşünce sistemidir. Bu süreçte de milliyetçiliğin değişebilen doğası ile farklı fikirlere eklemlendiği, zaman zaman tonunu değiştirdiği, çeşitli disiplinlerle ilişkilendiği ve uğradığı coğrafyaların özellikleriyle bütünleşerek yeni karakterlere büründüğü görülmektedir. Bu noktada milliyetçiliğin yeni karakterleri ve ilişkilerinin -tümünü ele almak çok zor olsa da- en azından birkaçından bahsediyor olmak “milli yapılanmaların ve milliyetçiliğin sonlanması” ya da tam tersi “yeniden yükselişi” sorgulamalarına alan açacaktır.

Burada en önemli bağdaşmalardan ve post-modern milliyetçilikler denilebilecek bazı yeni milliyetçilik türlerinden ilkinin; sosyalist baskı sonrası gücünü perçinleyen kapitalizmin evrenselci, özgürlükçü, demokratik ve eşitlikçi değerleriyle milliyetçilik fikri arasında gerçekleşen “liberal-milliyetçilik” ideali olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşün sahipleri liberal demokrasinin ancak milli devletler içinde, milletin sahipliğinde ve kurumlarıyla mükemmel uyumluluk halinde yaşamını sürdürebileceğini düşünmekte, milliyetçiliğin evrenselleşmeyle eş güdümlü olarak daha kapsayıcı yapılara bürünmekte olduğunu vurgulamaktadırlar (Kymlicka, 2008: 161). Bu fikrin temellerini Rousseau'nun genel irade kuramındaki ulusların kendi geleceğine karar verme ve Wilson'ın prensiplerindeki benzer ifadelerle dayandırmak mümkündür. Diğer taraftan, bu fikrin savunucularının yönü ağırlıklı olarak geleceğe dönüktür, geçmişin bağlayıcı olgularından ziyade gelişime odaklanarak özgürlük, akılcı ilerleme ve eşitlik anlayışıyla milliyetçiliği etkileşime sokmaktadırlar. Ayrıca onlar, milleti oluşturan siyasal biçimlere saygı duyarak savundukları değerlerin koruyuculuğunu da anayasal güvence altına alan bu kurumsallığa emanet etmektedirler (Noyan, 2017: 38). Yani liberal evrenselciler milleti ve milli siyasal oluşumları kendi değerlerinin jandarması olarak görmekte ve bu değerlerin yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliği için milliyetçiliği bayraktar edinmektedirler.

Değer yargılarıyla bağdaştırılan milliyetçiliğin kültürel boyutunun da sorgulanması gerekmektedir.

Soğuk Savaş ideolojik rekabetinin yaşandığı dönemden başlayarak milliyetçiliği uzun süre etkisi altına alan ve bir başka ilişkilendirme olarak karşımıza çıkan olgu “kültürel milliyetçilik” tir. Yaşanan ideolojik rekabetin tarafları olarak ABD ve Sovyetler Birliği kendi ideallerine yönelik evrensel kültür oluşturma teşebbüsü içine girmişlerdir. Burada hegemonya kurdukları çeşitli etnik toplulukların ihtiva ettiği farklılık unsurlarını aynılaştırmak, homojen bir kültür içinde eritmek, ortak bir bütünlük teşkil etmek amaçlandığı görülmektedir (Atasoy, 2018: 293). Küresel gelişmelerin de bu amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Çünkü küreselleşme birçok düşünüre göre batılı ülkelerin üstünlüğünü ve evrenselliğini diğerlerine kabul ettirmeye, kendi değer, din, gelenek ve anlayışlarını benimsetmeye memur bir ideolojidir (Süllü, 2007: 82). Özellikle ABD’nin bu rekabetin galibi olarak demokrasi, özgürlük, liberal ekonomi anlayışı gibi birçok değeri dünyaya benimsetme düşüncesi ve bundan sonra milli olmayan küresel ortak bir kültür oluşturma çabası post-modern bir milliyetçilik deneyimi olarak karşılık bulmaktadır. Yani önceleri kaynağı belli milli bir kültürden gelen egemenlik oluşturma ideali, küreselleşme sürecinin yoğunlaşan etkisiyle birlikte temellerini ortak bir kültürden almaya başlamaktadır (Atasoy, 2018: 294). Bu bağlamda kültürel milliyetçilik; dil, tarih, edebiyat, şarkılar, din, ideoloji, semboller, toprak veya anıtlar gibi ortak bir mirasa dayalı grup bağlılığı hareketlerini ifade eder. Kültürel milliyetçiler bağımsızlık mücadelesi eğiliminde olmadan geniş bir milliyetçi fikir çerçevesinde ırk, etnisite veya devlet kurumları yerine miras veya kültürü vurgulayarak etnik ve sivil milliyetçilik arasında konumlanmaktadırlar (<https://www.encyclopedia.com/>, 2023). Kültürel milliyetçilik açıklamasının emperyalizme yaptığı atıf, üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan milliyetçilik gelişmelerinin de bu bağlamda ele alınması gereken bir başka husus olarak görülmektedir.

Evrenselcilik savunucuları kültürel homojenleşmenin yayılmakta olduğunu iddia ederken, ulusallık, bölgesellik ve yerelliğe karşı yoğun bir baskı yaşandığını ve küresel kültürün dünyayı ele geçirmekte olduğunu da vurgulamaktadırlar. Ancak oldukça fazla kültürel çeşitliliğe sahip, özellikle Sovyet etkisinden yeni çıkmış toplumlarda, emperyalist politikalardan henüz sıyrılabilmiş Afrika devletlerinde ya da bazı doğu ülkelerinde milliyetçilik adına yeni farkındalıklar yaşanmaktadır. Onlar henüz milli

kimlik arayışında ve milli birliklerini oluşturma sürecinde iken diğer taraftan küreselleşmenin etkisiyle de yüzleşmek durumunda kalmışlardır (Atasoy, 2018: 303). Küreselleşmenin batı merkezli temellenen bir yapıda olması, siyasal, kültürel, iktisadi olarak kendini kabul ettirme gayreti yeni oluşumlar sürecinde olan bu tür toplumları tedirgin etmektedir. Bu tedirginlik de doğal bir tepkiselliğe yol açarak her birinin kendine has özelliklere sahip milliyetçilikler geliştirmesine sebep olmaktadır. Hans Kohn ve John Plamenatz gibi düşünürler klasik olanı ve bu gelişmelerin etkisinde kalan milliyetçilik biçimlenmelerini “Batı” ve “Doğu” tipi milliyetçilikler olarak ayrıştırmaktadırlar. Batı tipi milliyetçilik öğretisi kökenleri itibarıyla kendine has kültür, birey, gelenek ve toplumsal fikirlerden temellenen millet oluşumları olarak açıklanırken; doğu tipi milliyetçilik ise batının yapılanmasına kendilerine ait kültür edinimlerini kaybetmeden ulaşmaya çalışan, kıstas olarak yine batının evrensel ölçütlerini kullanan gayretlerin ürünü olarak ifade edilmektedir (Ertan ve Örs, 2018: 64).

Son olarak, bir başka bakış açısı da ulusların biçimlenmesinin tamamlanması anlayışına bağlı olarak gelişen milliyetçiliğin sonlandığı açıklamasına getirilen eleştiri noktasından ortaya çıkmaktadır. Çünkü milliyetçilik tartışmaları, modernist teori merkezinden hareketle daima tarihselliğe ya da ulus inşasına yaptığı vurgu ile ilerlemekte ve toplumlara yukarıdan bakan incelemeler içermektedir. Halbuki milliyetçilik; şimdiki zamanda da sürekli kendini yenileyen, tekrar eden, yeni keşiflere yol alan, farklı disiplinlere temas eden ve çeşitli etkileşimlere iç içe olan bir yapıdadır ve böylece varlığını sürdürmektedir. Öyleyse bu noktada milliyetçiliğin büyük anlatılardan uzaklaşan, toplumlar nezdinden düşünülen, günlük hayatın içinde sürekli yeniden üretilen ve sıradanlaşan boyutu öne çıkmaktadır (Dede, 2021: 38). Burada özellikle Michael Billig’ in “banal milliyetçilik” kavramı ile açıklamaya çalıştığı, toplum içinde milli aidiyet duygusunu paylaşanların “gündelik” olarak daima ve fark etmeden ürettikleri milliyetçilik boyutu önemli görülmektedir. O, bu ifade ile milliyetçiliği gündelik yaşamın en beklenmedik alanlarına dahi sirayet etmiş bir iz olarak düşünmeye çağırır ve milliyetçiliğin her daim toplumsal ilişkileri şekillendirmeye devam ettiğine dikkat çeker. Çünkü milliyetçilik herhangi bir yerde egemenlik ya da güç unsurları sağlanınca silinip gitmez. Milliyetçiliği temsil eden öğeler günlük hayatın her alanına yerleştirilmiş olarak kendini hatırlatan sembol, söylem, tören, marş gibi unsurlarla ders kitaplarında, kitle

iletişim araçlarında ya da birçok sıradan faaliyetin içinde yer almakta ve tekrarlanmaktadır (Noyan, 2017: 33). Özetle milliyetçilik ulus inşa sürecini aşan, yukarıdan sunulan öğretilere gereksinim duymaksızın günlük hayatın içindeki ögelerle kendini tekrarlayan, hafızasını sürekli yenileyen bir yapı ile küreselleşmenin homojenleştirme etkisinin karşısında durmakta ve öneminden hiçbir şey kaybetmeden yaşamını sürdürmektedir.

Nihayetinde, karşılıklı bağımlılık yaratan ve dünya toplumlarını her anlamda homojenleştiren bir yapı olarak küreselleşme sosyo-politik alanda; milliyetçiliğın yeniden konumlanması, farklı görünümleri, aldığı formlar ve türleri itibariyle büyük önem ihtiva eden, etki dozajı yüksek bir süreç olarak değeriendirilmektedir. Öyle ki küreselleşme, evrenselcilerde -modernist bakıştan post-modernizme taşınan tartışmalar zemininde- milliyetçilik düşüncesi ve ulus-devlet yapılanmaların biteceğı beklentilerine de neden olmuştur. Ancak modern çağdaki konumlanmasına göre her ne kadar küresel rzgrdan etkileniyor olsa da yukarıda bahsedilen yapısal nitelikleriyle milliyetçilik, bu etkilere yeni biçimlenmeler ve tepkiler geliştirerek yeniden dirilmekte ve hatta buralardan yükselmektedir. Ulus-devletler de ilintili bir şekilde, sergiledikleri uyumlu ya da tepkisel tavırlarla küreselleşme ve milliyetçilik gelişmeleri ile aynı doğrultuda bir izlek takip ederek varlıklarını sürdürmektedirler.

3.2.2. Küreselleşme ve Ulus Devlet

Bugünkü toplumların içine doğduğı ve yaşadığı siyasi örgütlenme şekli ulus-devlet yapılanmasıdır. İnsanlık tarihinde krallıklar, hanedanlıklar, prenslikler, imparatorluklar gibi politik birlikteliğı sınırlayan birçok yapılanma biçimi olsa da ulus-devlet farklı bir gelişimdir. Ulus-devlet; coğrafi sınırları belli, politik merkezine ulusu alan, kendi kendisinin efendisi yurttaşlara sahip ve bu yurttaşların ortak dil, din, kültür gibi değerieleri paylaştığı modern bir toplumsallık biçimidir. Bu modern devlet teşkilatı aynı zamanda gücü ve şiddet kullanma seçeneğini de elinde tutan ve iktidarın tek sahibi olan bir oluşumdur. Günümüzde milletlerarası hukukun da asli yesi ve kurucusu olarak kabul edilen ulus-devlet, Vestfalya Anlaşmasındaki uyumun ve onu takip eden üç yüz yıllık gelişmelerin sonucudur (Aydın, 2018: 233). Uluslararası ilişkiler sisteminin de

temeli olan bu uyum yeni bir devletler sistemin doğuşunu ifade etmektedir. Avrupa Orta Çağı'nda hâkim olan din merkezli düşünce ve yönetim yapısının zamanla akamete uğraması ile Reform Hareketlerinin gelişmesi bu topraklarda yaşayan hanedanlıkları farklı boyutlarda mezhep çatışmalarına sürüklemiştir. Bu çatışmaların en büyüğü olarak Otuz Yıl Savaşları ve ardından imzalanan Vestfalya Barışı hanedanlıkların artık devlet merkezli tanınmaya başlanmasına sebep olmuştur. Elbette bu anlaşma yeni devletler sistemini meydana getiren tek unsur olarak görülmemeli; öncesinde yaşanan birçok olay, fikrîsel birikim, deneyim ve ardından gelen gelişmeler bu oluşuma eşlik eden faktörler olarak kabul edilmelidir. Ancak nihayetinde bu gelişmelerin ve değişimlerin en mühim sonucu uluslararası devletler toplumunun hukuki olarak ortaya çıkarılması olmuştur (Özel Özcan, 2019: 54). Ulus-devletin doğuş izlerini mutlakîyetçi monarşilerde bulan Kerestecioğlu ise bu yapının Fransız İhtilali ve sonrasında sistemli bir biçimde ortaya çıkarıldığını açıklamaktadır. O, mezkûr zamanda ulus-devlet oluşumlarının ayak sesleri olarak toplumun eşitlik talebini ve devletin toplumuyla giderek daha fazla irtibat kurup desteğini alma ihtiyacını görmektedir. Bu doğrultuda modern devleti ara kademeler olmadan toplumuyla direk ilişkiye giren, kurumsal yapısı ve eşitlikçi düzenlemeleriyle vatandaşlarının taleplerine kanallar açan, böylelikle egemenliğini pekiştiren sistemsel bir bütün olarak tanımlamaktadır. Artık devlet ve millet yakınlaştırılmakta, milliyetçilik ise her iki tarafı da beslemektedir (Kerestecioğlu, 2018: 325). Bu noktada ulus-devlet açısından temel belirleyicilik; millet bütünleşmesiyle filizlenme, din ekseninden ayrılarak laik anlayışa yönelim, her devletin egemenlik hakkı ile kendi topraklarında hüküm sürmesi ve uluslararası düzeyde birbirleriyle ilişkilerini bu ilkeler üzerinden kurmasında yatmaktadır. Ancak Vestfalya ile temellenen bu belirleyicilik son üç yüz yıllık süreçte büyük değişim ve dönüşümlere uğramakta, ulus-devlet yapılanması zamanın gelişmelerine uygun olarak yeniden konumlanmaktadır.

Ulus-devleti yeniden konumlanmaya iten en önemli faktörlerden biri küreselleşme sürecidir. Zira küreselleşme tartışmaları yapılırken en çok başvuru konuların başında ulus-devletin bu süreçten nasıl etkileneceği gelmektedir. Çünkü - çalışmanın daha önceki bölümlerinde hakkında detaylıca tartışılan- bu süreçte sınırlar giderek yok olmakta, toplumlar ve bireyler birbirine yakınlaşmakta, ulus-üstü sorunlar gelişmekte ve buna yönelik yeni yapılanmalar oluşturulmaktadır. Tam bu noktada ise

ulus-devletin varlığı ve geleceği tartışma konusu haline gelmektedir. Bu tartışmalarda bir yanda kapitalist sistemin gerekliliği olarak görülen ulus-devlet varlığı, diğer yanda kapitalizmin yapısı gereği küreselleşmesi ve bu küreselleşmenin toplumları aynılaştırma etkisi ile karşı karşıya bir ulus-devlet mevcudiyeti görülmektedir. Atasoy’a göre burada ulus-devletin imdadına milliyetçilik yetişmektedir. O, küreselleşmeye karşı verilen kimliksel tepkilerin yeni milliyetçilikler ortaya çıkardığına vurgu yapmaktadır. Küreselcilerin emperyalist boyutta mutlaka toplumların tepkisi ile karşılaşacaklarına değinen yazar; sosyalist çevrelerin bir şekilde bu görüşün dünya hakimiyeti, iktisadi başatlık, kültürel hegemonya ideallerine ve aynılaştırma çabalarına dur demek isteyeceklerini açıklamaktadır. Çünkü, bir yandan da küreselleşmeye karşı gelişen etnik hareketler bu süreci milli güçlerin yok edilmesi anlamında değerlendirmekte, onu önemli bir tehdit olarak görmektedirler (Atasoy, 2018: 317). Küreselleşmeyi tehdit olarak görmeyen yaklaşımlar da yok değildir. Çoban’ın bu konuda yaptığı değerlendirmede küreselcilerin iki farklı ana akım üzerinden tartışıldığı okunmaktadır. Birincisi Manuel Castells’in başını çektiği ve yukarıdaki fikirlere destek veren; küreselleşmenin emperyalizmin bir aparatı ve eşitsizliği, sömürüyü, sınıfsal ayrışmayı artıran ve olumsuzluk yayan bir nüfuz aracı olduğu iddiasını güden yaklaşımdır. İkincisi ise Joseph Nye’in daha ılımlı; ABD önderliğinde geliştirilen küresel ağların, teknolojik imkanların giderek daha fazla bireye ulaşması ve doğal olarak refah düzeyinin artmasıyla açıkladığı yaklaşımdır (Çoban, 2020: 167). Bu iki yaklaşım göz önünde bulundurularak yapılan “küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkisi” tartışmalarında bazı örneklerle de müracaat etmek açıklayıcılığı güçlendirmektedir. Avrupa bütünleşmesi yani Avrupa Birliği, egemen devletlerin ortak iradeleri üzerine bir araya gelmiş ve kurumsallaşmış, devlet-üstü bir örgüt olarak bu iki yaklaşıma farklı boyutlarıyla örnek teşkil edebilecek bir yapıya sahiptir. Zira AB, hem ekonomik saiklerle oluşturulmaya başlanmış kapitalist bir ulus-üstü oluşum, hem de üye devletlerin kendilerinde bulunan bazı egemenlik haklarını istekleriyle devrettikleri, refah paylaşımını idealleştiren politik bir organizasyondur. Bir yandan sahip olduğu hukuk düzeni ile üye devletleri açısından iç ve dış kararlarında yetki paylaşımı ve sınırlaması gerektiren, diğer yandan ise ulus-devletlerin kendi iradeleri ve egemenlik haklarıyla kurulmuş, ulusa ait özelliklerin birlik içinde yaşamaya devam ettiği, ulusal belirleyici vasıflarını korudukları bir ulus-devlet

birliğıdır. Birlik üyeleri, anlaşmalar, mevzuatlar vb. kararlar incelendiğinde AB sisteminde egemenlik paylaşımının söz konusu olduğu ancak asıl paylaşımın amaçlar, standartlar ve organizasyonlar etrafında geliştiğı görölmektedir (Akdoğan, 2010: 65). Bu yaklaşımların ve örneklendirmelerin incelenmesi neticesinde küreselleşme ve ulus-devlet tartışmasına bir orta yol bulma gerekliliğı ortaya çıkmaktadır.

Burada küreselleşme süreci ile birlikte asıl değişime uğrayanın modern devlet anlayışındaki “egemenlik” kavramı ve kavrayışı olduğu görölmektedir. Egemenlik içeriğindeki tüm özellikleriyle birlikte artık tek elde yekpare tutulabilecek bir unsur olmaktan uzaklaşmaktadır. Modern devletin kendisine hukuksal olarak yüklediğı mutlak ve bölünemez olma karakterini zamanla keskinlikten makullüğe, tek elde tuttuğı siyasi egemenliğini kısmen paylaşılabilir bir yapıya, kültürel nitelikleri alış-veriş edilebilir açıklığa ve ekonomik refahın bölüşülebilir olma noktasına ulaştırdığı kabul edilmektedir. Diğer taraftan Atasoy’un yaptığı milliyetçiliğın bu çatışmadaki rolünü hatırlamak bir başka çıkarıma da kapı aralamaktadır. Her ne kadar elinde bulundurduğu güçlü araçlarla küreselleşme, birçok alanda tesirli bir etki ortaya çıkarsa da toplumların sahip olduğu milli kimlikler ve kültürler bu etkiye karşı ciddi bir direnç oluşturabilecek derinliktedir (Atasoy, 2018: 322). Yani milliyetçilik hem milleti hem de devleti beslemeye devam etmektedir. Ayrıca Smith bu konuda, ulus-devletlerin karşılaştığı durumlardan ne kadar etkilense etkilensin milliyetçiliğın devletten ziyade milletle ilgili olduğunu, dolayısıyla milletlerin defalarca yeniden doğabileceğini, inşa edilebileceğini ve varlığını sürdürebileceğini ifade etmektedir (Çoban, 2020: 173). Öyleyse küreselleşme sürecinde ulus-devletin bir şekilde yıpranmasından bahsedilse bile milli kimliklerin yaşamını sürdürmekte kararlı olduğu değerlendirilmelidir. Milli kimliklerin ve milliyetçiliğın her şeye rağmen sürdürüleceğı konusu toplumların milliyetçilik adına farklı bakış açıları, yaklaşımlar ve kavrama çabaları geliştirmesine de sebep olmaktadır.

3.2.3. Devletlerin ve Toplumların Milliyetçiliğe Yaklaşımı

Milliyetçiliğın kendini her koşulda yenilenerek varlığını sürdüreceğ olmasında ona getirilen farklı yorumların ve uygulanmasına bağılı ortaya çıkan değişkenlerin katkısını da tespit etmek gerekmektedir. Zira milliyetçilikler sürekli değişen ve yeni

tipolojiler üreten doğasına paralel olarak doğduğu noktalardaki coğrafyaların özelliklerini kendisine eklemleyip özgül karakteristik yapılarda gelişim gösterebilmektedir. Yukarıda “Batı” ve “Doğu” milliyetçiliği olarak sınıflandırılan coğrafi ayrıştırmada olduğu gibi, milliyetçiliğin zamanın ve koşulların etkisiyle birbirinden farklı toplumlarda çok farklı yeni formlara ulaştığı görülmektedir. Devlete özgü milliyetçilikler olarak tanımlanabilecek bu özgülük ve farklı devletlerde farklı niteliklerle gelişen milli birlik oluşumları ya da ulus inşa süreçleri milliyetçilik çalışmalarının tüm dönem incelemelerinde karşılaşılan önemli konularından biridir. Hatta bu konudaki incelemelerde modern dönem öncesi devlet oluşumlarına kadar uzanmak mümkündür.

Azar Gat ve Alexander Yakobson’un ‘Uluslar’ eserinde etnisite ve milliyetçiliğin tarihsel gelişimi incelenirken, modern dönem öncesi oluşumlarda etnik milliyetçilik izleri gözlemlenen devletler ele alınmaktadır. Bu devletlerin etnisite üzerinden milliyetçilikle ilişkisi açıklanmaya çalışılmaktadır. Onlara göre, kabile ya da şehir devleti olsun devletlerin akraba topluluklar ve kültürel paylaşım üzerine birlikteliği ifade eden etnik alan kapsamında ortaya çıkma eğilimi söz konusudur. Çünkü devlet, iktidarının güçlenmesi sürecinde tebaasındaki baskın etnik grubu kullanarak diğerlerini şekillendirir ve onları asimile ederek aşkın etnik topluluğunu oluşturabilir. Bu süreçte etnik grup ya da gruplar da devleti şekillendirmiş olurlar. Yani devlet oluşum sürecinde etnik grubun etrafında biçimlenir (Gat ve Yakobson, 2019: 110). Buradan anlaşıldığı üzere; etnisitenin siyasi önemini keşfetmek yoluyla milliyetçiliğin modern dönem öncesinde devlet oluşumlarında da izlerini görmek olasıdır. İmparatorluklar da ise durum biraz daha farklıdır. Onlar belli bir etnik merkezin ötesine geçerek daha çeşitli ve kimlikli toplumların üstün iktidarlarını oluşturmuşlardır (Gat ve Yakobson, 2019: 111). Modern dönem merkezli tartışmalarda “serbest bırakılan milliyetçilik” anlayışı ve bu dönemi odak merkezi haline getiren teorisyenlerin “milliyetçiliğin ulusları inşa ettiği” iddiası ile karşılaşılmaktadır. Onların incelemelerinde -daha önceki bölümlerde değinildiği üzere- ulus olgusunu üreten milliyetçilik, devletlerin oluşumlarına da temel teşkil eden modern bir fikirdir (Çoban, 2020: 38). Öyleyse milliyetçilik; bugün dünya siyasetinde devlet olarak tanınan unsurların hemen hepsine zemin oluşturan, toplumlarının istekliliğini ve iktidarlarının meşruiyetini sağlayan birincil düşünce sistemi olarak kabul edilebilir. Bu noktada

milliyetçilik sınıflandırmaları yapan bazı tartışmaları incelemek hem farklı coğrafyalarda yaşanan ulus inşa süreçlerinin hem de oradaki milliyetçiliklerin aldığı formların okunmasını sağlayacaktır.

İlk olarak, Alman ve İtalyan devletlerinde gerçekleşen ulus inşa süreçlerinin izini sürmek, buradaki milliyetçiliklerin gelişim seyrine ve zamanla aldığı formlara bakmak açıklayıcı olabilir. Fransız Devrimi'ne karşıtlık merkezinden ortaya çıkan milli kültür ve dil birlikteliğine vurgu yapan bir tip olarak “geleneksel milliyetçilik”, etnik ve dinî yapının korunmasını hedefleyen milliyetçiliği temel alan bir formdur. Bu form, aydınlanma düşüncesine bir eleştiri olmaktan ziyade geçmişin izlerinin silinmesini istemeyen bir anlayışla gelişmektedir (Noyan, 2017: 36). Fransız milliyetçiliğinde; ortak nitelikler, demokrasi, özgürlük ve yasa altında bir olma unsurları vurgulanmakta iken Almanya için durum daha farklı gelişmiştir. Alman milliyetçiliğinde dilsel ve dinsel kökenden temellenen geleneksel anlayış fark edilmektedir. Tükel Kanra, Alman ulusal inşasını ve milliyetçiliğinin temellerini imparatorluk topraklarından gelen dil ve kültürdeki birlikteliğe dayandırdığı makalesinde, Anderson'un milletler için ifade ettiği “hayal edilmiş cemaat” metaforuna atıf yaparak Reform Hareketlerinin din ve dil merkezli etkisine dikkat çekmektedir. Ona göre, özellikle Martin Luther'in Hristiyanlar için kutsal olan kitabı Alman diline çevirmesi ve bu kitabın matbaa yoluyla dolaşım imkânı bulmasıyla aynı dili kullanan imparatorluk topraklarındaki Cermen halklarının politik-dil merkezinde buluşması gerçekleşmiş, Alman ulusunun inşası için dil bağlayıcı bir unsur haline gelmiştir (Tükel Kanra, 2022: 827).

İtalyan bütünleşmesinin temellenmesinde ise Fransa'daki devrime benzer bir durum söz konusudur. İtalya, imparatorluklar çağı dışında çok uzun bir süre boyunca genellikle çevresindeki hanedanlıklarının egemenliğinin söz konusu olduğu dağınık bir siyasi görünüme sahip olmuştur. Yabancı hanedanların elindeki coğrafyada yaşayan İtalyanlar için siyasi anlamda bir gelenekçilik pek mümkün olamamıştır. Almanlar gibi Avrupa'daki ulus inşa sürecine geç katılan İtalya'da Fransız milliyetçiliğine karşıtlık kökenli gelişen ve Avusturya'dan kurtulmayı hedefleyen bir milliyetçilik ile milli birlik sağlanmıştır (Özmen, 2020: 131). Viyana Kongresi ile Fransa'da Napolyon iktidarının son bulmasıyla Giuseppe Mazzini önderliğinde başlayan İtalyan bütünleşmesinin ‘liberal milliyetçi’ bir anlayışa özdeşleştiği görülmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi liberal

milliyetçilik, liberalizmin ilkelerini milliyetçiliğe uygulayan, özellikle bireycilik ve kendi kaderini tayin etme gibi özgürlükçü ilkelere odaklanan ve dahası kendi kaderini tayin hakkını bireyin ötesine taşıyarak ulus-devletlerin kendi yollarını belirleyebilmeleri gerektiğini savunan özgürlükçülüğün geleneksel milliyetçilik ile harmanlandığı melez bir düşünce akımıdır (<https://www.studysmarter.co.uk/>, 2023). Alman ve İtalyan milliyetçiliğini birleştiren noktaların ise sonraki süreçlerde olduğu görülmektedir. Fransa’da önceleri demokratik olan milliyetçiliği Napolyon’un askeri yöntemlerle Avrupa’ya yaymaya çalışması, devletlerarası rekabetin giderek artması ve iktisadi milliyetçiliğin korumacı tutumunun gelişmesi Avrupa’daki milliyetçiliğin militarizm ile bağlarını sağlamlaştırmıştır. Artık bu devletler için milliyetçilik ulus inşasının gereklerinden çıkıp daha keskin bir formu ifade eden faşizme, yayılmacı bir nitelikte birlikte daha emperyalist veya pan-milliyetçilik denilebilecek bir yapıya kavuşmuştur (Kerestecioğlu, 2018: 334). Yayılmacılığı ifade eden pan-milliyetçilik anlayışını Rusların Panslavizm politikalarına maruz kalan Balkan ve Kafkas coğrafyalarında da görmek mümkündür.

Milliyetçiliğin kendi gelişim sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülen bu sınıflanma ve gittiği coğrafyalarda farklı karakteristiklere bürünme durumu, Avrupa’nın doğusu olarak işaret edilebilecek Balkan coğrafyasında, geleneksel anlayışta milliyetçilikle özdeşleştirilen demokrasi, özgürlük ya da liberalizm gibi değerlerden uzak olarak tepki, şiddet ve çatışmayla karşılık bulmaktadır. Avrupa’nın doğusuna yayılmış milliyetçiliğin söylem, içerik ve amaç düzeyinde batıdakilerden ayrılması Balkan devletlerindeki ulus oluşumlarının da farklı noktalardan temellendiğini göstermektedir. Kohn ve Heinz gibi milliyetçilik literatüründe önde gelen isimlerin temel sorgulamalarını oluşturan bu ayrışmalar coğrafyanın belirleyiciliğini milliyetçiliğin temeline konumlandırmaktadır. Sadoğlu, buradan hareketle yaptığı değerlendirmede bu coğrafyadaki milliyetçiliklerin de Almanlarınkisine benzer olarak dil ve din mensubiyetleri bağlamında temellendiğini, ulus oluşumlarının ise bağımsızlık mücadelelerinden hareketlendiğini açıklamaktadır. O, Balkan milliyetçiliğinde Ortodoks Kiliseye bağlılık veya karşıtlık, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki din toplumları temelli milletler sistemi ve -coğrafyanın milliyetçilikler üzerindeki belirleyiciliği konusunda birçok yazarın Anderson’a yaptığı atıfla yakın olarak- “dini cemaatlerin hayali

cemaatlere” dönüşmesi izlerini görmektedir. Çünkü hem Osmanlı’nın milletler sisteminde dil, din ve gelenekler anlamında ortaya çıkardığı algı, hem de Rus Ortodoks kilisesinin bölgedeki etkililiği halklar arasında organik bir sınıflama oluşturmaktadır. Organik sınıflama yani organik topluluklar açıklaması ise muhafazakâr grupların da desteklediği ve sosyalizme karşı elverişli bir araç olarak gördükleri milliyetçilik forumunu, “muhafazakâr milliyetçiliği” ortaya çıkarmaktadır. Nihayetinde dil ve din yaklaşması ile bir araya gelmiş etnik ve dini topluluklar Balkan uluslarının birlikteliğini sağlarken, diğerleri tarafından yutulma tehlikesine karşı ve bağımsız olabilme idealinin gerekliliği dolayısıyla mücadele ve çatışma tercih edilmektedir (Sadoğlu, 2016: 6). Balkanlarda dil, din ve köken farklılıkları Batı’ya kıyasla daha çeşitli olduğundan ulusçuluğun köklendiği temeller bu çeşitlilik içinden seçilebilmişlerdir. Ancak buradaki uluslaşma kendilerine ait belli sınırlar üzerinden gelişmemiş, daha çok egemen imparatorluğa karşı mücadele yürütmeyi gerektirmiştir (Saatçi, 2009: 18). Gerçekleştirilen mücadeleler Balkan toplumlarını kendi devletlerine kavuşturmuş olsa da tarihteki gelişmeler onların sonu gelmeyen çatışmalara sebep olan yayılmacı milliyetçilik ile yüz yüze kaldığını göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde coğrafyayla ilişkilendirilen milliyetçilik formlarının çeşitliliğine ait örnekleri artırmak, sömürgeciliğe karşı Afrika’da gelişen anti-kolonyal milliyetçilikten, Panslavizm politikaları yürüten yayılmacı Rus milliyetçiliğinden, Osmanlı’nın dağılmasıyla milliyetçiliğin birden çok formunu içinde barındıran Türk milliyetçiliğinden veya milliyetçiliklerin zamanla çok farklı ideolojilerle eklemlenmesinden yani böylelikle oluşan yeni milliyetçiliklerden; sivil, diaspora, yeni sağ milliyetçiliklerden vb. bahsetmek mümkündür. Ancak buraya kadar yapılan değerlendirmelerin konuyla ilgili temel anlayışı yeteri kadar beslediği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, özellikle milliyetçi söylemler başlığı altında, küreselleşme sürecinin etkisi düşünülerek yapılan post-modern çalışmalar çerçevesinde bu temel anlayışı destekleyici açıklamalar ayrıca yapılmaktadır. Bu noktada; günümüz uluslarını meydana getiren temel fikir olan milliyetçilik düşüncesinin genel çerçevesini inceledikten sonra bir de ulusların birbirleriyle iletişimini sağladıkları etkili bir alan olan kamu diplomasisi uygulamaları ile milliyetçilik bağlantısını da tartışmak gerekmektedir.

3.3. KAMU DİPLOMASİSİ ARAÇLARI İLE MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİNİN ETKİLEŞİMİ

Çalışmanın bu bölümüne kadar; yapılan kavramsal açıklamalar, bazı olguların tarihsel gelişim süreçlerinin incelenmesi, teorik tartışmalar kapsamındaki değerlendirmeler ve tüm bunlar arasında gelişen ilişkilerle -çalışmanın konusuna özel- bir etkileşim tespit edilmeye uğraşılmaktadır. Çalışmanın bazı noktalarında; küreselleşme süreci, bu süreçte bir ideoloji olarak milliyetçilik düşüncesinin durumu, bu ideolojinin kamu diplomasisi araçlarıyla kurduğu münasebet ve bu münasebetin ortaya çıkardığı izler vurgulanmaya çalışılmıştır. Ancak bu bölümde asıl gayret, buraya kadar bazı açıklamalar ve tartışmalar kapsamında bilhassa incelenmekte olan mezkûr izleri daha belirgin bir nitelikte ortaya koymak yönünde ilerleyecektir. Bu bağlamda bu bölümün amacı; ideolojinin dil ile olan bağlantısını, araç-amaç ilişkisini, bu ilişkinin milliyetçilik düşüncesinde nasıl karşılık bulduğunu, milliyetçi söylemlerin kamu diplomasisinde edindiği konumu ve nihayet bu kapsamda yürütülen ulus-markalama faaliyetlerini sorgulamak olacaktır. Yapılan bu -kısa fakat açık olacak- incelemeler ve sorgulamalar sonucunda da çalışmanın konusundaki ilişki ve etkileşimlerin doğru ve nihai bir bağlama ulaşması beklenmektedir.

3.3.1. İdeoloji ve Dil

Çalışmanın ilk bölümünde tarihsel ve teorik tartışmalarıyla birlikte incelenen ideoloji ve söylem kavramları, bu kavramların kurduğu öncelik-sonralık, araçsallık-amaçsallık gibi ilişkiler bu bölümde dilin ideolojik kullanımı ile nasıl bir etkileşim içinde gelişim gösterdiği ve birbirlerine olan ihtiyaçları bağlamında yeniden değerlendirilmektedir. Zira bu konuda yapılan birçok araştırma dil ile ideolojinin birbirlerini besleyen ve karşılıklı bir uyum içinde ilerleyen olgular olduğunu ortaya koymaktadır. Birçok teorisyen bu bağlamda, dilin ve söylemin politik alanı ve sosyal ilişkileri dizayn eden, sınırlarını çizen, yön veren, değiştiren ya da dönüştüren niteliklere sahip olduğunu, bu niteliklerin de bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullanımda olduğunu değerlendirmektedir. O halde bu ilişkiselliğe dair yapılacak olan tespitler çalışmanın bağlamına bu noktada etkili bir katkı sunacaktır.

Dellaloğlu 'Poetik ve Politik' isimli kitabında bu konuda açtığı başlık altında, dilin ulusların oluşum sürecine sağladığı katkıyı inceleyerek onun düşünceleri etki altına alan yapısını ve kurgulayıcı niteliklerini değerlendirmektedir. O, Latince ile Arapça örneklerinden ve bu dillerin evrenselliğinden ilerleyerek, dahası dilin doğasına özgü yeterliliklerine başvurarak ulusal dillerin oluşumunu, daha doğrusu dillerin ulusları nasıl oluşturduğunu açıklamaktadır (Dellaloğlu, 2020: 193). Bu açıklamalar dilin fikirler üzerindeki etkisinin kanıtlanması bağlamında önemli izler taşımaktadır. Ona göre dil, politik bir düzeye gelmeden önce poetiktir. Yani dil, önce söylemleri sonra düşünceleri oluşturur. Hatta onun başvurduğu yazarlardan biri Humboldt'a göre dil iletişimden önce sessizken düşünebilmenin de ön koşuludur (Dellaloğlu, 2020: 201). Bu ön koşul bireylerin dilsel yeterlilikleri sınırında düşünebildiğini açıklamaktadır. Öyleyse dil iletişimi sağlayan işleviyle ilişkileri devam ettiren araç olmaktan evvel, bireylerin düşünmelerini ve toplumların fikirlerini inşa eden bir mekanizmadır. Dellaloğlu'nun bu konu üzerinde bilhassa Latincenin evrenselliği konusunda yaptığı değerlendirme, onun uluslar ve ulusal diller henüz yokken uluslararası bir dil olabilmesinde yatan nüfus etme gücüne dair bir tespittir. Bu tespit; günümüz dünyasında bir konuşanı olmayan, eski dönemlerde ise günümüzde sıradan bir ulusal dilin konuşulduğundan daha az konuşulan ancak 16. yy' dan önce gerek kapsama alanı gerekse kullanıldığı disiplinler açısından fevkalade bir evrenselliği olan Latincenin, sahip olduğu bu evrenselliğin düşüncelere nedenli yön verdiğini ifade etmektedir. Çünkü Latince o dönemde kitapların, yönetimin, hukukun, yüksek öğretimin ve daha birçok kanonik kullanımın dilidir. Rönesans ve Reform Süreçlerine kadar birçok imparatorluğun yazı dili Latince ya da Arapça olmuştur. Çünkü çoklu etnik yapıya sahip dönemin devletlerinde etkili bir yönetime sahip olmak ve hegemonyayı güçlendirmek için dilin kültürel zenginliğini kullanmak gerekmektedir (Dellaloğlu, 2020: 195). Aynı ihtiyaç ulusların ve ulus-devletlerin oluşumunda karşımıza çıkmaktadır. Uluslaşmadan önce yazı dili birlikteliğini Latinceye bulan Avrupalıların, konuşma dilinde birbirleriyle çok yakın mesafelerde bile anlaşılamayan lehçelere sahipken; ürettikleri metinler ve bu metinlerin matbaa ve çeviri yoluyla dolaşıma sokulması ile ulusal dil sınırlarına erişebildiği düşünülmektedir. Çünkü edebi yapıtlar, hukuk kuralları, kutsal kitaplar, gazeteler gibi kanonik metinler belli bir türdeşliği yaratmak açısından ulusal dili oluşturan başat unsurlardır. Örneğin, ilk ulusal dil olarak

İtalyanca, bir dini destan anlatısı olarak Dante'nin *İlahi Komedyası* İtalyan ulus birliğinin kurucu kitabı tarafından yaratılmıştır (Dellaloğlu, 2020: 196). Yani önce dil ve söylem, sonra düşünce ardından ulus inşa edilmiştir.

Bu konuda Althusser'in "alt yapı-üst yapı" düşüncesini ve "devletin ideolojik aygıtı" tezini inceleyen Kazancı, ideolojinin oluşumunda kitle iletişim araçlarının rolünü ve bu araçların sunduğu günlük haberleri ele alarak dilin ve söylemin etkinliğini değerlendirmektedir. Ona göre Althusser'in ideoloji açıklamasında yer alan; ideolojinin maddi oluşumlarla ve pratiklerle iç içe, hatta sürekli bir etkileşim içinde olması, sadece yönetenlerin zerk ettiği değil toplum tarafından da yaşatılan bir doğaya sahip olma durumu düşüncelerin oluşumundaki ve beslenmesindeki ana etkenlerdir. Yani ideoloji ile maddi uygulamalar bir arada gelişmektedir. İdeolojik bir söylem bu uygulamalarla uyumlu ise güncel olanın kaynağı ve nedeni, yeni oluşumlarınsa temeli olabilmektedir (Kazancı, 2002: 64). Althusser burada; ideolojinin dil ile olan etkileşimine bir de maddi pratikler ayağını kazandırmakta, toplumların uygulamalarıyla bu etkileşime olan katkısını hatırlatmakta ve devletin dil unsurunu doğal, hatta vazgeçilmez bir araç olarak kullanmak isteyeceğini vurgulamaktadır. Kazancı bu bahiste kitle iletişim araçlarıyla topluma sunulan haberleri örnek olarak ele almaktadır. Ona göre halkı bilgilendirmesi beklenen haberler aslında ideolojik birer kurgudur. Maddi pratikler haber olarak ulaştırıldığında haberin yapılma şekli ve yorumlanmasına bağlı olarak toplumda farklı etkiler meydana getirmektedir. Zira -egemen olsun ya da olmasın- ideolojiler bu haberlerin kapsamında birer serpinti şeklinde söylemi oluşturan unsurlar olarak yer almaktadır. Haberin oluşturduğu söylemin içinde ideolojik dil dönüp dolaşmakta ve kendi ideolojisini burada yeniden inşa etmektedir (Kazancı, 2002: 77). Bu açıdan, 'haber' örneğinde incelendiği gibi söylemlerin ideolojik bir dille kuşatıldığı, öznenin ya da nesnenin söylem kapsamında iç içe işleyen ideolojik izler barındırdığı ve ideolojilerin bu etkileşimle sürekli yenilenerek kurgulandığı değerlendirilmektedir.

Dil ile ideolojinin yaşamın birçok noktasında iç içe geçmiş olması ve sürekli etkileşmesi durumu onu milliyetçilik hareketlerinde de daimî bir belirleyici unsur olarak öne çıkarmaktadır. Zira dil birleştirici doğası ve işlevselliği ile milliyetçiliğin duygusal ve araçsal dinamiklerinin merkezinde kilit bir role sahiptir. Ulusun, devletin ya da belirli bir siyasal kimliğe sahip toplumların oluşturulmasında temel olan milliyetçilik düşüncesi

dil ile eşzamanlı olarak siyasetin konusu haline gelmiştir. Çünkü milliyetçilik düşüncesinin matbaa ve çeviri ile yakın olan ortaya çıkış zamanlamasının yanında dil ile ilgili başat vurguları da bulunmaktadır: “Toplumda tek dilin konuşulmasının birleştirici etkisi, halkları kültürel olarak birbirlerine yakınlaştırması, farklılıkları azaltması ve tüm bunları giderek yaygınlaştıran etkiye sahip elverişli bir araç olması” (Kasımoğlu, 2013: 165). Dolayısıyla dil, milliyetçiliklerin milletleri ve ulusları yaratma sürecinde işlevsel bir rol edinmektedir. Ancak bu rol; ulusların inşa süreciyle son bulmadan, onların maddi pratikler aracılığıyla her gün yeniden yaratılmasında, milliyetçiliğin sürekli yenilenmesinde ve güçlenmesinde, ulus-devletlerin zamanın koşullarına göre yeniden şekillenmesinde devam etmektedir. Milliyetçilik çağın koşullarına göre kendini farklı şekillerde konumlandırıp yenilerken dilin etkililiğinden yararlanmakta ve yeni söylemlerle yeniden sahne almaktadır. Bu açılardan milliyetçi söylem, kamu diplomasisi uygulamalarında kullanılan bir araç olarak bu çalışmada incelenmesi gereken başka bir olgudur.

3.3.2. Milliyetçi Söylem

Çalışmanın ilk bölümünde incelenen söylem kavramı, onu ideoloji ile karşılaştıran ancak ikisi arasında bir ayrım ortaya koyarak birbirinin tamamlayıcısı konumunda açıklayan Michael Foucault merkezli tartışmalar etrafında değerlendirilmekteydi. Bu değerlendirme Foucault’nun söylemi bir teori olarak ele alıp iktidar ve özne olguları ile etkileşime sokarak çözümlemelerde bulunması yönünde bir okumaydı. Bu bölümde ise Foucault perspektifinden hareketle milliyetçilik düşüncesi ile söylemin özne-nesne ikilemini aşan, kurgulayıcı ve inşa edici kabiliyetlerini barındıran, iktidarı oluştururken bir yandan da iktidarın elverişli bir aracı olan ve kurumsal pratikleri sürekli devrede tutan etkileşimleri incelenmektedir. Bu inceleme kapsamında; millet, milliyetçilik ve ulus-devlet inşası gibi olgulara “söylem” çerçevesinde yaklaşılmakta, milliyetçi söylemin gündelik hayatta bulunduğu karşılıklara değinilmekte ve kamu diplomasisi uygulamaları ile etkileşimine açıklama getirilmektedir.

Milliyetçilik üzerinde yapılan son dönem çalışmalarda da modern ideolojilerle bir şekilde eklemlenen ve yeni formlar bulan milliyetçi söylemlerin varlığı kabul edilerek

milliyetçiliğin tek düze bir ideolojik incelemeden uzaklaştırıldığı izlenmektedir. Post-modern milliyetçilik çalışmaları denilen bu dönemde; milliyetçilik düşüncesine dair incelemelerin odak noktası sadelikten yana değil iç içe geçmiş yapılarla millet, kimlik, milli kimlik ve milliyetçilik olgularının söylem çerçevesinde değerlendirilmesidir (Yıldırım, 2015: 9). Anlaşılan odur ki; milliyetçiliğin kavranabilmesi için onu ideolojik bir öz ile beslemek ve söylem mekanizmasının dinamikleri ile etkileşime sokmak ne kadar gerekliyse milliyetçi söyleme dair çözümlemeler için ise millet, milliyetçilik ve milli kimlik oluşumları da maddi pratikler ve gündelik yaşam koşulları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çünkü birey ve toplulukların çevresinde olup bitenlerin sürekli milliyetçilik üzerinden tartışılmasıyla tüm bunlar milliyetçiliğin olduğu kadar söylemin de konusu haline gelmektedir. Ayrıca düne kadar bir düşünce, bir ideoloji ya da bir öğreti olarak bilinen milliyetçilik, küreselleşme süreci ve kültürel dönüşümün etkisiyle gündelik yaşamda sürekli karşılık bulmakta ve giderek bir söylem biçimi haline gelmektedir.

Craig Calhoun, yukarıda da bahsedilen milliyetçiliğin çok çeşitli biçimlenmesi ve farklı milliyetçiliklerin oluşması konusunda ortak noktayı milliyetçi söylemde bulmaktadır. Ona göre, milliyetçiliği benimseten motivasyonların tek başına devlet kurma, kolektif kimlik anlayışı, toplumsal dayanışma, sanayileşme ya da anti-emperyalizm gibi tetikleyiciler olması ihtimali eksik bir düşünce olacaktır. Burada asıl bağdaştırıcı unsur, farklı milliyetçiliklerin buluşma merkezi ve kritik etken milliyetçilik söylemidir. Çünkü milliyetçilik; yaygın coğrafyası, düşünceleri derinden etkileyen öğretisi, günlük yaşamda edindiği dinamik konum ile her zaman söylemsel bir oluşuma ihtiyaç duymaktadır. Zira bu söylemsel oluşumlar; dil pratikleri ve metinlerin yanı sıra toplumun günlük hayatında sürekli karşılaştığı törenler, simgeler, inançlar, tutumlar, davranış biçimleri, alışkanlıklar vb. kapsayan bağdaştırıcı unsurlar olarak milliyetçiliklerde çimento işlevini görmektedir. Foucault bu söylemsel oluşumları, bilinçleri biçimlendiren kurgusal bir konuşma düzeneği olarak görmekte ve onlar sayesinde gelişen milli kimliği bireyin bilincine, ruhuna, bedenine bezenmiş bir inanç olarak açıklamaktadır. Ayrıca ona göre, modern devletin iktidar biçimi toplumun bireyselliği ile yakınlaşan, onu yok saymaktan çok belirli söylemsel düzenekler yoluyla işleyerek bütünleşen bir oluşumdur. Yani böylesi bir iktidar biçimini kurgulamak için söylemsel alana mutlaka başvurmak gerekmektedir (Yıldırım, 2015: 19). Calhoun ayrıca,

bazı düşüncelerin sunduğu yanılsama olasılığını da milliyetçilik adına reddederek, onun modern dünyanın yıkıcılığı içinde işlevsel bir bütünleştiricilik görevi üstlendiğine dikkat çekmektedir. Zira milliyetçilik, topluma duygusal bir birliktelik anlayışı sağlayıp, üst varlık inancıyla özdeşleşme kavrayışı sunduğundan insanları bu anlayışlar çatısı altında bir araya getiren ve toplumsallıklarının devamını sağlayan bir dayanışma kaynağıdır (Çiftçi ve Evren, 2019: 2981). Ancak bu dayanışmayı ve bütünleşmeyi topyekûn, kesintisiz ve kusursuz olarak görmek, milli kimliğin farklılıklardan oluşan karmaşık ve değişken doğasını bir kenara bırakmak, milleti tam homojen bir yapı olarak tasavvur etmek doğru olmayabilir. Birey noktasından bakıldığında milli kimlik çok çeşitli konumlara sahip olabilmektedir. İşte tam bu noktada milliyetçiliğin egemen olma ideali ile milli kimliklere saygı arasında bir ikilem yaşadığı hissedilmektedir. Çünkü milliyetçiliğin gücünü perçinlemesi ve idealine kavuşması için siyasal eyleme ilham veren milliyetçi bir mit oluşturmaları ve örnek bir millet yaratarak toplumundaki farklılıkları azaltan bir bütünleştiriciliğe kavuşmaya ihtiyacı vardır. Bunu gerçekleştirmenin en etkili yolu ise “ötekiler” ya da “düşmanlar” yaratmak için milliyetçiliğin söylemsel alanına girmektir. Bu doğrultuda Chatterjee de söylemin kendisinin de evrensel bir amaç olarak hegemonyasını kabul ettirmek için bir “öteki” olana gereksinim duyduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte tüm milli kimliklerde olduğu gibi, milliyetçiliğin öteki olana karşı tarifi ve bina edilmesi bir kereye mahsus olmayıp, sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Bu durumda milliyetçi söylem oluşumlarının önemi bir kez daha kanıtlanmaktadır (Çiftçi ve Evren, 2019: 2983). Ez cümle; milliyetçi söylemin önemi milli kimliklerin yaratılması, toplumsala ait ortak hafıza oluşturulması, milletlerin ve devletlerin bina edilmesi, milliyetçiliğin tekraren üretilmesi ve tüm bunların sürekliliğinin sağlanması adına oldukça yüksek görünmektedir. Bu önem doğrultusunda ulus-devletlerin uluslararası ilişkiler kapsamında gerçekleştirdikleri kamu diplomasisi faaliyetlerinde de milliyetçi söylem mekanizmalarını tercih ettikleri izlenmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde incelenen bir diğer olgu ve faaliyetler bütünü olarak kamu diplomasisi; ulus-devletlerin uluslararası ilişkilerde geleneksel diplomasiye alternatif olarak edindiği ve küreselleşme süreci ile birlikte giderek yaygınlaşan bir iletişim biçimidir. Bu iletişim biçimi, ulus-devletler adına kamuoyunun demokratik

süreçlerdeki ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak hem politik alana daha çok dahil olması hem de bireylerin ve toplumların giderek birbirlerine yakınlaşmaları ile bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. O halde; milliyetçi söylemin dahili (iç) politik alanda ulus-devletler, milletler, kimlikler oluşturulması ve bunların yenilenmesi bakımından bir harç görevinde olmasının yanı sıra bu durumun harici (dış) politik alana bir yansıması olabileceği, onun burada da farklı bir kritik rol edinebileceği ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Parim ve Çetin bu konuda yaptıkları araştırmada, Türkiye üzerinden bir örnekle TRT Avaz adlı televizyon kanalının Türk kimliği ve Türk milliyetçiliğini öne çıkaran söylemlerini ele almaktadırlar. Bu araştırmada Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesi için ürettiği kamu diplomasisi faaliyetlerinden biri olarak yayın yapan televizyon kanalı TRT Avaz' ın kültür ve tarih birliği üzerinden nasıl bir iletişim kanalı oluşturmaya çalıştığı ve bu iletişimde Türk milliyetçiliğinin ne ölçüde çerçevelendiği incelenmektedir. Kanalin yayınlarında tarih ve kültür başta olmak üzere; haber, ekonomi, sosyal, çocuk, dini vb. içerikler sunduğu, tüm bu içeriklerde ise ortak değerlere atıflar yapılarak bölge toplumları ile Türkiye'nin yakınlığını vurgulandığı düşünülmektedir. Örneğin bu kanalda yayınlanan bir dizide bazı repliklerde kullanılan "kurt" göndermesi incelendiğinde, Türk milliyetçiliği ve milli kimlikleri açısından özel önem atfedilen bir simgesel olguya birliktelik anlayışı yüklendiği değerlendirilmektedir (Çetin ve Parim, 2021: 45). Bu örnekte olduğu gibi farklı kamu diplomasisi araçlarında yer alan milliyetçi çerçeveleri ve söylemleri tespit etmek mümkündür. Çünkü günümüzde sayısı, çeşitliliği ve yöntemleri gittikçe artan, niteliksel olarak sürekli gelişen birçok kamu diplomasisi faaliyeti kendi ulusuna ait milliyetçi söylemler geliştirmektedir. Bu bağlamda literatürde dış politikanın bir başka faaliyetler bütünü olarak incelenen olgusu "ulus-markalama" çalışmaları da milliyetçi söylemlerin geliştirildiği farklı bir kamu diplomasisi uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3. Ulus Markalama

Kamu diplomasisi bir dış politika yöntemi olarak, diğer ulusları ifade eden hedef kitleler üzerinde belirli bir etki yaratabilmek üzerine kurgulanmış iletişimsel faaliyetler bütünüdür. Ulus-devletler de milliyetçi söylemlerini dolaşıma sokmak için bu kamu

diplomasisi faaliyetlerini araç olarak kullanmaktadır. Milliyetçi söylemin ulusu ve ulusallığı desteklemesi bağlamında sosyal ve iktisadi alana indirgenmiş bir kamu diplomasisi uygulama biçimi olarak karşımıza çıkan ulus markalama çalışmaları da ulusun kendi toprakları dışında olumlu tanıtımını sağlayabilecek tüm unsurların harekete geçirilmesi ile ilgili başka bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Ulus markalamasında ticari pazarlama üslubuna benzer olarak bir ülkenin marka değerini yükseltmekle ilgili çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Fakat burada tekil bir marka çalışmasından ziyade ülkenin sanat, kültür, sanayi, spor, turizm, demokrasi, eğitim gibi pek çok alanda yer alan unsurlarının uluslararası arenada olumlu bir imajla tanıtılması ve itibarlı bir konuma ulaştırılmasının amaç edinilmesi söz konusudur. Bu noktada, burada kamu diplomasisi uygulamaları kapsamında değerlendirilen ulus markalama kavramını açıklamak, beslendiği kaynakları ve faaliyetlerini örneklendirerek incelemek, milliyetçi söyleme ilişkin boyutuna değinmek çalışmanın konusuna son bir bağlam daha oluşturmak adına gerekli görülmektedir.

Marka günümüz dünyasında çokça karşılaşılan bir olgu olarak; herhangi bir kurumsallığı temsil eden işaret, sembol, isim, sayı ya da sözcüklerin birini, hepsini veya birkaçını içeren bir bütündür. Bu bütün kendisini etrafında bulunan “diğer” lerinden “öteki” olandan bir şekilde ayıran bir işlev üstlenmektedir. Daha da açacak olursak marka; ürün, hizmetler ve kurumların yapısındaki biçimlerle birbirlerinden ayrılmasını sağlayan, bu ayrımı sunan etiketin hukuksal çerçevede korunduğu, çeşitli iletişim kanallarıyla yaygınlaştırılmasına gereksinim duyulan ve bu yaygınlaştırmanın kitlelerde itibar algısı geliştirmesi hedeflenen somut ve soyut tasarımsal bileşimlerdir (Yağmurlu, 2019: 127). Bu tanımlamadan anlaşılmaktadır ki, markanın onu diğerlerinden ayıran kendisine özgü bir yapısı, temsil ettiği bir kurumsallığı, bu nitelikleri koruyan hakları, olumlu algılar oluşturmak için tanıtım çalışmalarına gereksinimi ve kitlelere ulaşma gayreti vardır. Ancak marka denilince akıllara daha çok ticari şirketler, üreticiler, firmalar, pazarlamacılar, onların ürünleri, hizmetleri, işaretleri ve reklamları gelmektedir. Simon Anholt tarafından ilk defa Sovyetlerin dağılma sürecinde tanımlanan ve kullanıma sunulan ulus markalama kavramı açıklamasında yazar, ülkelerin itibarlarının da ticari şirketlerin veya ürünlerin marka anlayışında olduğu gibi anlaşılması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bir ulus markası o ulusun sahip olduğu toplumsal nitelikler,

coğrafya, dil, kültür, sanat, tarih, yemek, uluslararası markalar gibi unsurlardan ve bu unsurların ortaya çıkardığı algısal dokudan oluşan özgün bir karışımdır (Yağmurlu, 2019: 130). Bu bağlamda ulus markalaması: “Bir ülkenin konumunu güçlendirmek, uluslararası ilişkilerde itibarını artırmak amacıyla ve diğer ülkelerin ekonomik, mali veya askeri nüfuzlarına karşı rekabet etmek için güçlü bir siyasi araç, kurumsal tanıtım tekniklerinin uygulanmasını sağlayan yöntemler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (<https://placebrandobserver.com/>, 2023). Ulus markalamaya eleştirel bir bakışla yaklaşan Nadia Kaneva ise onu; “pazarlama ve markalama paradigmaları aracılığıyla ulusu yeniden yapılandırmayı amaçlayan söylemler ve pratiklerin” meydana getirdiği, ulusun dışarıya olduğu kadar kendisine yönelik açıklamalar da sunan ve onun yeniden yapılanmasına katkı sunan yöntemler olarak ifade etmektedir (Özüdoğru ve Yüksel, 2019: 332). Marka, ulus markası ve ulus markalama kapsamında yapılan bu tanımlamaların kilit noktası ulus markalama çalışmalarının kamu diplomasisi uygulamalarına paralel olarak olumlu itibar ve algı oluşturma hedefiyle stratejiler geliştirilen pratikler olduğu ve üretmeye giriştiği özgün biçimlerle toplumları etkilemeye çalıştığı gerçeğidir.

Ulus markalama kapsamında ülkemizden bir örneği ele alan Köksoy, küresel marka olma potansiyeli taşıyan firmalara destek olmak amacıyla geliştirilen projeyi incelemektedir. “Turquality” olarak isimlendirilen bu proje, hem Türkiye’nin ekonomik olarak dışarıdan yapılacak yatırım olanaklarının kapasitesini arttırmayı, hem de küresel markalar yoluyla Türkiye’nin dışarıdaki imajını olumlu yönde desteklemeyi hedeflemektedir. Turquality, ülkenin ihracatını artırabilecek alanları destekleyen, firmalarına ekonomik rekabet avantajları sunan, yatırım yapılacak alan ve bölgelere ulaşımı kolaylaştıran, uluslararası şirketlerin marka değerlerini artırmaya yönelik imkanlar sağlayan, ilişkisel süreçlerini yönetim ve kurumsallık açısından destekleyerek Türkiye hakkında olumlu algı üretilmesine katkı sunan bir programdır (Köksoy, 2015: 54). Hedefleri ve süreç yönetimi düşünüldüğünde tamamen iktisadi saiklerle geliştirilmiş bu programın kapsamında; bir yandan ülke firmalarına sunduğu küresel marka olabilme, pazardaki konumlarını güçlendirme ve sürekliliği olan iletişim olanakları sağlama gibi destekler varken, diğer yandan ülkenin bu markalar yoluyla geleceğe dönük ve kalıcılık arz eden bir imaj çalışması olduğu değerlendirilmelidir. Benzer bir bağlamda “menşei

ülke” çalışmaları ve onun yarattığı etkiden bahsetmek de mümkündür. Markaların ürün ve hizmetlerini küresel ekonomik pazarda diğer ürün ve hizmetlerden ayırt etmek için “made in...” etiketinin yanı sıra “designed in.../...’da tasarlanmıştır”, “invented in.../...’da icat edilmiştir”, “assembled in.../...’da düzenlenmiştir” gibi kullandığı etiketleri ifade eden menşei ülke çalışmaları, tüketicinin algısında ülkenin statüsü, gücü, kaliteli imajı ve özgünlüğü açısından dışsal olarak sembolik ve duygusal etkiler yaratmaktadır. Çünkü insanların tutum ve davranışları üzerinde belirleyici olan etkiler, zihnindeki imajlar tarafından oluşturulmaktadır. Menşe ülke çalışmaları da belirli değişkenler kapsamında ürün ve hizmetlerin nitelikleri ile tüketici davranışları arasındaki ilişkiye odaklanarak o ülke hakkında bilinç, düşünce ve duyguları tesiri altına almakta ve ulus markalama stratejilerini desteklemektedir (Özüdoğru ve Yüksel, 2019: 334). Bu iki örnekte görüldüğü gibi ulus markalama çalışmaları bir ülkenin tanıtımı için gerekli pratiklerin çeşitli alanlarda disiplinlerarası derinlikte yürütüldüğü çok etmenli bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ulus markalamada ulusal imajın istenilen düzeyde oluşturulması için bu sürecin ulusa ait değerlerin ve uygulamaların topyekûn bir biçimde düşünülerek yönetilmesi gerekmektedir. Çünkü ulus ile bağlantılanan çağrışımların hemen hepsi o ulusa ait algının temelini oluşturmaktadır. Bu noktada ulus markalama çalışmalarının ulusal kimliği öne çıkarma veya ulusun inşasına katkı sunma noktasında işlevsel görevleri bulunmaktadır. Bu açıdan daha çok ticari hedeflerle kurgulanan bu girişimlerin ekonomik çıktılarının ötesinde, milliyetçiliği destekleyen sosyo-politik sonuçlara da zemin oluşturduğu değerlendirilmektedir. O yüzden milliyetçilik çalışmalarının ve milliyetçi söylemin ulus markalama çalışmalarında da kilit rol oynadığı düşünülmektedir.

Tüm bu örnek ve değerlendirmelerden bir sonuç çıkarmak gerekirse; kamu diplomasisinin yöntemlerinden biri olarak düşünülen ulus markalamasında da milletin itibarını uluslararası düzeyde ve diğer toplumlar nezdinde artırmak amaçlı olarak milliyetçi söylemler geliştirilmesi milli kimlik ve milliyetçilik bilincini yeniden üreten unsurlara yer verilmesi söz konusudur. Burada ulus markalamadan ziyade ulus imajlarının düzenlenmesine doğru dönüşen bir sürecin yönetimi gerçekleştirilmektedir. Yani milliyetçi söylem ulus markalamaya eşlik edip onunla birlikte dolaşıma girerek yine en güçlü desteği milliyetçiliğin kendisine sağlamaktadır.

3.3.4. Bir Kamu Diplomasisi Uygulaması Olarak Yunus Emre Enstitüsü ve Milliyetçi Söyleme Yönelimi

3.3.4.1. Türk Kamu Diplomasisi

Türkiye; diğer toplumlarla olan tarihi ve kültürel bağları, dilsel, dini ve sosyal yakınlıkları, geçirdiği uzun dönemli ilişkiler, kurduğu birliktelikler ve dünya üzerinde bulunduğu fiziki konumu düşünüldüğünde önemli ölçüde -kendinden başka bir topluluk üzerinde etki kurabilmeyi ifade eden yumuşak güce binaen- üstün potansiyel sahibi bir ülke olarak kabul edilmektedir. Özellikle İslam dünyasında demokratik yönüyle öne çıkan, sahip olduğu kültür çeşitliliğiyle birçok medeniyetin geçiş noktasında bulunan, Asya’da soy, Arap Dünyası’nda din, Avrupa’da demokrasi ve küresel ekonomiyle olan ilişkiler vasıtasıyla sağlam bağlantıları olan, AB’ye üye olma arzusunu diri tutan bir ülke konumunda, bir yandan sanayi ve hizmet sektöründe büyürken diğer yandan birçok yönüyle Doğu’daki ülkelere örnek teşkil eden, onların Batı’daki ülkeler ile münasebetinde köprü olan bir ülke olarak görülmektedir (Aydemir, 2018: 159). Ülkemizin bu eşsiz yönleriyle sahip olduğu potansiyel gücü kamu diplomasisinde kullanmak ve diplomasi faaliyetlerinin toplumsal yöne ağırlık veren bağları güçlendirmek için oldukça geç kaldığı düşünülmekte, ancak 2000’li yıllara gelindiğinde çeşitli kurumsal yapılarla faaliyetlere başladığı izlenmektedir. Bu anlamda Başbakanlığa bağlı “Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü” nün sahip olunan çeşitli kamu diplomasisi araçlarını koordine etmesi amacıyla devlet nezdinde bir ilk olarak ancak 2010 yılında teşkil edilmesi dikkat çekicidir.

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü dünya çapında teknoloji, iletişim ve bilgi paylaşımının artan önemine paralel; yerel, bölgesel ve uluslararası kamuoyuna yönelik diplomasi faaliyetlerini icra etmeyi ve Türkiye’nin bu faaliyetlerinde birlikteliği sağlamayı amaçlayan bir devlet kuruluşu olarak oluşturulmuştur. Bu kuruluş, uluslararası platformun ve küresel ilişkilerin her geçen gün artan dinamik ve değişken ortamına hızlıca katılarak eğitim programları, tanıtım ve medya çalışmaları, sosyo-politik iletişim faaliyetleri gibi çeşitli uygulamalar yürütmüştür (Anaz ve Özşahin, 2015: 506). Koordinatörlük tarafından duyurulan ve öne çıkan bir söylem olarak “Türkiye’nin

söyleyecek bir sözü, paylaşacak bir hikâyesi var” ifadesi ülkemizin sahip olduğu potansiyele ve oluşturmaya çalıştığı vizyona vurgu yapmaktadır (Cankara, 2018: 175). Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerindeki hem potansiyelinin hem de ihtiyacının büyük olması o yıllarda benzer kurum ve kuruluşların oluşturulmasına yol açmış, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Türkiye Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü (YEE) gibi oluşumları beraberinde getirmiştir. Bu anlamda bir kamu vakfı olarak 2007’de 05.05.2007 tarihli ve 5653 sayılı kanunla kurulan ve merkezi Ankara olarak faaliyetlerine 2009 yılında başlayan Yunus Emre Enstitüsü (<https://yee.org.tr/tr>, 2023) de ülkemizin bir başka önemli kamu diplomasisi aracı olarak öne çıkmakta, bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerine devam etmektedir.

3.3.4.2. Yunus Emre Enstitüsü

Yunus Emre Enstitüsü’nün temel amacı diğer ülkelerde faaliyet gösteren muadil kuruluşlara benzer olarak sınır ötesi toplumlarla münasebetler oluşturmak, Türk dilini, kültürünü, edebiyatını, sanatını, anlayışını tanıtmak, bu suretle toplumsal yakınlaşmaları pozitif yönde desteklemek ve ülkenin bilinirliğini artırmaktır. Bu amaçla ilk yurt dışı merkezini 17 Ekim 2009 tarihinde Saraybosna’da açıp yıllar içerisinde sadece Balkanlar, Orta Doğu ve Türk devletlerinde değil, Avrupa, Asya, Amerika, Afrika’da faaliyet gösteren Enstitü halini almıştır. Türk dilinin öğrenilmesi konusuna ağırlık veren ve bu anlamda bilimsel çalışmalara da destek sağlayan enstitünün şu anda 85 merkezi bulunmaktadır (<https://yee.org.tr/tr>, 2023). Kamu destekli sivil toplum yapılanması olarak faaliyetlerini yürüten YEE, Türkçe’nin ve Türkiye’nin evrensellik, tarihsel ve kültürel derinlik anlamında sahip olduğu zenginliği dünyaya tanıtmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede dilden tarihe, müzikten geleneksel sanatlara, edebiyattan sinemaya, bilimsel çalışmalardan mutfak kültürüne kadar birçok alanda aktif rol üstlenmektedir (Demirkaya ve Çelik, 2021: 141). Resmi internet sitesinde ve stratejik planlarında ifade edilen vizyonu: “Dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran ve Türkiye’ye dost insan sayısını artırmak. Misyonu ise; Türkiye’yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve

sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek" şeklindedir. Bu çerçevede Yunus Emre Enstitüsü'nde "Kültürel Etkileşim", "Yabancı Dil Olarak Türkçe", "Bilimsel ve Akademik Etkileşim", "Kültürel Diplomasi" ve "Kurumsal Gelişim" başlıkları ana çalışma eksenleri olarak belirlenmiştir (YEE, Stratejik Plan, 2017-2018: 21-27). Enstitüsü'nün bu eksenlerde gerçekleştirmekte olduğu yüzlerce faaliyeti ve çalışmalarını duyurmak, tanıtımını yapmak, ilgi çekmek gibi amaçlarla düzenlediği sergi, konferans, festival, konser, özel gün kutlamaları ve bunların yanında farklı yayım unsurları bulunmaktadır. Bu yayınların kapsamında internet sitesi, sosyal medya hesapları, dergiler, kitaplar, kataloglar, bültenler, faaliyet raporları gibi araçlar yer almaktadır. Tez çalışmasının temel sorgusunu oluşturan "milliyetçi söylemin kamu diplomasisi araçlarında edindiği konumun" araştırılması da Yunus Emre Enstitüsü'nün belirli aralıklarla yayınladığı bültenlerin bu sorguya yönelik taranması ile gerçekleştirilmektedir. İlk olarak Aralık 2009'da yayınlanan bültenlerden, resmi internet sitesinde yer alan ve 2019'a kadar devam eden toplam kırk dört sayı yüzlerce içeriğiyle tek tek taranıp kullanılan milliyetçi söylemler bağlamında incelenmektedir. Bu inceleme, sosyal ve kültürel yapılara ya da siyasal düzene ait konuları araştırma alanı kabul eden ve sorgulayan bir metot olarak eleştirel söylem analizi ile gerçekleştirilmektedir. Eleştirel söylem analizi (ESA), dilin kullanım şeklini farklı kaynaklarda ve çeşitli bağlamlarda inceleyen bir metot ve çözümleme modelidir. Bu modelin iddiası, bazı ifade ve betimlerin diğerlerine oranla daha farklı ve güçlü anlamlar taşıyabileceği, ardıl anlamlarının olabileceği yönündedir.

3.3.4.3. Söylemlerin Çözümlemesi

Fairclough'un eleştirel söylem analizi yazılarında sunmaya çalıştığı analitik kapsam dikkate alınarak geniş bir çerçeve belirlenip derinlemesine bir çözümleme sürecine gidilebilir. Ancak bu çalışmada daha yüzeysel bir analiz ve yorumlama tercih edilecek, diyalektik ilişki bağlamında ele alınan söylemler tarihsel süreklilik üzerine kurulu üçlü boyut ve aşamalarıyla çözümlenmeye çalışılacaktır. Çünkü Fairclough'un

söylem çözümlemesinin ana temasında birbiriyle bağlantılı üç aşamadan oluşan, üç boyutlu bir çözümleme vardır. Bu çözümlemenin merkezinde “metin” konumlanmaktadır. Birinci boyutta söylem metin üzerinden değerlendirilir; dil özellikleri ve söylemin o anki şartlara uygun yapısı sorgulanır. İkinci boyutta söylemsel pratikler öne çıkar, yani söylem sosyal alanda üretilen, dolaşıma giren, dağılan ve tüketilen bir olgu olarak karşılık bulur. Son boyutta ise Fairclough, söylemin toplumsal uygulamalardaki karşılığına odaklanır, hegemonyanın ideolojik etkilerini araştırır (Fairclough, 1995: 4). Tarihsel sürecin izlenmesini temel alan bu aşamalar çalışmanın bu bölümünde de kilit uygulama noktalarından birisi olmakta, Yunus Emre Enstitüsü’nün kuruluş koşulları, düşünsel temelleri ve motivasyonu, ardından yayınlarında yer alan söylemlerin belirlenmesi, pratiklere yansımalarının izlenmesi ve ideolojik (milliyetçi) dilin tespit edilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Öyleyse çalışmanın bu noktasında enstitünün yayınladığı bültenlerde tespit edilen “baskın milliyetçi söylemleri” çözümlemeye girişmek ve ilk olarak Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Yunus Emre Vakfı’nın Mayıs 2009’da Ulus’taki tarihî binasında düzenlenen açılış töreninde yaptığı ve yayınlanan bültenlerin birinci sayısında (Eylül-2009) yer alan konuşmadan bir alıntıyla başlamak yerinde olacaktır:

“Konuşmamın hemen başında şu hususu belirtmekte fayda görüyorum: Türkiye, böyle bir vakfın kurulması noktasında çok geç kalmıştır. Yıllar öncesinde kurulması gereken, faaliyet göstermesi gereken, buna ciddi şekilde ihtiyaç duyulan bu vakfın bu dönemde kurulmasından ve bugün açılışının yapılıyor olmasından ayrıca büyük bir bahtiyarlık duyuyoruz” (YEE, 2009 Bülten: 3).

Konuşmada yer alan bu cümlelerde özellikle vakfın kurulması hususunda geç kalınmış olmasının eleştirildiği ve bu eleştiri ifadelerinin Türkiye’nin kamu diplomasisi çalışmalarında diğer ülkelere göre geriden geldiği, yurt dışı kamuoyuna yönelik tanıtım noktasında geç kalındığı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım yukarıda “Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü” ve “Yunus Emre Enstitüsü” ’nün kuruluş koşulları okumalarında bahsedilen “geç kalınmış” açıklamalarına ve “potansiyel” vurgulamalarına yakın olarak Fairclough dönemlemesinin ilkinde tekâmül etmektedir.

“Bugün, diplomasi dış politikası sadece diplomasi ile yürütülmemekte; kültürel, ekonomik, ticari ağlarla birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda, kurumun ikinci önemli misyonu, Türkiye’nin dış politikasının stratejik boyutuyla ve Türkçenin yaygınlaştırılması, Türk kültür varlıklarının korunması, Türk kültürünün dünyanın her kuşağına yayılmasıyla ilgilidir. Bu da bizim tarihî-kültürel birikimimizi bugünkü strateji içine oturtmamızı sağlayacaktır” (YEE, 2009 Bülten: 7).

Yine aynı törende konuşan dönemin Dışişleri Bakanı ve Yunus Emre Vakfı’nın Mütevelli Heyeti Başkanı Ahmet Davutoğlu’nun ifadelerinden de kamu diplomasisinin artan önemi ve kurumun amacı olarak Türk dilinin ve kültürünün dünya çapında yaygınlaştırılması amaç olarak tespit edilmektedir. Ayrıca bu satırlarda diplomasi günümüz dünyasında edindiği çerçeve ve misyon ele alınırken enstitünün milliyetçi temelden yola çıkmakta olduğu anlaşılmaktadır. Dilin zamanın şartlarına uygun özelliklerinin incelenmesi gerektiğine değinen Fairclough’un çözümlemesine uygun olarak; açılış yıllarındaki dünya siyasetinde öne çıkan diplomasi stratejilerinin önemsendiği ve mevcut birikimin yanında potansiyelin de değerlendirilmesi gerekliliği açıklanmaktadır.

“Yunus Emre Vakfına bağlı olarak kurulan Yunus Emre Enstitüsü, Kanun’un amaçlarını gerçekleştirmek üzere eğitim ve öğretim faaliyetleri ile bilimsel araştırma ve uygulamaları yürütmektedir. Türk dili, tarihi, kültürü, sanatı gibi alanlarda, sertifika programlarıyla eğitim-öğretim uygulamalarını gerçekleştirmek, Enstitünün hedefleri arasındadır. Enstitü, kuruluş amaçları doğrultusunda Türk kültürünün, tarihinin, dilinin ve edebiyatının daha iyi tanıtılması ve öğretilmesi için araştırmalar yapmak; farklı kurumlarla iş birliği içerisine girerek bilimsel çalışmaları desteklemek ve ortaya çıkan sonuçları çeşitli yayınlar vasıtasıyla kamuoyuna duyurmak amacına yönelik olarak da pek çok faaliyet yürütecektir” (YEE, 2009 Bülten: 11).

Bültenin aynı sayısında yer alan Yunus Emre Enstitüsü başlıklı yazıda vakfın kuruluş amacıyla yer alan “Türk” vurgusu dikkat çekmektedir. Yapılacak faaliyetlerde yurtdışı kamuoyunun milletimize ait değerlerle tanıştırılması hedeflendiği okunmaktadır. Bu misyon ifadelerinde eğitim faaliyetleri kapsamında dil, tarih, kültür, sanat gibi unsurlardan beslenileceği, bunun yanında bilimsel çalışmalara katkı sunmanın da

hedeflendiği anlaşılmaktadır. Yani henüz kuruluş aşamasında dahi olsa söylemlerin sosyal pratiklerde kendisine yer edineceği, uygulamalarda bir karşılık bulacağı düşünülmektedir.

“İlk merkezin Saraybosna’da açılıyor olması, bir tesadüf değildir. Bu, çok düşünerek, üzerinde tefekkür ederek ulaştığımız bilinçli bir karardır. Çünkü eğer Türk kültürü en iyi şekilde nerede bir mekâna yansımış diye düşünülmüş olsaydı, burası, Saraybosna şehri olurdu. İstanbul, nasıl Türk kültürünün temel şehriyse, Saraybosna da o kadar bizim ortak kültürümüzün şehridir” (YEE, 2009 Bülten: 3).

Aralık 2009’da yayımlanan bültenin, ana temasını oluşturan Saray Bosna Merkezi açılışında konuşan Ahmet Davutoğlu’nun cümlelerindeki “bilinçli” kelimesi ve “Türk kültürünün yansımaları” ifadesi bizi, çalışmaların yakın görülen bir kültürlerden başlanmasına karar verildiğini, yakından uzağa tekniğiyle kültürler arası bağın hızlıca tesis edilerek güçlendirilmesinin hedeflendiği çıkarımına ulaştırmaktadır. Fairclough’un “söylem toplum ve kültürü inşa eder” ilkesine yakın olarak Saraybosna ile İstanbul arasında oluşturulmak istenen tarihi ve kültürel bağlar ile toplumlararası yakın bir milliyetçi ilişki inşasına girildiği kavranmaktadır. Foucault’un söylem üzerindeki temel tezlerinden birinin, “dil yetenekleri sayesinde arzu edilen özneler ve kurumlar oluşturulabileceği” yönünde olması da bu kavramaya katkı sunmaktadır.

“Bu, türünün ilklerinden bir kültür hamlesidir. Eskiden açılan kültür merkezlerinde, sadece dışarıdaki soydaş Türk toplumuna yönelik çalışmalar gibi bir anlayış hâkimdi. Biz, bu anlayışı genişletiyoruz. Bu kültür merkezinde, komşuluk ve dostluk sınırları içerisinde, kültürel erişim ve iletişim dâhilinde birçok faaliyet yapılacak. Türkiye’nin bütün kültürel dokusunu burada yansıtmaya, Türkiye’nin vitrinini oluşturmaya gayret edeceğiz” (YEE, 2010 Bülten: 10).

Dönemin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı’nın dördüncü sayı bültende yer alan bu cümlelerinden Kahire merkezi açılışına atfen Türkiye’nin kamu diplomasisinde vizyonunu geniş tuttuğunu, farklı coğrafya ve kültürlerle de temas etmek istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca milli bir kültürü, o ülkede de yayma hedeflerini burada açıkça ifade etmektedir. Bu söylem Fairclough çözümlemesinde ilk dönem açıklamasına

son örnek olarak, enstitünün kuruluş motivasyonu anlamında belirgin şekilde izah ettiği bir okumadır. Türkiye bu motivasyonla gittiği noktalarda ideoloji eleştirisi yapmak yerine söyleme başvurarak yeni yollar açmayı denemektedir. Bu da yine Foucault'un söylem üzerindeki temel tezlerinden bir başkasıdır.

Yukarıda tartışılan Fairclough önerileri ve bu öneriler çerçevesinde yer alan ikinci boyutta söylemsel pratiklerin öne çıkması, söylemin sosyal alanda karşılık bulan bir olgu olması ve bilhassa sosyal pratiklerin ikinci bir tarihsel aşama olarak ele alınması bu noktadan itibaren daha anlaşılır hale gelmektedir. Yunus Emre Enstitüsü'nün bültenlerinde yer alan faaliyetler oldukça fazla ve bu faaliyetlerin çeşitliliği de birçok karşılık bulabileceğinden burada özellikle ve öncelikle milliyetçi yönelimi ile öne çıkan, bunun yanında milliyetçi söyleme en fazla katkı sunduğu düşünülen ifadeler örnek olarak değerlendirilmektedir.

“Yunus Emre Enstitüsünün desteğiyle Strazburg'da “Avrupa 1. Türkoloji Çalıştayı” düzenlendi. Dünya ve Avrupa üniversitelerindeki Türkoloji bölümlerinin geleceği, Türkoloji öğrencilerinin eğitim ve istihdam sorunları, Avrupalı Türklerin ana dillerini kullanmada karşılaştıkları zorluklar, genç kuşakların dil sorunu konularında oturumların gerçekleştirildiği çalıştayda yurt dışında yaşayan Türkler, Avrupa'daki Türkoloji birimleri, sivil toplum örgütleri, üniversiteler, Türk Dil Kurumu ve Yunus Emre Enstitüsü iş birliği imkanlarının geliştirilmesi konusunda fikir alışverişinde bulunuldu” (YEE, 2011 Bülten: 14).

Temmuz 2011'de yayınlanan bültende yer alan bu haberde “Türk Dili” üzerine Avrupa'da ilk kez düzenlenen geniş katılımlı bir çalışma programından bahsedilmektedir. Özellikle kıtada yaşayan, öğrenim gören ve dilini kullanmada zorluk çeken Türkleri ve bir şekilde Türkçe çalışmaları yürüten tarafları bir araya getiren bu program; hem milli kimliğe ait bir probleme odaklanması hem de bilimsel bir yaklaşımla milli dilin geleceğine dair çözümler üretebilmesi anlamında dikkat çekici bir uygulamadır. Burada önce söylemleri sonra düşünceleri oluşturduğu düşünülen dil (Dellaloğlu, 2020: 201) için sağlam bir zemin hazırlığı yapıldığı düşünülebilir. Zira söylemin yayılması ve düşüncelere etki edebilmesi için en önemli araç olan dilin önündeki engellerin ortadan kalkması gerekmektedir.

“Yunus Emre Türk Kültür Merkezi ile Saraybosna Kantonu Eğitim Bakanlığı arasında Türkçe’nin ikinci seçmeli ders olarak ilk ve ortaöğretim okullarında okutulmasına ilişkin protokol imzalandı” (YEE, 2013 Bülten: 8).

Yine bir başka sayıda yer alan bu satırlarda Türk Dili adına çok önemli başka bir adımın atıldığı görülmektedir. Avrupa’nın merkezine yakın bir konumda bulunan Bosna Hersek’te devletin resmi olarak Türkçeyi okullarda okutma kararı alması, enstitünün ciddi bir başarısı ve gelecek nesillerle birlikte milli dilin dolaşımına sunacağı katkı anlamında hatırı sayılır bir gelişmedir. Ayrıca burada Bosna Hersek vatandaşları ile kurulan tarihi ve kültürel bağlantı ile dilin birleştirici doğası ve i levselliğine başvurularak milliyetçiliğin duygusal ve araçsal dinamiklerinin merkezindeki rolünden faydalanılmaktadır.

“Sakarya Üniversitesi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve İngiltere Türk Dili, Kültürü ve Eğitim Konsorsiyumu i  birliğiyle düzenlenen “Dünyaya Türkçe: Yurtdışında Türkçe-Türk Kültürü Eğitmen ve  ğretmen Yetiştirme Geliştirme Programı: İngiltere” programı 14-21  ubat 2014 tarihleri arasında Yunus Emre Enstitüsü Londra Türk Kültür Merkezinde gerçekleştirildi” (YEE, 2014 Bülten: 67).

Nisan 2014 bülteninde yayınlanan bu haberde Türkçe eğitmen yetiştirme programının yapılması ile ilgili olarak dikkat çekici bir nokta, dünyanın en yaygın kültür diplomasisi ağlarından birine sahip olan İngiltere gibi bir ülkede Türk dilini ve kültürünü öğretmesi için yeni eğitmenler hazırlanmasıdır. Burada güçlü geleceğe dair bir iddia görülmekte, bir sosyal pratik olarak milli dilin yaygınlaşması hedefiyle zemin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca  niversitelerle yapılan i  birliği de enstitünün çalışmalarında bilimsel katkıları  nemsemiğini açıklamaktadır. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi dil; toplumun söylemi, ideolojileri, kültürel kodları ve yaşantıları anlamında ve tüm bu ilişkilerin yönetilmesinde hayati bir araçtır. Milli dilin dolaşıma sokulması için -Althusser’de sunulan ideoloji ve özneler metaforuna (Purvis ve Hunt, 2014: 19) yakın olarak- fikirlerin üretiminden önce öznelerin üretilmesi gerekmektedir.

"Bir milletin bağımsızlığının, özgünlüğünün, zengin kültürel birikiminin, köklü bir geleneğe sahip olduğunun en büyük göstergesi dilidir. Dil, milletlerin kendilerine  zɡ  düşünme, yaşama, ifade etme biçimlerinin

temel göstergesidir. Milletlerin ufku, dünyası, hayata bakışındaki derinlik dillerinin mahiyetiyle ilgilidir. Dünyanın sayılı dillerinden biri olan Türkçemiz, milletimizin zihni berraklığını, iletişim becerisini, eşyaya ve dünyaya bakışını gösteren hayli zengin, köklü bir dildir. Milletimizin bağımsızlığına düşkün karakteri, özgün kültürü, yaşama ve düşünme biçimi en güzel, kendi öz dilinde, Türkçede tecessüm etmiştir" (YEE, 2016 Bülten: 21).

Bir başka sayıda yayınlanan bu satırlar ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Türk Dil Bayramı münasebetiyle paylaşılan mesajdan bir alıntıdır. Burada dilin bir millet nezdinde ne denli mühim bir unsur olduğu, onun toplumu her yönüyle yansıtan bir etkisi olduğu ve dilin gücünün aynı zamanda düşüncelerdeki güç olduğu değerlendirilmektedir. Türkçe'nin de bu şekilde Türk Milletinin düşünce dünyasında geniş bir yer teşkil edip karakterini tayin ettiği, onun içindeki zenginliğin milletin düşünce, kültür ve yaşama tercihleri noktasında bir zenginlik oluşturduğu açıklanmaktadır. Ayrıca ifadelerde sıkça başvurulan "Türk" ve "Türkçe" vurgusu da dikkat çekicidir. 2016 yılında yayınlanan bu sayıda metin içinde aynı vurgulara çokça rastlanmaktadır. İdeoloji ve dil etkileşimini örnekleyen başka bir metin olarak bu söylem de Foucault'un "söylem düzeni" (Demir Güneş, 2013:58) açıklamasında olduğu gibi öznenin tek başına ortaya çıkardığı değil, farklı zaman ve mekândan çeşitli söz dağılımları ile bir birlik olarak çıktığı yerin kendisidir ve dil ile ideolojinin yaşamın birçok noktasında iç içe geçmiştir. Zira dil birleştirici doğası ve işlevselliği ile milliyetçi düşüncenin de duygusal ve araçsal dinamiklerinin merkezinde kilit bir rol edinmiştir.

"Mısır'da Türk kültürünün, Türk dilinin zirveye ulaştığı bir dönem var ki, o da tarihte Devlet-i Türkiyye olarak geçen Memluk Devleti dönemidir" (YEE, 2010 Bülten: 22).

Bir başka sayıda yer alan metinlerden birinde ise Prof. Dr. A. Melek Özyetgin'in kaleminden dökülen ifadelerle Türkiye ile Mısır'ın geçmiş etkileşimleri ve bu coğrafyada Türk dilinin daha önce de birçok kez hâkim dil olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme ile hem tarihsel-kültürel bir bağ kurulmaya çalışılırken hem de geçmişe yönelik bir iddia ile Türk dilinin orada olması doğal bir hak olarak izah edilmektedir. Bu durum milli dilin yaygınlaştırılması amacıyla çeşitli sebepler üretilip iletişimi

güçlendirmenin yolları arandığı izlenimini vermektedir. Bu çaba bize İbrahim Kalın'ın kamu diplomasisi tanımını hatırlatmaktadır: “Bir ülkenin dünyayla paylaşmak istediği hikâyesinin tutarlı ve ikna edici bir şekilde ortaya konma çabası” (<https://tasam.org/>, 2023). Yani bir kamu diplomasisi uygulamasında temelleri olan gerçek ve meşru bir dil oluşturtulmaya çalışılmalıdır. Meşru dilin gerekliliği söylemsel pratikler bağlamında da geçerli görülmektedir.

“Uluslararası İslam Üniversitesi ile İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) iş birliği ve Yunus Emre Enstitüsü Amman Türk Kültür Merkezinin katkılarıyla Uluslararası İslam Üniversitesi (UIÜ) Mimarlık Fakültesinde “Bilad-ı Şam’da Osmanlı Eserleri Sempozyumu” gerçekleştirildi” (YEE, 2014 Bülten: 8).

“Yunus Emre Enstitüsü ve Halkbank iş birliğiyle gerçekleştirilen “Balkanlar’da Geleneksel Türk El Sanatlarının İhyası” projesi çalışmaları devam ediyor. Proje kapsamında açılan el sanatları kurslarının ikinci dönemi başladı” (YEE, 2013 Bülten: 27).

“Çuvaşistan’ın başkenti Çeboksarı’da Türk fotoğraf Sanatçısı Mustafa Dedeoğlu’nun 30 eserinden oluşan “İstanbul ve Ötesi” fotoğraf sergisi açıldı” (YEE, 2013 Bülten: 41).

“Tokyo Yunus Emre Türk Kültür Merkezinin Türkiye tanıtım programında bağlama ve ud konseri verildi” (YEE, 2013 Bülten: 49).

“Yunus Emre Enstitüsü Ürdün’de düzenlediği ‘Türkiye Günleri’ programı kapsamında, geleneksel el sanatları sergilerinden, film gösterimlerine, konserlerden halk oyunları gösterilerine kadar birçok etkinliğe yer verdi” (YEE, 2015 Bülten: 15).

“Moda ve Sahne Festivalinin bu yılki onur konuğu Osmanlı Kıyafetleri Koleksiyonu oldu. Bursa Olgunlaşma Enstitüsünün hazırlamış olduğu koleksiyon Yunus Emre Enstitüsü organizasyonu ile Astana’da sergilendi” (YEE, 2015 Bülten: 28).

“Geleneksel Osmanlı tatlıları, İtalya’nın başkenti Roma’da düzenlenen etkinliklerle İtalyanlara tanıtıldı” (YEE, 2019 Bülten: 64).

“Yunus Emre Enstitüsü ve Okçular Vakfı iş birliğiyle hayata geçirilen Kemankeş Projesi kapsamında, geleneksel Türk okçuluğunun dünyaya tanıtılması ve bu alanda dünyanın her yerinden sporcular yetiştirilerek kültürlerarası diyaloga katkı sağlanması amacıyla düzenlenen etkinlikte Türk okçuluğu tüm yönleri ile anlatılırken atış talimleri de yapıldı” (YEE, 2019 Bülten: 100).

Burada sıralanan çeşitli bültenlerden alıntılanmış metinlerde; Yunus Emre Enstitüsü’nün farklı ülkelerde ve coğrafyalarda geniş kapsamlı uygulama çeşitliliği içeren faaliyetlerine, çalışmadaki karşılığı olarak sosyal pratiklere yönelik daha fazla örnekler sunulmaktadır. Bu örneklerde gastronomiden modaya, el sanatlarından sempozyumlara, fotoğraf sergilerinden sportif faaliyetlere kadar enstitünün bir şekilde düzenlediği uygulamalar söylemsel pratikler oluşturularak açıklandığı anlaşılmaktadır. Bu söylemlerde Türk kültürüne ait unsurların özel düzenlemelerle yabancı kamuoylarına tanıtıldığı ifade edilmektedir. Zira burada, -eleştirel söylem analizi çerçevesindeki bir çözümlemeye olması gerektiği gibi- hem yazıda hem konuşmada kullanılan “dil” toplumsal pratiklerin bir yansıması olarak görülmektedir. Dahası sosyal pratikler, söylemler, imajlar ve görseller gibi birçok öğeyi kapsayan ve adına yukarıda da “semyosis” dediğimiz tüm bu maddi süreçleri esas alınarak bunların arasındaki etkin iletişime yani diyalektik ilişkiye odaklanılmaktadır. Çünkü Fairclough’un yönteminde ikinci aşama için belirlediği ve bu diyalektik ilişkiye dahil olan tüm öğeler bir bütün olarak ele alınmak; metin yapısı, söylem ve toplumsal analiz birleştirilmek durumundadır (Müftüler, 2023: 82). Ayrıca kamu diplomasisi -Hans N. Tuch’ın tanımlamasından hatırlayacak olursak- “Bir ulusun düşünce ve idealleri, kurumları ve kültürü, ulusal amaç ve güncel siyasetine karşı anlayış geliştirmek üzere devletlerin yabancı kamularla iletişim süreci” (Tuch, 1990: 3)’dir ve kamu diplomasisi bu süreci halkla ilişkiler boyutuyla dayatma ile değil, karşı tarafla diyalog kurarak yürütür. Bir başka tanımlamada da Cummings, kültürel diplomasiyi “düşüncelerin, bilgi, sanat ve diğer kültür unsurlarının karşılıklı kabul ilişkisi içinde paylaşımı” şeklinde açıklamaktadır (Cummings, 2003: 1). Buradaki sosyal pratikler de özünde barındırdığı karmaşık etkileşimli doğasıyla taraflar arasında oluşturulmaya çalışılan diyalogları ifade etmektedir. Joseph Nye tarafından daha önce de ifade edilen değerlendirmede olduğu gibi: “Bu çalışmalar yoluyla edinilen

dostane ilişkiler ve ülkenin kazandığı olumlu intiba sayesinde, bireylerce onaylanan ve etkileşimle nesillerce taşınan uzun dönemli bağlar kurulmaktadır” (Nye, 2020: 156). Dahası, ideoloji ve dilin yakın ilişkisine maddi pratikler ayağını ilave eden Althusser’in devletlerin dil unsurunu ideolojik amaçlarında kullanmasına ek olarak toplumların uygulamalarının katkısını hatırlatması da söylemlerin sosyal pratikler aracılığıyla yayılması düşüncesini desteklemektedir. Kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna sunulan haberler düşünüldüğünde ve bu haberler maddi pratikler yoluyla bir şekilde onlara ulaştırıldığında söylemi oluşturan, dönüp dolaşan ve iç içe işleyen birer ideolojik kurgu ve serpinti olarak kendisini yeniden oluşturmaya devam etmektedir (Kazancı, 2002: 77). Bu açıdan, bültenlerin yukarıda verilen örneklerinde incelendiği gibi söylemlerin ideolojik bir dille kuşatıldığı, öznenin ya da nesnenin söylem kapsamında birbiriyle sürekli etkileşimli ideolojik izler barındırdığı ve ideolojilerin bu etkileşimle sürekli yenilenerek kurgulandığı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın bu noktasından itibaren Norman Fairclough’un yönteminde yer alan son boyutta ve tarihsel sürecin son aşamasında söylemin toplumsal uygulamadaki karşılığına odaklanmak, milliyetçi düşüncenin ideolojik etkilerini incelemek ve bu ideolojinin egemenliği için kurgulanan söylem düzenini araştırmak gerekmektedir. Bu yüzden aşağıya çıkarılmış baskın milliyetçi söylemler yukarıda bahsedilen faaliyetlerin nasıl sonuçlara ulaştıklarını açıklayan yeni metinler olacaktır.

“Yunus Emre Enstitüsü, küresel kamu diplomasisi ağı üyesi oldu. Yunus Emre Enstitüsü, benzer amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren kuruluşlarla bir araya geldi; yönetim, organizasyon, dil, kültür-sanat politikaları ve projeleri ile kültürel diplomasi sahalarında fikir alışverişinde bulundu” (YEE, 2015 Bülten: 8).

Örneğin bu haber metninde Yunus Emre Enstitüsü’nün dünya ölçeğinde kamu diplomasisi faaliyetleri yürüten önemli bir kuruluşun üyesi haline gelerek küresel bir kabul gördüğü ifade edilmektedir. Bu satırların oluşturduğu söylem, bir yandan enstitünün başarısını paylaşırken, diğer yandan okuyucularına yukarıda bahsedilen çerçeveye uygun olarak iç içe işleyen ideolojik bir kurgu döngüsüyle kendisini yenilediğini açıklamaktadır. Zira buradaki başarının kamuoyu tarafından takdir görmesi

ve saygınlığın artması, kurumun gelecekteki çalışmalarına yeni bir zemin oluşturacak, milliyetçi ideolojinin söylemlerine yeni kapılar aralayacaktır.

“Macar Ulusal Devlet Televizyonu ve radyo kanalları 29 Ekim 2014 tarihinde Türkiye ve Türk kültürünü ülkenin dört bir yanında tanıttı. Gün boyunca yapılan yayınlar, Macaristan’da bir Türk rüzgârı estirdi. Macar Ulusal Devlet Televizyonu ve radyo kanalları ile TRT arasında imzalanan karşılıklı anlaşma kapsamında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, MTVA televizyon ve radyolarında Türk Günü olarak kabul edildi. Bu nedenle, çeşitli belgeseller, filmler ve canlı yayın programları ile Türkiye’yi, dilini, kültürünü ve sanatlarını konu edinen yayınlar yapıldı” (YEE, 2015 Bülten: 42).

Bu satırlarda yer alan “Türk” vurgusu söylemsel olarak dikkat çekici görünürken asıl iddialı nokta Macaristan’da Türkiye’nin tarihine ve milli kültürüne ait önemli bir günü resmiyetiyle “Türk Günü” olarak kabul etmeleri, milli kültüre, dile ve sanata yönelik yayınlar yapılması ve bunların devamlılığını sağlamak adına protokol imzalanmasıdır. Haberde, AB üyesi bir ülkenin Türkiye’nin tanıtımına katkı sağlayıcı böylesi adımlar atıyor olması Türk kamu diplomasisi için mühim bir başarı hikâyesi olarak görülmektedir. Bu ve bunun gibi hikâyeler milli dil ve kültürün dolaşımını kolaylaştırmak adına yeni bir söylem düzeni için zemin oluşturmaktadır.

“İçinde bulunduğumuz dönemde ülkeler arasındaki farklılıkları, sınırları, sayısız engelleri aşarak insanlık âleminin ortak çıkarları doğrultusunda çalışmalar yapan klasik diplomasi gibi alışagelen araçlardan daha farklı olan yepyeni bir kavramla yüz yüzeyiz. Henüz çok yeni bir geçmişi olmasına rağmen kısa sürede 5 kıtada, 38 farklı ülkede, 46 şehirde teşkilatlanmış, Türk dilini ve kültürünü tanıtmak amacıyla 450’den fazla personeliyle çalışmalar yapmakta olan Enstitümüzün kazanmış olduğu deneyimle GPDNet (Global Puplic Diplomacy Network) dönem başkanlığı süresince önemli katkılar yapacağından hiç şüphemiz yok. Eş zamanlı olarak ağın kurumsallaşmasının güçlendirilmesi, önümüzdeki üç yıllık dönemde birlikte kamu diplomasisi ruhuna uygun, ses getirecek somut çıktılar olan projelerin gerçekleştirilmesi, 2017 yılının ikinci yarısında, ümit ederim ki aramıza katılmış birçok yeni üye ülke ile GPDNet’in 4. Genel Kurulunu İstanbul’da toplayacağız” (YEE, 2016 Bülten: 52).

2016 yılında düzenlenen Küresel Kamu Diplomasisi Ağı (GDPNet) grubunun tanıtım toplantısında, Yunus Emre Enstitüsünün üç yıllık dönem başkanlığına seçildiğini ifade eden bu satırlar, kurumun çok kısa sürede elde ettiği başarıyı kanıtlamaktadır. Dahası çok hızlı bir kurumsallaşma, dünya çapına yayılma, diğer kamuoyu ve devletler tarafından kabul görüp saygınlık kazanma anlamında gelinen noktayı vurgulamaktadır. Açıkça milli dili ve kültürünü yaymak amacıyla faaliyet gösterdiği ifade edilen enstitünün, üç yıllık dönemde küresel kamu diplomasisi çalışmalarının yönlendiricisi olması, projeleri planlayıp uygulayabilmesi, yeni üyeleri de dahil edebilecek yetkiye sahip bir liderliğe ulaşmış olması dikkat çekicidir. Zira ideolojik kurgu ve söylem düzeni burada da kendini göstermekte, oluşturulan her zeminde milliyetçi ideolojinin çok hızlı bir şekilde kendisini kabul ettirmesine yeniden tanık olunmaktadır.

“Yunus Emre Enstitüsü 40 ülkede 16 bin kişiye Türkçe öğretti. Yunus Emre Enstitüsü (YEE), yurt dışında hayata geçirdiği birçok projeyle Türk dilinin öğrenilmesi, Türk dili ve edebiyatı öğreniminin nitelikli hâle getirilmesi ve Türk kültürü ile Türkiye’nin yurt dışında daha iyi tanıtılmasında öncü rol oynuyor. Enstitünün 2011’den bu yana yürüttüğü ‘Türkoloji Projesi’ kapsamında Afganistan’dan Çekya’ya, Estonya’dan Arjantin’e 40 ülkeden 73 üniversite ile iş birliği yapıldı, 16 bin öğrenciye ulaşıldı” (YEE, 2017 Bülten: 44).

Bir başka sayıda yer alan haber metinlerinden birinde ise enstitünün dil öğretimi amacıyla benimsediği projeler kapsamındaki faaliyetleri, iş birlikleri ve ulaştığı hedef kitle sayıları paylaşılmaktadır. Ayrıca burada, dil öğretiminin milli kültürün yayılması ve tanıtılmasındaki kilit rolüne yine değinilmektedir. Zira küreselleşme sürecindeki dünya koşullarında milliyetçi ideolojiyi ayakta tutmak ve hegemonyasını güçlendirmek için dilin kültürel zenginliğini kullanmak gerekmektedir. Dikkat çekici diğer bir nokta ise yukarıda olduğu gibi yedi sekiz yıllık -böyle bir oluşum için oldukça kısa olarak düşünülecek- bir süreçte enstitünün kamu diplomasisi faaliyetleri sonucunda edindiği rakamlardır. Bu rakamlar enstitünün kuruluşundan bu yana sürdürdüğü sosyal pratiklerin verimli sonuçları, milliyetçi söylemin oluşturduğu ideolojik hegemonyanın bir noktadaki başarısı olarak okunmaktadır.

“Gambiya Silahlı Kuvvetleri Eğitim Okulunda askerler Türkçe öğrenmeye başladı. Farklı rütbelerden oluşan 30 kişilik öğrenci grubuna haftada 12 saat olmak üzere Türkçe eğitimi verilecek. Dersler, Gambiya Silahlı Kuvvetler Eğitim Okulu yerleşkesinde bulunan ‘Atatürk’ dershanesinde yapılacaktır” (YEE, 2019 Bülten: 20).

Bir başka hegemonik sonuç da Batı Afrika’da bir ülke olan Gambiya’da askerlere Türk dilinin öğretilmesi haberinde sunulmaktadır. Milli dil bu kez de çok uzak bir coğrafyada kendisine alan açmış, o ülkenin askerlerine kadar temas etme başarısı elde etmiştir. Ayrıca askerlere dil öğretimi için kurulan dershaneye Türk devletinin kurucu lideri “Atatürk” ün adını vermek de yine önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.

“Fas’ın başkenti Rabat’ta düzenlenen “Türk Film Haftası” etkinliği, Türk sinemasının öne çıkan filmlerini Faslı izleyicilerle buluşturdu. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğünün katkılarıyla Yunus Emre Enstitüsü tarafından düzenlenen Türk Film Haftası’nın son durağı Rabat oldu. Atlas Sineması’nın ev sahipliğinde gerçekleştirilen etkinlikte, uluslararası festivallerde ödül kazanan altı Türk filmi sinemaseverlerin ilgisine sunuldu” (YEE, 2019 Bülten: 88).

Son olarak bu haber metninde de başka bir Afrika ülkesi Fas’ın başkenti Rabat şehrinde düzenlenen Türk Film Haftası’ndan bahsedilmektedir. Yunus Emre Enstitüsünün Türk dizilerinin ve filmlerinin farklı coğrafyalara taşınması anlamında gerçekleştirdiği faaliyetlerden birini uluslararası festival düzenlenebilecek seviyeye getirdiği görülmektedir. Bu durum da şüphesiz, sanat tanıtımı alanında önemli bir sonuç elde edildiğini gösteren başka bir gelişme olarak okunmaktadır. Zira sinema ve diziler milli dilin ve kültürün, milli yaşayış biçimlerinin farklı coğrafyalara taşınması ve tanıtılması anlamında elverişli araçlardır. Çünkü milliyetçilik; yayıldığı coğrafyalar, fikirleri etkileyen öğretileri, günlük yaşamlardaki dinamik konumu ile her zaman söylemsel bir oluşuma ihtiyaç duymaktadır. Burada elde edilen başarı da yine; milliyetçi söylemin sinema yoluyla her gün bir karşılık bularak, düzenlenen törenlerle her yıl yeniden kurgulanarak kendisine bir söylem düzeni oluşturmasını, milliyetçi ideolojinin giderek daha fazla bir söylem biçimi haline gelmesini sağladığını kanıtlamaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme sürecinde milliyetçilik düşüncesi ile kamu diplomasisi uygulamalarının ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada; küreselleşme süreci ve son yüzyıllarda gerçekleşen bilimsel ilerlemelerle sosyo-politik alanda yaşanan değişimler, yine bu sürecin milliyetçilik düşüncesi ve onun siyasal toplum biçimlenmesi olarak kabul edilen ulus-devlet olgusu ile etkileşimi, ulus-devletlerin son yıllarda uluslararası iletişimde tercih ettikleri bir alan olarak kamu diplomasisi araçları ile olan bağlantısı incelenmiştir. Bu incelemede; eleştirel söylem analizi tekniği ile dilin nasıl kullanıldığına, sosyal pratiklerle olan ilişkisine, görünenin ardındaki ideolojik ayrımların ne olduğunu ortaya çıkarma anlamında çeşitli bağlamlar ve kaynaklar üzerinden araştırma gayretine girilmiştir. Bu araştırma, tekniğin önemli teorisyenlerinden biri olan Norman Fairclough'un dili çevreleyen metin, imaj, görsel gibi birçok öge ile sosyal pratikler arasındaki “diyalektik ilişkinin analizi” metodu temel alınarak; özellikle metinlerin incelenmesi, sosyal hayattaki değişimlerin ve tarihsel sürecin izlenmesinin yanı sıra bu ilişkiselliğin farklı boyutları bağlamında okunması ile gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında çalışmada başvuru literatür taraması ile konunun bağlamıyla ilişkili olan tüm kavramlar ve olgular hem kavramsal-kuramsal çerçeveleri hem geçirdikleri tarihsel süreçlerde maruz kaldıkları tartışmalar ışığında açıklanmaya çalışılmış, entelektüel öncülerin görüşleri yorumlamacı yaklaşımlar çizgisinde değerlendirilmiş, eleştirel fikirler karşılaştırmaya tabi tutulmuş, böylelikle kavramların ve olguların birbirleriyle olan etkileşimleri bazı örneklerle desteklenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın

bütününe etki eden ve araştırma sorusuna yanıt aranan en kritik kısım Yunus Emre Enstitüsü üzerine yapılan incelemeden oluşturulmuştur.

Araştırmanın konusunu oluşturan “milliyetçi söylemin kamu diplomasisi araçlarında nasıl kullanıldığı” sorusu bu çalışmada Yunus Emre Enstitüsü’nün 2009 yılından itibaren başlayarak 2019 yılına kadar yayınladığı ve resmi internet sitesinde bulunan bültenlerin taranmasıyla gerçekleştirilmiştir. Toplam 44 sayıyı bulan bültenlerde yer alan yaklaşık 968 içerik tek tek incelenmiş, bu içeriklerdeki metin bölümleri milliyetçi dili, kültürü, sosyal pratikleri yansıtan söylemler bağlamında değerlendirmeye alınmıştır. Bültenlerde kapsam olarak enstitünün uygulamalarından esinlenen haber metinleri, makaleler, röportajlar, söyleşiler, önemli günlerde yapılan konuşmalar, panel ve konferans anlatıları gibi içeriklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu içeriklerin ise genel olarak enstitünün kültür sanat faaliyetleri, iş birlikleri, eğitim-öğretim uygulamaları, bilimsel çalışmaları, temsilcilik açılışları, önemli günlerde düzenlenen toplantılardan esinlenen metinlerden oluştuğu görülmüştür. İlgili metinlerde yer alan “güçlü milliyetçi söylemler” ortaya çıkartılmış, bu söylemler eleştirel söylem analizi çerçevesinde Fairclough çözümlemesine tabi tutulmuştur. Fairclough’un tavsiyesine uygun olarak söylemler, söyleme etki eden diğer öğeler ve sosyal pratikler arasındaki diyalektik ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken diyalektik ilişkinin tarihsel süreç içindeki üç aşamadan oluşan, üç boyutlu çözümlemesine odaklanılmıştır. Bu bağlamda yapılan metin incelemelerinde ilkin Yunus Emre Enstitüsü’nün kuruluş koşullarında yer alan “iştah” ve “güçlü potansiyel iddiası” “geç kalmışlık” duygusu ile birlikte tespit edilmiş, günün getirisi olarak diplomasinin geçirdiği dönüşüme özellikle vurgu yapıldığı anlaşılmıştır. Kuruluşun amaçlarında yer alan ifadelerde ise milli dil ve milli kültür üzerine özel bir önem atfedildiği, dilin, kültürün ve sanatın çalışmalarına temel oluşturacak unsurlar olarak öne çıkartıldığı okunmuştur. Saray Bosna Kültür Merkezi’nin açılışındaki bir konuşma metninde yer alan ve burada İstanbul ile kurulmaya çalışılan tarihsel ve kültürel yakınlık ifadelerinden, söylemin toplumları ve kültürleri inşa edici gücünden yararlanılmaya çalışıldığı görülmüştür. Enstitünün özellikle dil konusunda yaptığı çalışmalar ve her söylemindeki “Türk” vurgusu dikkati çekmiş, yabancı toplumlarda yaşayan Türkleri dil merkezli bir araya getirme çabalarında olduğu tespit edilmiştir. Bu çabaların söylemin önündeki engelleri kaldırma anlamında kilit rol üstlenmesi, dilin

düşüncelere etki eden yapısı adına kuvvetli bir zemin oluşturmak için çalışması istendiği anlaşılmıştır. Fairclough'un ikinci aşamasında yer alan sosyal pratiklerle dilin ilişkisine uygun olarak, enstitünün faaliyetleri mercek altına alınmış ve bu faaliyetlerin çok geniş bir kapsamda karşılık bulduğu; gastronomiden moda, el sanatlarından sempozyumlara, fotoğraf sergilerinden sportif faaliyetlere kadar yapılan uygulamaların söylemsel pratikler yoluyla açıklandığı okunmuştur. Zira burada hem yazıda hem konuşmada kullanılan "dil" olgusunun toplumsal pratiklerin bir yansıması olarak şekillendiği görülmüştür. Çünkü hayata katılan sosyal pratikler özünde barındırdığı karmaşık etkileşimli doğasıyla taraflar arasında oluşturulmaya çalışılan diyalogları da ifade etmektedir. Söylemlerin diyaloglar sayesinde ve sosyal pratikler aracılığıyla yayılmakta olduğu, dönüp dolaşan ve iç içe işleyen kurgu misali topluma böylece yeniden ulaşan söylemin ideolojileri sürekli yenilenerek kurguladığı çıkarımına varılmıştır. İncelenen on yıl boyunca gerçekleştirdiği çalışmalarla Yunus Emre Enstitüsü'nün bu yeniden kurgulanmaya uygun olarak, çok hızlı bir kurumsallaşma süreci, dünya çapına yayılma, diğer kamuoyu ve devletler tarafından kabul görüp saygınlık kazanma anlamında başarılı olduğunu ifade eden söylemlere de rastlanmıştır. Örneğin enstitünün dil öğretimi amacıyla benimsediği projeler kapsamındaki faaliyetleri, iş birlikleri ve ulaştığı hedef kitle sayılarının paylaşılması ile küreselleşme sürecinin dünya koşullarında milliyetçi ideolojiyi beslemek ve hegemonyasını güçlendirmek için dilin kültürel zenginliğini öne alıp değerlendirdiği anlaşılmıştır. Enstitünün küresel kamu diplomasisi ağına katılması, farklı devletlerde düzenlenen Türk haftası ya da günü gibi organizasyonlarda başı çekmesi ve bültenlerde daha birçok başarı hikayesine rastlanması ile milliyetçi söylemin birçok düzenleme yoluyla süregiden bir karşılık bularak ve bir devamlılıkla yeniden kurgulanarak kendisine bir söylem düzeni oluşturduğu, milliyetçi ideolojinin giderek daha fazla bir söylem biçimi haline gelmesini sağladığı kavranmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde kamu diplomasisi ve milliyetçilik düşüncesine kaynak oluşturduğu düşünülen ideoloji kavramı ve ideolojinin teorik tartışmaları yer almıştır. İdeolojilerin; insanın doğası ve toplumsala dair açıklamalar getirmesi, dünyanın yorumlanması anlamında değerlendirmelerde bulunması, sistematik bilgi sunan mekanizmalar olması ve davranışlara kaynak teşkil etmesi gibi tartışmalar çalışmanın konusuna stratejik bir zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk olarak

ideolojinin kavramsal açıklamaları, teorik tartışmaları ve ona yüklenen anlamlar ele alınmış, temel aldığı ve beslendiği felsefi kökenler, fikir adamları ve akımlarının ideoloji hakkındaki değerlendirmeleri, bu kavramın geçirdiği tarihsel süreç içinde incelenmiştir. Bu noktada incelemenin bir parçası da ideolojinin insan ve toplum davranışlarına ilham sağlayan ve biçim veren yönü olmuştur. İdeoloji kavramının net bir tanımının fikir birliği içinde yapılamadığının görülmesiyle, onun daha çok teorik boyutta değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Ortaya çıktığı süreçten itibaren birçok teorisyen tarafından ideoloji ile ilgili birbirinden çok farklı görüşler geliştirildiği, bu çeşitliliğe rağmen ideolojiye dönük tartışmaların daha ziyade Marksizm etrafında toplanmış olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışmamızda da ideolojiyle ilgili eleştirel fikirlerin bu merkezden hareketle genişlemesine yer verilmiştir. Bu geniş kapsamlı tartışmalar zemininde, yeni fikirlerin doğmasına ve yayılmasına ortam hazırlandığı ve ideolojilerin siyasi, kültürel, iktisadi ve sosyal yaşamın etkilenmesinde öncü rol üstlendikleri anlaşılmıştır. Neticede ideolojilerin, “ideal” sosyo-politik modeller öneren teoriler olduğu ve bu önerilerden biri olarak Fransız ihtilali sürecinde ideoloji ile birlikte ortaya çıkan ve etkisini hala sürdüren milliyetçilik düşüncesinin sosyo-politik alandaki ağırlığı fark edilmiştir. Bu kavramların ideoloji ile birlikte gelişmesi, çalışmamızda birbirini besleyen unsurlar olarak ele alınmasına yol açmıştır.

Ayrıca çalışmanın ilk bölümünde, milliyetçiliğin ideoloji teorisyenlerince “ideal” niteliğinde önerilen fikir akımlarından biri olarak öne çıkması, “ideolojinin sonu” görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiş, burada ideoloji teorisinin zamanla popülerliğini yitirmesi görüşlerine katkı olarak “söylem” olgusunun söz konusu oluşu ve bir teori olarak ideolojinin yerine tartışılması da incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme çabasında dil ile ideoloji arasında bir bağlantı kurulmuş, dilin bir iletişim aracı olarak ideolojilerin açıklanmasında, anlamlandırılmasında, taşınmasında ve toplumların istenilene uygun yönlendirilmesinde hayati bir vazife üstlendiği, ayrıca ürettiği söylemler ile yaşantıları ve yaşanacakları çözümlediği tartışılmıştır. Söylem teorisi; ideoloji kavramının yerine söylemi tercih eden Michael Foucault merkezli tartışmalar çerçevesinden değerlendirilmiştir. Foucault’nun iktidar ve özne kavramlarıyla etkileşime soktuğu teori, derinlemesine incelemeye alınmış, söylemin ideoloji kavramının yerine kullanılmasının sebepleri sorgulanırken söylem kavramı da teorik düzeyde tartışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ilk bölümdeki ideoloji ve söylem tartışmalarının sunduğu çerçevenin desteğiyle; kamu diplomasisi, onun söylem metodu ve küreselleşme sürecine ait kavramlar açıklanmaya girişilmiştir. Bu açıklama çabası özellikle tarihsel süreç içindeki tartışmaların incelenmesiyle gerçekleştirilmiş, kavramsal açıklamalar içinde; diplomasinin ilk çağlardan bu yana geçirdiği süreçler, küreselleşme olgusu, onun politik alanda ve diplomasi çalışmaları üzerindeki etkisi, son dönem kamu diplomasisi ve çeşitli uygulamaları, kamu diplomasisi araçlarının söylemi yöntem ya da araç edinmesi konuları tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalarda; küresel ölçekte tanınan önemli uygulama örneklerine bakılmış, kurumsallıkların faydalandığı milliyetçi dil, ulus-devletten aldıkları destek ve ideolojik söylemleri yayma çabaları mercek altına alınmıştır. Burada ele alınan diplomasi, güç, küreselleşme vb. kavramsal tartışmalarla bölümün ana temasına köprü oluşturulması ve çalışmanın bütününe stratejik bir katkı sunması sağlanmıştır. Küreselleşme sürecinin neyi ifade ettiği, diplomasi üzerindeki etkisi ve ilişkisi ile kamu diplomasisinin nasıl ve neden ortaya çıktığı, kullandığı söylem metodu incelemelerinin; ideoloji ve söylem teorisi ile milliyetçilik düşüncesi ve ulus-devlet yapılanması ilişkilerine referans teşkil ettiği görülmüştür.

Çalışmanın son bölümünde ise; ilkin milliyetçilik düşüncesi ile ilişkili olduğu düşünülen ve onun açıklamasına bir çerçeve hazırlayan kavramlar ele alınmış, milliyetçilik düşüncesinin ideoloji boyutuyla tam olarak neyi ifade ettiği, nasıl bir dünyayı idealleştirdiği, savunduğu değerler ve karşıt görüşler çerçevesinde sorgulanmıştır. Milliyetçilik hangi temellerden ilham almıştır, onu ortaya çıkaran koşul ve sebepler nelerdir, hangi olaylarla tarihsel olarak gelişimini sürdürmüştür, küreselleşme süreci ile etkileşimi ve günümüzdeki konumlanması nasıldır sorularına yanıtlar aranmıştır. Nihayetinde, çalışmanın bir diğer önemli konusu olan kamu diplomasisi ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmış, bu açıklama dil ile ideolojinin ilişkisi sonucu oluşan söylem kavramının tekrar değerlendirilmesiyle sürdürülmüş; kamu diplomasisi araçlarının milliyetçi söylemi taşıyıp taşımadığı, ulus markalama süreçlerinde dilin nasıl kullanıldığı incelemeleri yapılmıştır.

Bu incelemelerin nedeni; milliyetçilik tartışmalarının, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan küreselleşme süreci ve kamu diplomasisi uygulamaları ile birlikte bu çalışmanın son sacayağını temsil eden kilit bir araştırma alanı olarak kabul edilmesidir.

Zira milliyetçilik, diğer iki olgu gibi son yüzyıllarda sosyo-politik alanda yaşanan değişimlerin sunduklarıyla çok boyutlu bir etkileşim içinde olduğu düşünülen, hakkında geniş tartışmalar açılan siyasal, sosyal ve kültürel alanlar için etkili bir inceleme konusudur. Öyle ki birçok yazara göre, sosyal bilimler alanında millet ve milliyetçilik konularına değinmeden son zamanların gelişmelerini açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu gelişmelerin sağladığı yeniden şekillenmelerin tetikleyicilerinden olduğu değerlendirilen milliyetçilik düşüncesinin bu çalışmada ele alınan diğer temel kavramlarla ilişkilendirilmesi de bu bağlamda kaçınılmaz görülmüştür. Bu bağlamda bölümde öncelikle tarihsel ve toplumsal koşullar özelinde Fransız İhtilali'nin gerçekleştirdiği ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel biçimlenmeleri incelemiş ve bu incelemelerin kapsamına; Jean-Jacques Rousseau ve Emmanuel-Joseph Sieyès gibi isimlere kadar dayandırılan temellendirmeler, düşüncenin ortaya çıkış koşulları ve tarihsel gelişimi de dahil edilmiştir. Özellikle son yüzyıl milliyetçilik tartışmalarında kimlik, millet, devlet ve milliyetçilik düşüncesi arasındaki ilişkiler sorgulanırken, alanda başat kabul edilen teorik değerlendirmeler bağlamında bir ilerleme izlenmiştir. Teorik değerlendirmelerin bu tartışmalara milliyetçilik üzerinden bazı sınıflandırma ve tipolojiler sunduğu, küreselleşme süreci ile birlikte tartışmaların kapsamını ve yönünü ulus-devletlerin geleceği sorgulamasına soktuğu gözlemlenmiştir. Bölüm sonuna doğru yapılan değerlendirmede ideoloji ve dil bağlantısı yeniden ele alınarak milliyetçi söylemin ve ulus-markalama olgularının açıklanmasına gayret gösterilmiştir. Son ve bağlayıcı bir araştırma olarak ülkemizin kültürel birikimini dünyaya tanıtmayı amaç edinmiş Yunus Emre Enstitüsü'ne ait söylemler eleştirel söylem analizi yöntemiyle detaylı olarak incelenmiştir. Yunus Emre Enstitüsü'nün Türk kültür birikimini dünyaya anlatma çabasında kullandığı milliyetçi dil, -yukarıda da bahsedildiği üzere- Norman Fairclough'ın eleştirel söylem analizi ile çözümlenmeye girilmiştir.

Çalışmada bahsi geçen tüm bu olgu ve konularda birbirleriyle bağlantılı olmaları anlamında tespitlerde bulunulmuş, etkileşim sürecine dikkat çekilmiş, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler kavramlarını ilişkisellik ve etkileşimli bağımlılık çerçevesinde inceleyen bu çalışmada küreselleşmenin siyaset ve topluma dair etkilerinin bir dinamizm unsuru olarak milliyetçilik ve kamu diplomasisi olgularına katkısı detaylı olarak değerlendirilmiştir. Nihayetinde; son yüzyıllarda yaşanan gelişmelerin ve küreselleşme

sürecinin insanlığın uluslararası sosyo-politik, sivil, iktisadi, kültürel, beşerî ve psikolojik ilişkilerinin doğasında köklü değişikliklere yol açtığı, ideolojik teoriler ve tartışmalardan filizlenen milliyetçilik düşüncesinin bu değişimlerle harmanlanarak günümüzde en yaygın siyasal örgütlenme şekli ulus-devlet biçimlenmesiyle karşılık bulduğu, bu biçimlenmenin de uluslararası arenada kendisini tanıtmak, etkisini güçlendirmek ve olumlu intiba kazanmak için diplomasiyi, -küreselleşmenin etkisiyle artan bir oranda- daha çok kamu diplomasisini kullandığı ve bu olguların birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olduğu değerlendirilmesine ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (2021) “Çevrimiçi”

<https://www.afad.gov.tr/afadhakkinda/>, Erişim Tarihi 03/03/2023.

AKDOĞAN, M. (2010) “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Sayı 24, Cilt 6, ss. 55-76.

AKŞİN, T. (1999) “Söylem Üstüne Söylem”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 9, Cilt 4, ss. 9-14.

Al Jazeera Media Institute, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://institute.aljazeera.net/en/about-us/>, Erişim Tarihi 03/03/2023.

ALTHUSSER, L. (2000) **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çeviren: Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları.

ANAZ, N.; M. C. ÖZŞAHİN (2015) “Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü: Türk İş Politikasında Kamu Diplomasisinin Rolü ve İşlevi” **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Ed.: Mehmet Şahin, B. Senem Çevik, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 519-548.

ANDERSON, B. (2017) **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çeviren: İskender Savaşır, 9. bs., İstanbul, Metis Yayınları.

ANDREW, H. (2020) **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Çeviren: Fahri Bakırcı, 5. bs., Ankara, Felix Kitap.

ARSLAN, A. (1992) “Aydınlanma”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, Cilt 1, ss. 0-0.

ATASOY, F. (2018) **Küreselleşme ve Milliyetçilik**, 2. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat.

AYDEMİR, E. (2018) **Kamu Diplomasisi: Ülkeler-AB-Kurumlar-Uygulamalar**, 1. bs., İstanbul, Kalkedon Yayınları.

AYDIN, R. (2018) “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet” **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 6, ss. 229-256.

AYDOĞAN, B.; H. AYDIN (2011) “Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik”, **Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası Raporu**, İstanbul.

BARİTÇİ, F.; H. AYDENİZ (2019) “Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Medya: TRT World Örneği”, **Erciyes İletişim Dergisi**, Sayı 2, Cilt 6, ss. 1551-1576.

BEŞE, A.; T. BAYKARA (2019) “İdeolojinin Söylemsel İnşası; August Wilson”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4, Cilt 23, ss. 1785-1797.

BİLGE, M. (2017) “Verili Olandan İcat Edilmişliğe Millet ve Milliyetçilik”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Sayı 2, Cilt 13, ss. 475-485.

BİLGİ KARTAL, B. (2012) “Küreselleşmenin Ulusal Kültür ve Kimlik Üzerindeki Etkileri” Yüksek Lisans Tezi, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, S.B.E.**, Bilecik.

BİRGİN, İ. Ş. (2017) “Küreselleşmenin Kavramsal, Tarihsel, Siyasal Boyutları” Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.

British Council, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://www.britishcouncil.org/about-us/>, Erişim Tarihi 02/03/2023.

BULUT, Y. (2011) “İdeolojinin Tarihçesi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı 3, Cilt 23, ss. 183-206.

Cambridge Dictionary (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ethnicity>, Erişim Tarihi 03/04/2023.

CANBEY, M. (2017) “Türkiye’de Kamu Diplomasisi Bağlamında Kamu Yayıncılığının Rolü: TRT ve Anadolu Ajansı” Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.

CANER, O. (2021) “İdeoloji Ve Milliyetçilik Kavramları Açısından Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi” Yüksek Lisans Tezi, **Adnan Menderes Üniversitesi, S.B.E.** Aydın.

CANKARA, P. Ö. (2018) “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Dijital Diploması: T.C. Dışişleri Bakanlığı Örneği”, **Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler**, Ed.: Ayhan Nuri Yılmaz, Gökmen Kılıçoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 171-188.

CULL, N. J. (2006) “Public Diplomacy” Before Gullion: The Evolution of a Phrase”, **CPD Blog**, “Çevrimiçi” <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase/>, Erişim Tarihi 10/02/2023.

CULL, N. J. (2009) **Public Diplomacy: Lessons From the Past**, 12. bs., Los Angeles, Figueroa Press.

CUMMINGS, M. C. (2003) “Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey” **Center for Arts and Culture**, ss. 1-15.

ÇATAL, B. (2015) “Küresel Diploması: Prexenos’tan Dijital Diplomasıye” Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi, S.B.E.**, Konya.

ÇATAL, B.; M. DOĞAN (2018) “Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 40, Cilt 1, ss. 16-31.

ÇEKEN, H.; Ş. ÖKTEN, L. ATEŞOĞLU (2008) “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Cilt 9, ss. 79-95.

ÇELİK, F.; H. ÖZGÜR (2019) “Aydınlanma, Karşı Aydınlanma ve Karşı Devrim Kavramlarına Kısa Bir Bakış”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Sayı 2, Cilt 5, ss. 79-89.

ÇELİK, H.; H. EKŞİ (2008) “Söylem Analizi”, **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı 27, Cilt 27, ss. 99-117.

ÇELİK, N. (2013) “Max Weber’de Etnisite Kavramı”, **Sosyoloji Dergisi**, Sayı 29, ss. 23-38.

ÇİFTÇİ, D.; F. B. EVREN (2019) “Küresel Çağ Tartışmaları Altında Milliyetçiliğe Yeniden Bakmak: Yeni Osmanlıcılık Söyleminin İnşası”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Sayı 18, Cilt 11, ss. 2965-2995.

ÇOBAN, H. (2020) **Milliyetçilik ve Biyopolitika – Türkiye’de Ulus İnşası, Irk Olgusu ve Politik Bileşenleri**, 1. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi.

DABAN, C. (2017) “Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği”, **Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi**, Sayı 2, Cilt 2, ss. 22-50.

DEDE, K. (2021) “Milliyetçiliğin Serüveni: Tarih, Gündelik Yaşam ve Şimdiki Zaman”, **Ne Mutlu Eşitim Diyene: Milliyetçilik Tartışmaları**, Ed.: Yasemin Çongar, Mustafa Arslantunalı, Lebriz Ervan, İstanbul, Kıraathane Kitapları, ss. 16-45.

DELLALOĞLU, B. (2020) **Poetik ve Politik – Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi**, 1. bs., İstanbul, Timaş Yayınları.

DEMİR GÜNEŞ, C. (2013) “Michel Foucault’da Söylem ve İktidar”, **Kaygı-Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı 21, ss. 55-69.

DEMİR, Ş.; M. SESLİ (2020) “İdeolojinin Sonu Tartışmaları Üzerine Bir Analiz”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 19, Cilt 10, ss. 159-17.

DEMİRKAYA, Y.; F. ÇELİK (2021) “Kamu Destekli Sivil Örgütlenme Gücü: Yunus Emre Enstitüsü”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 10, Cilt 10, ss. 137-156.

Dictionary.Com, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://www.dictionary.com/browse/nation/>, Erişim Tarihi 15/05/2023.

DOYURAN, L. (2018) “Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, **Erciyes İletişim Dergisi**, Sayı 5, Cilt 4, ss. 301-323.

EKİZ, C. (2010) “Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik Üzerine Etkisi” Doktora Tezi, **Atatürk Üniversitesi, S.B.E.**, Erzurum.

ER, A. (2018) “Türk Dış Politikasında Kültürel Diplomasi: Yunus Emre Enstitüsü Örneği” Yüksek Lisans Tezi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, S.B.E.**, Afyonkarahisar.

ERDEM, O. (2009) “Küreselleşme ve Ulus Devletlere Etkileri”, **Social Sciences**, Sayı 3, Cilt 4, ss. 241-255.

ERDİL, B. (2022) “Use of Smart Power as an Instrument of Public Diplomacy”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, Cilt 6, ss. 247-270.

ERDOĞAN, A. (2018) “Yeni Bir Din: Milliyetçilik”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 7, Cilt 0, ss.227-253.

EREN, E. (2021) “Geleneksel Diplomasiden Modern Diplomasiye Diplomasinin Tarihsel Evrimi”, **Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi**, Sayı 1, Cilt 1, ss. 32-55.

ERGİL, D. (2015) “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, Cilt 38, ss. 69-95.

ERTAN, T. F.; Ö. ORHAN (2018) “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 62, Cilt 16, ss. 39-84.

Etimoloji Türkçe, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/diploma>, Erişim Tarihi 18/12/2022.

FAIRCLOUGH, N. (1995) **Discourse and Social Change**, 3.bs., Cambridge: Polity Press.

FAIRCLOUGH, N. (2001) **Language and Power**, 2. bs., London: Longman.

FAIRCLOUGH, N.; R. WODAK, (1998) “Critical Discourse Analysis”, **Discourse As Social Interaction, Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction**, Ed. T. A. Van Dijk, London, Sage Publications ss. 258-284.

GAT, A.; A. YAKOBSON (2019) **Uluslar – Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri**, Çeviren: Şeyma Özcan, 1. bs., İstanbul, Bilge Yayıncılık.

GELLNER, E. (1992) **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çeviren: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, 1. bs., İstanbul, İnsan Yayınları.

GIDDENS, A. (2021) **Modernliğin Sonuçları**, Çeviren: Ersin Kuşdil, 10. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

GLEASON, P. (2014) “Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih”, **Kimlik Politikaları-Tanınma Özdeşlik ve Farklılık**, Ed.: F. Mollaer, 1. bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, ss. 21-52.

GÖKALP, E. (2007) “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 7, ss. 279-298.

GÜNGÖR, B. (2020) “Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması ve Eleştirel Söylem Analizi”, **Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi**, Sayı 2, Cilt 2, ss. 1-12.

GÜNGÖR, S. (2001) “Althusser’de İdeoloji Kavramı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, Cilt 2, ss. 221-231.

HACİBEKTAŞOĞLU, A.; T. KODAMAN (2022) “Uluslararası İlişkilerde Güç Olgusu: Sert ve Yumuşak Güç”, **Hakkâri Review**, Sayı 2, Cilt 6, ss. 95-122.

HEKİMOĞLU, H. B. (2018) “İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Ed.: H. Birsen Öz, 10.bs., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 6-45.

HEYWOOD, A. (2020) **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Çeviren: Doç. Dr. Fahri Bakırcı, 5. bs., İstanbul, Felix Kitap.

HEYWOOD, A. (2020) **Siyasi İdeolojiler**, Çeviren: Prof. Dr. Levent Kökler, 13. bs., İstanbul, Felix Kitap.

HUTCHINSON, J. (2008) “Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması”, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, Umut Özkırımlı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.77-100.

IHLAMUR, S. G. (2015) “İnsani Diplomasi İlkesi Çerçevesinde Türkiye’nin Göç ve İltica Rejimi”, **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Ed.: Mehmet Şahin, B. Senem Çevik, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 45-70.

İŞİK, S. (2013) “Foucault’nun Marksist Tarih, İktidar ve İdeoloji Eleştirisi”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 1, ss. 131-158.

İSKİT, T. (2022) **Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, 8. bs., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KALIN, İ. (2021) “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, “Çevrimiçi” https://tasam.org/tr-TR/Icerik/66920/turk_dis_politikasi_ve_kamu_diplomasisi/, Erişim Tarihi 22/02/2023.

KARAAĞAÇ, Y. (2019) “Diplomasi Olgusu Çerçevesinde Propaganda ve Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinin Etkileşimi ve Farklılıkları”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, Cilt 4, ss. 690-705.

KARADAĞ, H. (2022) **Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi**, 3. bs., Ankara, Atlas Akademik Yayınları.

KARAHAN TOKER, E.; C. ÇAĞLA (2022) “Yeni Kamu Diplomasisi, Sosyal Medya ve Devlet Dışı Aktörler”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 72, ss. 92-108.

KARAKÖSE, G. (2020) “Küreselleşme Çağında Kimlik, Milliyetçilik ve Çokkültürlülük Görünümleri”, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 3, ss. 506-519.

KARLIOVA SOYSAL, E. (2018) “Küreselleşme, Milliyetçiliğin Sonu Mu?”, **Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi**, Sayı 2, Cilt 2, ss. 21-28.

KASIMOĞLU, A. (2013) “Milliyetçilik ve Dil: Dil Milliyetçiliğinin Başarı ve Başarısızlıkları”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, Cilt 3, ss. 161-173.

KAZANCI, M. (2022) “Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, Cilt 57, ss. 55-87.

KEKEVİ, S. (2018) “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Dijital Diplomasi: T.C. Dışişleri Bakanlığı Örneği”, **Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler**, Ed.: Ayhan Nuri Yılmaz, Gökmen Kılıçoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 303-333.

KERESTECİOĞLU, İ. Ö. (2018) “Milliyetçilik – Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeşayn’ın Canavarına”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Ed.: H. Birsen Öz, 10.bs., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 307-350.

KORKMAZ F. (2009) “Post-Marksizm’de İdeolojinin Söyleme Dönüşümü” Yüksek Lisans Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.

KÖKSOY, E. (2015) “Kamu Diplomasisi Perspektifinden Ulus Markalaması”, **Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 23, ss. 42-61.

KURTULUŞ, B. (2015) “Türkiye’nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi”, **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Ed.: Mehmet Şahin, B. Senem Çevik, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 185-214.

KYMLICKA, W. (2008) “Sonuç: Milliyetçiliğin Geleceği”, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, Umut Özkırımlı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.159-165.

LUKES, S. (1974) **Power: A Radical View** 1. bs., London, MacMillan Press.

MACİT, M. H. (2016) “İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme”. **Kaygı-Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı 26, ss. 29-36.

MANNHEIM, K. (1979) **İdeology and Utopia- An Introduction to the Sociology of Knowledge**, 12. bs., Norfolk, Lowe & Brydone Printers Ltd.

MARDİN, Ş. (2018) **İdeoloji**, 19. bs., İstanbul, İletişim Yayınları.

MARK, J. J. (2018) “Mısır’da Amarna Dönemi: Amarna Mektupları”, **Gorgon Dergisi**, “Çevrimiçi” <https://gorgondergisi.com/misirda-amarna-donemi-amarna-mektuplari/>, Erişim Tarihi 02/03/2023.

MARKS, K; F. ENGELS (2010) **Alman İdeolojisi**, Çeviren: Sevim Belli, 7. bs., Ankara, Sol Yayınları.

MAZLUM AKSOY, C. (2021) “Milliyetçi İdeolojinin Tarihsel Gelişimi”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Sayı 30, Cilt 10, ss. 659-677.

MERİÇ C. (2014) “İdeoloji” **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı 21-22, Cilt 2, ss. 119-142.

MOLLAER, F. (2014) “Kimlik: Can Alıcı Bir Mesele ve Banalleşen Bir Kelime”, **Kimlik Politikaları – Tanınma Özdeşlik ve Farklılık**, Ed.: F. Mollaer, 1. bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, ss. 7-20.

MÜFTİLER, B. (2023) “Norman Fairclough’un Eleştirel Söylem Çözümleme Modeline Göre Mahtumkulu Divanı’nın İdeoloji ve Güç / İktidar Temelinde Değerlendirilmesi”, **Folklor Akademi Dergisi**, Sayı 1, Cilt 6, ss. 74-94.

NOYAN, Y. (2017) “Küreselleşme Çağında Değişen Milliyetçi Söylemler ve Yeni Milliyetçilik Tipleri: İzmir Örneği” Yüksek Lisans Tezi, **Adnan Menderes Üniversitesi, S.B.E.**, Aydın.

NYE, J. S. (2020) **Yumuşak Güç- Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, Çeviren: Rayhan İnan Aydın, 3. bs., Ankara, BB101 Yayınları.

OÇAK, Z. (2018) “İdeoloji Kavramına Marksist Ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci Ve Louis Althusser”, **Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi**, Sayı 2, Cilt 1, ss. 56-74.

ORHAN, Ö. (2012) “J.J. Rousseau’da Genel İrade Kavramı”, **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 14, ss. 1-26.

Oxford Learner’s Dictionaries, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/diplomacy?q=diplomacy>

Erişim Tarihi 17/12/2022.

Oxford Learner’s Dictionary of Academic English, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/english/identity>,

Erişim Tarihi 10/04/2023.

Oxford Research Encyclopedia of International Studies, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://oxfordre.com/search?q=public+diplomacy&searchBtn=Search&isQuickSearch=true/>, Erişim Tarihi 18/02/2023.

ÖRS, H. B. (2011) “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 40, Cilt 0, ss.1-12.

ÖZDEMİR, H. (2008) “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 3, Cilt 63, ss. 113-144.

ÖZEL ÖZCAN, M. S. (2019) “Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 5, ss. 49-62.

ÖZKIRIMLI, U. (2019) **Milliyetçilik Kuramları – Eleştirel Bir Bakış**, 8. bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları.

ÖZMEN, Y. P. (2020) “İtalyan Milliyetçiliği”, **Milliyetçiliğin Coğrafyaları – II**, Ed.: Y. Ziya Bölükbaşı, 1.bs., Ankara, Gazi Kitabevi, ss. 129-154.

ÖZÜDOĞRU, Ş.; A. H. YÜKSEL (2019) “Ulus Markalama ve Beslendiği Kaynaklar: Bir Derleme”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 8, ss. 329-349.

PARİM, A. (2020) “Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Milliyetçi Söylemin TRT Avaz’da Kullanımı” Yüksek Lisans Tezi, **Marmara, S.B.E.**, İstanbul.

PARİM, A.; C. ÇETİN (2021) “Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak TRT Avaz ve Milliyetçilik”, **İletişim ve Diplomasi**, Sayı 5, ss. 25-55.

POYRAZ, E.; M. DİNÇER (2016) “Küreselleşen Dünyada Türkiye’nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri”, **Intermedia International E-journal**, Sayı 4, Cilt 3, ss. 30-48.

PURVIS, T.; A. HUNT (2014) “Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji...”, **Moment Dergi**, Sayı 1, Cilt 1, ss.9-36.

RENAN, E. (2020) **Ulus Nedir?**, Çeviren: Gökçe Yavaş, 1. bs., İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

RUHİ, M. E. (1993) “1789 Devrimi ve Sieyes”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.

SAATÇİ, M. B. (2009) “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 23, Cilt 23, ss. 13-28.

SADOĞLU, H. (2016) “Balkanlar’da Milliyetçilik ve Din”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, Cilt 2, ss. 1-10.

SANDER, O. (2008) **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, 5. bs., Ankara, İmge Yayınları.

SANDER, O. (2011) **Siyasi Tarih; İlkçağlardan 1918'e**, 22. bs., Ankara, İmge Kitabevi.

SAVAŞ, A. R.; E. AKYOL (2021) “İdeoloji Kavramına Sosyo-Politik Bir Bakış: Başlangıçlar, Karşılaştırmalar ve Sonlar”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Sayı 50, Cilt 1, ss. 159-187.

SAVAŞLAR, Z. (2007) “Küreselleşme ve Sosyal Boyutu” Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.

SAYIN, Ö. (1999) “İdeoloji”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt 7, ss. 0-0.

SİVRİOĞLU, U. T.; M. E. YILMAZ (2017) “İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, Cilt 10, ss. 179-227.

SMITH, A. D. (1994) **Milli Kimlik**, Çeviren: Bahadır Sina Şener, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları.

Study Smarter, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://www.studysmarter.co.uk/explanations/politics/political-ideology/liberal-nationalism/>, Erişim Tarihi 04/05/2023.

SÜLLÜ, Z. (2007) “Siyasal İletişim Sürecinde Milliyetçi Söylemin Kullanımı” Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.

ŞAH, U. (2020) “Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar”, **Kültür Araştırmaları Dergisi**, Sayı 7, ss. 210-231.

TELCİ, İ. N. (2015) “Yumuşak Güç ve Düşünce Kuruluşları: Türkiye Örneği”, **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Ed.: Mehmet Şahin, B. Senem Çevik, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 519-550.

The Institut Français, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://www.institutfrancais.com/en/who-are-we/>, Erişim Tarihi 02/03/2023.

The Place Brand Observer, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://placebrandobserver.com/theory/nation-branding-perspectives/>, Erişim Tarihi 05/05/2023.

The World’s Online Encyclopedia, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/nationalism-and-ethnicity-cultural-nationalism/>, Erişim Tarihi 03/05/2023.

TOPAKKAYA, A. (2007) "İdeoloji Kavramının Tarihsel Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 1-2, Cilt 11, ss.163-180.

TOSUN, C. M. (2007) "Marx'ın Egemen İdeoloji Anlayışı", **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 3, ss. 111-124.

TUCH, H. N. (1990) **Communicating with the World: U. S. Public Diplomacy Overseas**, 1.bs., Washington, St. Martin’s Press.

TUNA, F. (2021) “Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Cilt 11, ss. 1-12.

TUNCER, H. (2015) “Eski ve Yeni Diploması” Doktora Tez Özeti, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 1, Cilt 37, ss. 251-257.

TUNÇ SUBAŞI, S. (2018) “Marx’ta İdeoloji Eleştirisi Ve Kavramın Farklılaşan Görünümleri” **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, Cilt 20, ss. 147-164.

Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları – Tübitak

Ansiklopedi, (t.y.), “Çevrimiçi”

<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/milliyetcilik>, Erişim Tarihi 01/04/2023.

TÜKEL KANRA, Y. (2022) “Alman Ulusal Kimliğinin Dil Merkezli İnşası”, **RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 30, ss. 825-841.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi 19/12/2022.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi 12/02/2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, (t.y.), “Çevrimiçi” <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi 10/04/2023.

VERSAN, R. (1995) “Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 10, Cilt 1, ss. 89-96.

VATANDAŞ, S. (2020) “İdeolojinin Doğuşu ve Bilim-Din Ekseninde Konumlanması”, **ARTS: Artuklu Sanat ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Sayı 4, ss. 76-102.

YAĞMURLU, A. (2019) “Kamu Diplomasisi ve Ulus Markalaşması: Bir Elmanın İki Yarısı Mı?”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 49, ss. 122-138.

YAKUPOĞLU, M. (1999) “Söylem Üstüne Söylem”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı 9, Cilt 4, ss. 79-90.

YAKUT ÖZEK, B. (2019) “Eleştirel Kuram (Frankfurt Okulu) Bağlamında İdeoloji ve Eğitim İlişkisinin Çözümlemesi”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, Cilt 39, ss. 1535-1557.

YANIK, C. (2013) “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, **Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı 20, ss. 225-237.

YILDIRIM, E. (2012) “Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi” Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.

YILDIRIM, E. (2015) “Modernitenin Eleştirisi ve Milliyetçi Söylem Bağlamında Milliyetçiliğe Yeniden Bakmak”, **Amme İdaresi Dergisi**, Sayı 1, Cilt 48, ss. 1-33.

YILDIRIM, E. (2016) “Millet ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Sayı 28, Cilt 12, ss. 123-141.

Yunus Emre Enstitüsü, (2017) “2017-2018 Stratejik Plan”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://yee.org.tr/tr/yayin/2017-2018-stratejik-plan>, Erişim Tarihi 16/08/2023.

Yunus Emre Enstitüsü, (t.y.), “Kurumsal”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>, Erişim Tarihi 24/08/2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2009a) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 01.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2009b) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 03.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2010b) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 04.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2011b) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 06.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2012a) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 06.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2013b) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 07.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2014b) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 08.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2015a) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 08.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2016e) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara, <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 10.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2017a) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara,
<https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 10.09.2023.

Yunus Emre Enstitüsü (2019f) “Bültenler”, “Çevrimiçi”, Ankara,
<https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=20> Erişim Tarihi: 11.09.2023.

